

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

КРИМІНАЛІСТИКА

у питаннях і відповідях

Навчальний посібник

ТОВ "Видавництво "Центр учбової літератури"
Київ — 2016

УДК 343.1 (477)(075.8)

ББК 67.411 (4Укр)я73

К 82

*Рекомендовано Вченою радою Національної академії внутрішніх справ
(протокол № 14, від 23 червня 2016 р.)*

Рецензенти:

Л.Д. Удалова, доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, директор інституту післядипломної освіти Національної академії внутрішніх справ;

П.В. Цимбал, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, завідувач кафедри кримінального права, процесу та криміналістики Національного університету державної податкової служби України;

С.Д. Лук'янчиков, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри інформаційного права та права інтелектуальної власності НТУ України «КП».

Криміналістика у питаннях і відповідях : Навчальний посібник [Текст]
К 82 / [А.В. Іщенко, В.В. Пяковський, А.В. Самодін, Ю.М. Черноус та ін.]
– К. : ТОВ "Видавництво "Центр учбової літератури", 2016. — 118 с.

ISBN-

У навчальному посібнику, відповідно до програми навчальної дисципліни «Криміналістика» Національної академії внутрішніх справ, з врахуванням положень чинних нормативно-правових актів, які регламентують діяльність правоохоронних та судових органів, а також сучасної теорії і практики криміналістики у форматі питання-відповідь стисло розглянуті основні аспекти теоретичних основ криміналістики, криміналістичної техніки, криміналістичної тактики та методики розслідування злочинів.

Навчальний посібник розрахований на здобувачів вищої освіти при їх підготовці до лекційних, семінарських і практичних занять, а також на його використання у системі підвищення кваліфікації працівників правоохоронних органів при вивченні криміналістики, основ експертної діяльності та методики розслідування окремих видів злочинів.

© А.В. Іщенко, В.В. Пяковський,
А.В. Самодін, Ю.М. Черноус та ін., 2016

Авторський колектив:

Антонюк П.Є., кандидат юридичних наук – питання 9, 98-100.

Антощук А.О., кандидат юридичних наук – питання 89-91.

Атаманчук В.М., кандидат юридичних наук – питання 92-97.

Арешонков В.В., кандидат юридичних наук – питання 27-34.

Вакулик О.О., кандидат юридичних наук – питання **19-26**.

Весельський В.К., кандидат юридичних наук, професор – питання 62-66, 71-75.

Іщенко А.В., доктор юридичних наук, професор – питання 1-5.

Комаринська Ю.Б., кандидат юридичних наук, доцент – питання 49-53.

Курилін І.Р., кандидат юридичних наук, доцент – питання 81-85.

Мировська А.В., кандидат юридичних наук, доцент – питання 11-14, 35-41.

Патик Л.Л., кандидат юридичних наук – питання 42-46.

Пясковський В.В., кандидат юридичних наук, доцент – питання 15-18, 67-70, 86-88.

Радецька В.Я., кандидат юридичних наук, доцент – питання 6-8, 10, 47, 48.

Самодін А.В., кандидат юридичних наук, доцент – питання 76-80.

Чорноус Ю.М., доктор юридичних наук, професор – питання 54-61.

ЗМІСТ

<i>Передмова</i>	8
------------------------	---

Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КРИМІНАЛІСТИКИ

<i>Питання 1.</i> Предмет криміналістики.....	10
<i>Питання 2.</i> Функції та завдання криміналістики	11
<i>Питання 3.</i> Система криміналістики	12
<i>Питання 4.</i> Поняття та зміст методології криміналістики	13
<i>Питання 5.</i> Поняття методів криміналістики, їх характеристика	14
<i>Питання 6.</i> Поняття та сутність криміналістичної ідентифікації.....	15
<i>Питання 7.</i> Види, форми, об'єкти та суб'єкти криміналістичної ідентифікації.....	16
<i>Питання 8.</i> Стадії криміналістичної ідентифікації	17
<i>Питання 9.</i> Поняття та сутність встановлення групової належності	18
<i>Питання 10.</i> Поняття та сутність криміналістичної діагностики.....	19

Розділ 2. КРИМІНАЛІСТИЧНА ТЕХНІКА

<i>Питання 11.</i> Поняття, система та завдання криміналістичної техніки	20
<i>Питання 12.</i> Суб'єкти, принципи та правові підстави застосування криміналістичної техніки	21
<i>Питання 13.</i> Класифікація засобів криміналістичної техніки	22
<i>Питання 14.</i> Методи криміналістичної техніки	23
<i>Питання 15.</i> Поняття, завдання і система криміналістичної фотографії.....	24
<i>Питання 16.</i> Прийоми і методи судово-оперативної фотографії	25
<i>Питання 17.</i> Методи судово-дослідницької фотографії.....	26
<i>Питання 18.</i> Прийоми та методи криміналістичного відеозапису	27
<i>Питання 19.</i> Поняття трасології, її система та наукові засади.....	28
<i>Питання 20.</i> Поняття слідів у трасології та їх класифікація. Механізм слідоутворення	29
<i>Питання 21.</i> Характеристика слідів ніг і взуття	30
<i>Питання 22.</i> Характеристика слідів знарядь злочину і інструментів	31
<i>Питання 23.</i> Характеристика слідів транспортних засобів	32
<i>Питання 24.</i> Характеристика слідів рук людини.....	33
<i>Питання 25.</i> Виявлення і фіксація слідів рук людини	34
<i>Питання 26.</i> Вилучення слідів рук людини	35
<i>Питання 27.</i> Поняття, об'єкти і завдання судової балістики	36

<i>Питання 28.</i> Вогнепальна зброя та бойові припаси: поняття, будова, класифікація	37
<i>Питання 29.</i> Сліди застосування вогнепальної зброї та механізм їх утворення	38
<i>Питання 30.</i> Огляд вогнепальної зброї, бойових припасів та слідів їх застосування	39
<i>Питання 31.</i> Можливості судово-балістичної експертизи.....	40
<i>Питання 32.</i> Поняття холодної зброї, її класифікація та будова.....	41
<i>Питання 33.</i> Особливості огляду холодної зброї та слідів її застосування	42
<i>Питання 34.</i> Можливості експертизи холодної зброї та конструктивно схожих з нею виробів	43
<i>Питання 35.</i> Поняття та система криміналістичного дослідження документів	44
<i>Питання 36.</i> Система ідентифікаційних ознак почерку	45
<i>Питання 37.</i> Предмет, об'єкти, завдання судово-почеркознавчої експертизи	46
<i>Питання 38.</i> Поняття та сутність криміналістичного авторознавства	47
<i>Питання 39.</i> Предмет, завдання та об'єкти техніко-криміналістичного дослідження документів.....	48
<i>Питання 41.</i> Підготовка матеріалів для технічної експертизи документів.....	50
<i>Питання 42.</i> Поняття, значення та наукові основи ідентифікації людини за ознаками зовнішності.....	51
<i>Питання 43.</i> Криміналістична класифікація ознак зовнішності людини	52
<i>Питання 44.</i> Використання ознак зовнішності людини у розслідуванні кримінальних правопорушень	53
<i>Питання 45.</i> Опис зовнішності людини за методом «словесного портрета».....	54
<i>Питання 46.</i> Можливості фотопортретної експертизи	55
<i>Питання 47.</i> Завдання, об'єкти та суб'єкти фonoскопичного дослідження	56
<i>Питання 48.</i> Етапи і методи фonoскопичного дослідження.....	57
<i>Питання 49.</i> Поняття, властивості та класифікація слідів запаху	58
<i>Питання 50.</i> Використання одорологічної інформації під час розслідування кримінальних правопорушень	59
<i>Питання 51.</i> Поняття, класифікація та особливості збирання мікрооб'єктів.	60
<i>Питання 52.</i> Кримінальна реєстрація: поняття, джерела, форми накопичення інформації та види криміналістичних обліків.....	61
<i>Питання 53.</i> Особливості функціонування криміналістичних обліків	62

Розділ 3. КРИМІНАЛІСТИЧНА ТАКТИКА

<i>Питання 54.</i> Предмет, завдання, джерела та засоби криміналістичної тактики	63
<i>Питання 55.</i> Тактика слідчих (розшукових) дій.....	64
<i>Питання 56.</i> Поняття та сутність тактичних прийомів, тактичних комбінацій, тактичних операцій.....	65

<i>Питання 57.</i> Поняття та зміст слідчої ситуації, тактичного рішення слідчого, тактичного ризику.....	66
<i>Питання 58.</i> Поняття і сутність криміналістичної версії, класифікація криміналістичних версій.....	67
<i>Питання 59.</i> Стадії, методи побудови та перевірки версій.....	68
<i>Питання 60.</i> Зміст організації розслідування, його принципи та рівні реалізації.....	69
<i>Питання 61.</i> Зміст планування розслідування, вимоги до різних видів планів.....	70
<i>Питання 62.</i> Поняття, завдання та принципи огляду.....	71
<i>Питання 63.</i> Види огляду, їх характеристика.....	72
<i>Питання 64.</i> Загальні засади проведення огляду.....	73
<i>Питання 65.</i> Огляд місця події. Етапи, стадії та методи огляду місця події...	74
<i>Питання 66.</i> Фіксація ходу і результатів огляду.....	75
<i>Питання 67.</i> Поняття, завдання, види обшуку.....	76
<i>Питання 68.</i> Підготовка до проведення обшуку.....	77
<i>Питання 69.</i> Етапи та тактичні особливості проведення обшуку.....	78
<i>Питання 70.</i> Фіксація результатів обшуку.....	79
<i>Питання 71.</i> Поняття, сутність, види та принципи допиту.....	80
<i>Питання 72.</i> Поняття, сутність та завдання одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб.....	81
<i>Питання 73.</i> Підготовка до допиту.....	82
<i>Питання 74.</i> Загальні положення тактики допиту.....	83
<i>Питання 75.</i> Фіксація ходу та результатів допиту.....	84
<i>Питання 76.</i> Поняття, мета, сутність та види пред'явлення для впізнання....	85
<i>Питання 77.</i> Підстави та умови пред'явлення для впізнання.....	86
<i>Питання 78.</i> Підготовка до пред'явлення для впізнання.....	87
<i>Питання 79.</i> Особливості організації робочого етапу окремих видів пред'явлення для впізнання.....	88
<i>Питання 80.</i> Фіксація ходу та результатів пред'явлення для впізнання.....	89
<i>Питання 81.</i> Поняття, зміст та мета слідчого експерименту.....	90
<i>Питання 82.</i> Підготовка до слідчого експерименту.....	91
<i>Питання 83.</i> Види слідчого експерименту та загальні тактичні положення його проведення.....	92
<i>Питання 84.</i> Фіксація ходу і результатів слідчого експерименту.....	93
<i>Питання 85.</i> Призначення і проведення судових експертиз.....	94

Розділ 4. КРИМІНАЛІСТИЧНА МЕТОДИКА

<i>Питання 86.</i> Поняття та сутність криміналістичної методики.....	95
<i>Питання 87.</i> Класифікація та структура окремих методик розслідування злочинів.....	96
<i>Питання 88.</i> Поняття та зміст криміналістичної характеристики злочинів ...	97

<i>Питання 89.</i> Криміналістична характеристика вбивств	98
<i>Питання 90.</i> Початковий етап розслідування вбивств.....	99
<i>Питання 91.</i> Проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування вбивств	100
<i>Питання 92.</i> Криміналістична характеристика зґвалтувань.....	101
<i>Питання 93.</i> Початковий етап розслідування зґвалтувань	102
<i>Питання 94.</i> Проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування зґвалтувань	103
<i>Питання 95.</i> Криміналістична характеристика крадіжок.....	104
<i>Питання 96.</i> Початковий етап розслідування крадіжок.....	105
<i>Питання 97.</i> Проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування крадіжок.....	106
<i>Питання 98.</i> Криміналістична характеристика грабежів та розбоїв	107
<i>Питання 99.</i> Початковий етап розслідування грабежів та розбоїв	108
<i>Питання 100.</i> Проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування грабежів та розбоїв	109

Література для поглибленого вивчення криміналістики

Нормативно-правові акти:.....	110
Навчально-наукова та методична література:.....	114

ПЕРЕДМОВА

Криміналістика як наука та навчальна дисципліна давно є невід’ємною складовою динамічної комбінації знань, вмій і практичних навичок юристів. Водночас, фундаментальне значення положення криміналістики посідають у підготовці працівників поліції у сучасних умовах реформування правоохоронної системи України. Криміналістичні знання потрібні не лише працівникам органів досудового розслідування, які безпосередньо проводять досудове розслідування у кримінальних провадженнях, а й іншим фахівцям-правоохоронцям, зокрема: співробітникам оперативних підрозділів — для реалізації завдань пошукового характеру у межах чинного кримінального процесуального законодавства та Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»; поліцейським, які безпосередньо забезпечують публічну безпеку і порядок — для дотримання вимог законності, необхідності, пропорційності та ефективності реалізації превентивних поліцейських заходів та заходів примусу у межах Закону України «Про Національну поліцію»; інспекторам-криміналістам, залучаються для участі у складі слідчо-оперативної групи для проведення огляду місця події — для фіксації обстановки на місці події, виявлення, фіксації, вилучення та упакування слідової та іншої криміналістично значущої інформації.

У своїй діяльності криміналістичні знання у різноманітних формах використовують майже усі учасники кримінального провадження. Наприклад, за їх допомогою прокурор більш якісно реалізовує свої процесуальні повноваження здійснюючи нагляд у формі процесуального керівництва досудовим розслідування, а також підтримуючи державне обвинувачення в суді; слідчий суддя та суд — здійснює судовий контроль на стадії досудового розслідування та правосуддя у судових стадіях кримінального провадження; представник сторони захисту — адвокат — значно розширює свої можливості щодо забезпечення прав і свобод свого підзахисного та реалізації обраної ним тактики захисту. Криміналістичні знання стануть у нагоді й нотаріусам, працівникам банківських установ — для встановлення справжності документів, працівникам кадрових апаратів практично всіх відомств для перевірки документального підтвердження анкетних даних набутої освіти тощо. Перелік спеціалістів, які можуть використовувати криміналістичні знання може бути продовжений за рахунок представників архівної сфери, мистецтвознавства, історії, археології та інших галузей.

У пропонованому навчальному посібнику матеріал подається за чотирма розділами: теоретичні основи криміналістики, криміналістична техніка, криміналістична тактика та криміналістична методика. Вивчення теоретичних основ криміналістики спрямоване на засвоєння теоретичних знань щодо фор-

мування криміналістики як науки та навчальної дисципліни, історії її методологічних засад та інших фундаментальних питань криміналістичної техніки, тактики проведення слідчих (розшукових) дій, методики розслідування злочинів. Засвоєння знань з криміналістичної техніки передбачає набуття умінь роботи з джерелами криміналістичної інформації. При вивченні криміналістичної тактики здобувачами вищої освіти вивчаються основні положення організації та планування розслідування, специфіки проведення окремих слідчих (розшукових) дій, використання можливостей тактичних операцій та комбінацій у кримінальному провадженні. У межах вивчення криміналістичної методики пропонується опрацювати теорію та практику розслідування окремих видів злочинів, зокрема злочинів: проти власності, життя та здоров'я; волі, честі та гідності особи; статевої свободи та статевої недоторканості особи; проти власності; у сфері господарської діяльності; проти громадської безпеки; проти безпеки руху та експлуатації транспорту; громадського порядку та моральності; у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення; у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку тощо.

Навчальний посібник «Криміналістика у питаннях і відповідях» підготовлений відповідно до програми навчальної дисципліни «Криміналістика» Національної академії внутрішніх справ, а викладений у ньому матеріал допоможе здобувачам вищої освіти успішно скласти заліки та екзамени із зазначеної навчальної дисципліни.

Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КРИМІНАЛІСТИКИ

Питання 1. Предмет криміналістики

На початку ХХ століття криміналістика сприймалась як наука про засоби та прийоми застосування досягнень природничих і технічних наук з метою розслідування злочинів. Зміст перших визначень радянської криміналістики, сформульованих Г. Ю. Маннсом у 1921 році та І. М. Якимовим у 1925 році, не мав принципових розбіжностей від існуючих раніше. Пізніше, у тридцяті роки, Б. М. Шавер конкретизував визначення предмету криміналістики, охарактеризувавши її як науку, яка вивчає прийоми, методи вчинення злочинів, їх сліди та використання природничих і технічних наук для досягнення цілей розслідування.

З середини шести десятих років минулого століття існували дві концепції розуміння предмету криміналістичної науки. Відповідно до однієї з них, найбільш чітко викладеній О. М. Васильєвим, криміналістика — це наука про спеціальні прийоми та засоби, які розроблені на основі природничих та технічних наук, що застосовуються в кримінально-процесуальній діяльності для організації планомірного розслідування злочинів, доцільного використання пізнавальних прийомів, а також з метою попередження злочинів. Інша позиція, пізніше запропонована Р. С. Белкіним, в сучасній редакції виглядає так: криміналістика — це наука про закономірності механізму злочину, виникнення інформації про злочин та його учасників, закономірності збирання, дослідження, оцінки та використання доказів, та заснованих на пізнанні цих закономірностей спеціальних засобах і методах судового дослідження і попередження злочинів. Згодом з'явилися й інші визначення предмету криміналістики, які практично не виходили за межі означених підходів.

Проблема предмету науки не може належати до кола безумовно вирішених. Що стосується криміналістики, то дослідження її предмету також потребує постійної уваги, оскільки висвітлення його окремих положень не може претендувати на вичерпну характеристику цього складного явища, яке постійно розвивається, змінюється.

Враховуючи розвиток криміналістики, все частіше звучить думка про те, що існуючі визначення предмета криміналістики стали вже «тісними» для цієї науки, звужуючи її можливості лише цариною протидії правопорушенням та боротьби зі злочинністю. Тому у сучасних умовах *криміналістика* може бути визначена як система знань про закономірності утворення (формування, виникнення), виявлення (встановлення), фіксації, вилучення, дослідження, оцінки та використання інформації, придатної для перевірки чи встановлення будь-яких фактів, подій, явищ, а також про розробку на основі пізнаних закономірностей прийомів, способів, методів, методик, технологій, інструментів, матеріалів, приладів та їх комплексів і інших засобів оптимізації роботи з такою інформацією.

Питання 2. Функції та завдання криміналістики

Термін «функція» походить від латинської (*functio*) — виконання, здійснення, вплив.

На сучасному етапі криміналістичній науці притаманні *такі головні функції*:

- 1) *констатуюча* — фіксація, реєстрація, опис, накопичення масиву відомостей про об'єкти, процеси, явища та закономірності слідоутворення;
- 2) *інтерпретаційна* — розкриття внутрішньої суті, зв'язків тих явищ, процесів, що достовірно відомі та зафіксовані наявними знаковими засобами;
- 3) *евристична* — відкриття, встановлення раніше невідомих явищ, процесів, закономірностей та розробка нових теоретичних положень та вчень;
- 4) *прогностична* — передбачення, з найвищим ступенем достовірності, стану об'єкта, явища, процесу на певний момент або проміжок часу в майбутньому;
- 5) *практично-прикладна* — забезпечення практики необхідними технічними засобами та методичними рекомендаціями;
- 6) *комунікативна* — розповсюдження досягнень криміналістики у науці і практиці та отримання даних, необхідних для криміналістичних досліджень;
- 7) *навчальна* — сприяння з боку науки засвоєнню та оволодінню криміналістичними знаннями співробітниками правоохоронної галузі;
- 8) *виховна* — сприяння своїми засобами та методами формуванню суспільно бажаної поведінки індивідуальних та групових суб'єктів;
- 9) *критична* — виявлення недоліків і помилок в усіх проявах криміналістики.

Функції криміналістики реалізуються через систему її завдань. *Головним завданням* науки називають криміналістичне забезпечення боротьби зі злочинністю. Крім того, до *загальних завдань* відносяться — захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень; охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження; забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду кримінальних проваджень.

До *окремих завдань криміналістики* належать:

- 1) подальше вивчення об'єктивних закономірностей дійсності, що складають основу предмета криміналістики;
- 2) розробка нових і вдосконалення існуючих техніко-криміналістичних засобів, тактичних прийомів та методичних рекомендацій щодо збирання, дослідження, оцінки та використання доказів;
- 3) розробка заходів щодо припинення та попередження злочинів;
- 4) розробка і удосконалення організаційних, тактичних і методичних основ досудового та судового слідства, основ судової експертизи;
- 5) активне вивчення і узагальнення слідчої, експертної, оперативної-розшукової та судової практики, зарубіжного досвіду у боротьбі зі злочинністю, розробка автоматизованих інформаційних баз.

Питання 3. Система криміналістики

Система криміналістики — це її складові частини або розділи, розташовані в певній послідовності, яким притаманна наявність внутрішніх і зовнішніх взаємозв'язків.

Спочатку криміналістику не розбивали на частини — це була «поліцейська техніка». З часом був виділений окремих розділ — тактика. В кінці 20-х — початку 30-х років ХХ ст., криміналістика збагатилася третьою частиною — методикою розслідування окремих видів злочинів. Таким чином, система криміналістики склалася з трьох розділів: криміналістичної техніки, слідчої тактики і методики розслідування. Така система існувала значний відрізок часу. У 50-ті роки у ній сформувалася загальна частина системи криміналістики — методологія (або загальна теорія криміналістики).

На сучасному етапі розвитку науки криміналістики все частішими стають дискусії з приводу її системи. Деякі науковці виділяють загальну, особливу та спеціальну частину криміналістики. Однак, найбільш поширеною є думка про чотири розділи криміналістики: загальна теорія криміналістики (теоретичні основи криміналістики); криміналістична техніка; криміналістична тактика; криміналістична методика (методика розслідування окремих видів злочинів).

Загальна теорія криміналістики — це система принципів, концепцій, категорій, понять, термінів і методів, що є методологічною основою її розвитку.

Криміналістична техніка — це система наукових положень і розроблених на їх основі технічних засобів, прийомів і методів, призначених для збирання і дослідження доказів. Цей розділ складається з таких галузей: криміналістична фотографія і відеозйомка; трасологія; зброєзнавство; документознавство; одорологія; фоноскопія; габітологія; криміналістичне дослідження матеріалів, речовин і виробів; кримінальна ресстрація.

Криміналістична тактика — система наукових положень і розроблених на їх основі практичних рекомендацій з організації та планування досудового розслідування і судового провадження, визначення оптимальної лінії поведінки осіб, які здійснюють розслідування, прийомів проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових), процесуальних дій.

Криміналістична методика — представляє собою систему інтегрованих наукових положень і сформованих на їх основі комплексів методичних рекомендацій, що забезпечують оптимальну організацію розслідування та попередження окремих видів злочинів.

Система науки залежить від рівня розвитку її складових елементів, ступеня теоретичної розробленості розділів. В процесі інтеграції та диференціації наукових знань криміналістика збагачується здобутками лінгвістики, генетики, мікології, управління, психології тощо. З іншої сторони, у надрах криміналістики фактично сформувалися засади нового розділу — **судової експертології** як вчення про загальні теоретичні і методологічні проблеми судової експертизи.

Питання 4. Поняття та зміст методології криміналістики

У загальному значенні методологія (гр. — *methodos* — шлях дослідження, спосіб пізнання і *logos* — наука, знання) означає: 1) вчення про методи пізнання й перетворення світу; 2) сукупність прийомів дослідження, що застосовують у будь-якій науці відповідно до специфіки об'єкту її пізнання.

Згідно вітчизняної наукової традиції, методологію розглядають як учення про науковий метод пізнання або як систему наукових принципів, на основі яких базується дослідження і здійснюється вибір сукупності пізнавальних засобів, методів, прийомів дослідження. Найчастіше методологію тлумачать як теорію методів дослідження, створення концепцій, як систему знань про теорію науки або систему методів дослідження.

Методологія виконує такі функції:

- визначає способи здобуття наукових знань, які відображають динамічні процеси та явища;
- направляє, передбачає особливий шлях, на якому досягається певна науково-дослідницька мета;
- забезпечує всебічність отримання інформації щодо процесу чи явища, що вивчається;
- допомагає введенню нової інформації до фонду теорії науки;
- забезпечує уточнення, збагачення, систематизацію термінів і понять у науці;
- створює систему наукової інформації, яка базується на об'єктивних фактах, і логіко-аналітичний інструмент наукового пізнання.

Вказані ознаки поняття «методологія», що визначають її функції у науці, дають змогу зробити висновок про те, що методологія — це концептуальний виклад мети, змісту, методів дослідження, які забезпечують отримання максимально об'єктивної, точної, систематизованої інформації про процеси та явища.

Наука криміналістика не розкриває і не розслідує кримінальних правопорушень. Однак вона своїми рекомендаціями, спеціальними методами та засобами виявлення, фіксації, дослідження та використання доказів сприяє правоохоронній діяльності, підвищує її ефективність у боротьбі зі злочинністю і тим самим допомагає виконанню загального завдання, що стоїть перед державними правоохоронними структурами.

Слід вважувати, що методологія науки — це не тільки вчення про методи, а поняття значно ширше, що представляє загальну теорію науки, яка включає пізнання її предмета, понятійного апарату, проблем та закономірностей розвитку даної галузі в історичному аспекті. Основний зміст окреслених питань відображений саме за змістом загальної теорії криміналістики, що складає систему вчення про предмет криміналістики, її завдання, мету та закони розвитку, понятійний апарат та місце криміналістичних знань у системі юридичних наук.

Питання 5. Поняття методів криміналістики, їх характеристика

Метод (від грецької «metodos») у широкому розумінні слова — «шлях до чогось», шлях дослідження, шлях пізнання, теорія, вчення, свідомий спосіб досягнення певного результату, здійснення певної діяльності, вирішення певних задач. Він виступає як сукупність певних правил, прийомів, способів, норм пізнання і дії. Він є системою приписів, принципів, вимог, що орієнтують суб'єкта у вирішенні конкретної задачі, досягненні певного результату у певній сфері діяльності.

Методи наукового пізнання за ступенем загальності і сфери дії можуть бути поділені на три основні групи: філософські методи; загальнонаукові методи; методи окремих наук; криміналістичні методи.

Традиційно серед філософських методів криміналістики головним виділяють всезагальний метод — діалектичний метод пізнання.

До групи загальнонаукових методів криміналістики відносяться:

1. Почуттєво-раціональні: спостереження, опис, порівняння, експеримент, моделювання.
2. Логічні: аналіз, синтез, індукція, дедукція, гіпотеза, аналогія, ідеалізація, узагальнення.
3. Математичні: вимірювання, обчислення, геометричної побудови, математичного моделювання.

Система методів криміналістики складається з двох груп методів:

1. Власне криміналістичні (криміналістична ідентифікація, криміналістична діагностика, техніко-криміналістичні методи, методи дактилоскопії, трасології, балістики, організації і планування розслідування);
2. Інших наук: фізики, хімії, біології, соціології, антропології, антропометрії, психології, кібернетики та інших.

Криміналістична *ідентифікація* — це процес встановлення тотожності конкретного матеріального об'єкту шляхом його виділення із певної сукупності об'єктів за неповторним комплексом ознак, які були відображені при обставинах, що пов'язані з кримінальним правопорушенням.

Криміналістична діагностика — це встановлення обставин кримінального провадження шляхом дослідження та з'ясування властивостей і станів об'єктів та явищ.

Техніко-криміналістичні методи — використовуються у сфері техніко-криміналістичних наукових досліджень: фотографічних, трасологічних, одорологічних, балістичних та ін.

Методи інших наук можуть бути використані без модифікації (фотографічні, мікроскопічні) або пристосовані для вирішення криміналістичних задач.

Враховуючи різноманітність методів пізнання у криміналістиці варто враховувати, що головне призначення будь-якого наукового методу — забезпечити на основі відповідних принципів (вимог, приписів) успішне вирішення певних пізнавальних і практичних проблем, збагатити знання, здійснити оптимальне функціонування і розвиток тих чи інших об'єктів.

Питання 6. Поняття та сутність криміналістичної ідентифікації

У процесі розслідування кримінальних правопорушень нерідко виникає необхідність встановити за слідами та іншими відображеннями зв'язок людини чи іншого об'єкта з розслідуваною подією. Так, за слідами рук і ніг встановлюють особу, яка їх залишила; за слідами на стріляній кулі та гільзі — зброю, з якої здійснювався постріл; за рукописним текстом — його виконавця.

Криміналістична ідентифікація — це процес встановлення тотожності конкретного матеріального об'єкта шляхом його виділення із певної сукупності об'єктів за неповторним комплексом ознак, які були відображені при обставинах, що пов'язані з кримінальним правопорушенням.

Методологічною основою ідентифікації як форми пізнавальної діяльності є закони формальної логіки. Згідно з цими законами:

1. Усі об'єкти, події матеріального світу взаємопов'язані та є нескінченним сплетінням зв'язків та взаємодій. Якщо відомий наслідок, то неважко встановити причину і навпаки.

2. Події та явища матеріального світу індивідуальні (визначені), оскільки нема двох речей, які були б однакові.

3. Всі об'єкти матеріального світу перебувають у постійному русі, розвитку та зміні, однак індивідуальність об'єкта передбачає збереження його характерних ознак, що дозволяють ототожнити його із самим собою.

Сутність процесу ідентифікації полягає у порівнянні ідентифікаційних ознак і властивостей ідентифікуємого об'єкта з їх відображеннями на ідентифікуючих об'єктах.

Завданням криміналістичної ідентифікації є встановлення факту наявності або відсутності тотожності конкретного, індивідуально визначеного матеріального об'єкта (людини, предмета).

Криміналістична ідентифікація (ототожнення) є одним із засобів встановлення істини в кримінальному судочинстві. Ця обставина визначає її відмінність від ідентифікації, яку використовують в інших науках. На відміну від ідентифікації в інших науках, у криміналістиці факт тотожності або її відсутності встановлюється з дотриманням кримінальних процесуальних норм. Правовою основою криміналістичної ідентифікації є правові норми, які регулюють діяльність суб'єктів ідентифікаційного процесу. Правова природа криміналістичної ідентифікації та специфіка завдань, які вирішуються за її допомогою, обумовлюють ті риси, сукупність яких відрізняє її від ідентифікації в інших галузях науки і практики.

Істотними ознаками криміналістичної ідентифікації можуть вважатися такі:

- об'єкти криміналістичної ідентифікації індивідуально визначені й мають стійку зовнішню будову;
- криміналістична ідентифікація здійснюється за відображеннями стійких властивостей ідентифікуємих об'єктів;
- криміналістична ідентифікація реалізується в процесі досудового розслідування і судового розгляду.

Питання 7. Види, форми, об'єкти та суб'єкти криміналістичної ідентифікації

Найбільш розповсюдженими видами ідентифікації в криміналістиці є наступні:

- за матеріально фіксованим відображенням;
- за ознаками загального походження;
- за уявним образом;
- за описом ознак.

Традиційно криміналістична ідентифікація має дві основні форми:

– процесуальну (коли ототожнення здійснюється згідно з вимогами кримінального процесуального закону), яка може бути розподілена на судово-слідчу та експертну;

– непроцесуальну, що в свою чергу може поділятися на оперативну (що включає «ресстраційну»), адміністративно-правову та прикладну, яка епізодично здійснюється криміналістичними закладами в різних сферах науки, техніки, літератури та мистецтва.

Об'єктами криміналістичної ідентифікації є люди (підозрюваний, потерпілий), різні матеріальні предмети (вогнепальна зброя, транспортні засоби, будинки, споруди тощо), речовини. Процес ідентифікаційного дослідження передбачає розподіл об'єктів *на ідентифікуємий*, тобто об'єкт, ототожнення якого складає завдання процесу ідентифікації, та *ідентифікуючий*, тобто об'єкт, за допомогою якого вирішується завдання ідентифікації. Ідентифікуючі об'єкти є носіями матеріально-фіксованого відображення ознак ідентифікуємих об'єктів.

В процесі ідентифікаційного дослідження ідентифікуємих може бути тільки один об'єкт, а ідентифікуючих може бути декілька. Наприклад, людину можна ідентифікувати за слідами рук, ніг, зубів, голосом, письмовою мовою — всі вони відображені на різних матеріальних предметах.

Водночас, ідентифікуючі об'єкти поділяються на дві групи. *Перша група* — це об'єкти, що за припущенням слідчого відображають ознаки ідентифікуємого об'єкта. Наприклад, сліди ніг, пальців рук, знарядь зламу, що виявлені на місці події. Через те, що безпосереднє дослідження таких слідів у лабораторних умовах не завжди можливе через складність їх вилучення в натурі, то об'єктами дослідження стають їх копії (моделі) у вигляді зліпків, відбитків, фотознімків. *Друга група* — це об'єкти, походження яких від ідентифікуємого об'єкта є безсумнівним. Такі ідентифікуючі об'єкти називаються *зразками*. Одержання зразків слідчим є процесуальною дією, одержання ж зразків експертом — етапом експертного дослідження. У практиці проведення ідентифікаційних досліджень розрізняють зразки: вільні, умовно-вільні та експериментальні.

Коло **суб'єктів криміналістичної ідентифікації** досить широке. Її можуть здійснювати експерт, спеціаліст, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суддя, будь-який учасник процесу. Однак обсяг їх дій і значення актів ідентифікації неоднакові.

Питання 8. Стадії криміналістичної ідентифікації

Під час здійснення криміналістичної ідентифікації за матеріально-фіксованим відображенням ознак об'єктів виділяють наступні стадії:

- 1) загальний огляд об'єктів;
- 2) роздільне дослідження об'єктів;
- 3) порівняльне дослідження (зіставлення) об'єктів;
- 4) оцінка результатів дослідження і формулювання висновку.

На стадії загального огляду експерт вивчає всі представлені йому об'єкти: ідентифікуємі, ідентифікуючі, порівняльні зразки. При цьому він визначає: чи надані йому всі необхідні для ідентифікації матеріали; що собою представляють об'єкти ідентифікації; чи відповідають вони тим, що зазначені в постанові про призначення експертизи, чи не зазнали вони змін під час транспортування; чи придатні для ідентифікації.

На стадії роздільного дослідження ідентифікуємі та ідентифікуючий об'єкти (у тому числі порівняльні зразки) вивчаються ізольовано один від одного. Мета — виявити якомога більшу кількість ознак (загальних та індивідуальних), що відбилися в слідах і характеризують об'єкти ідентифікації.

Встановивши збіг загальних ознак, приступають до аналізу і синтезу індивідуальних ознак. Для цього усвідомлюють сутність кожної ознаки: її усталеність (відтворюваність), ідентифікаційну значимість. Стадія роздільного дослідження може супроводжуватися проведенням експерименту. Під час експерименту одержують порівняльні зразки (куль, гільз, слідів розрубу тощо), якщо вони не були надані стороною кримінального провадження. Він дозволяє визначити відтворюваність ознак у слідах, відмежувати необхідні ознаки від випадкових, краще зрозуміти механізм відображення ознак.

На стадії порівняльного дослідження відбувається зіставлення індивідуальних ознак, що були виявлені на об'єктах дослідження (ідентифікуємому та ідентифікуючому) та їх оцінка. Під час оцінки перевіряється відповідність і збіг як окремих ознак, так і їх комплексів, що індивідуалізують у цілому ідентифікуємі об'єкт.

На заключній стадії ідентифікації, завершуючи оцінку ознак, що співпадають і різняться, експерт формулює висновок про наявність чи відсутність тотожності. При цьому він спирається як на результати дослідження, так і на наукові основи ідентифікації певного роду об'єктів (трасологія, судова балістика тощо), власний експертний досвід, результати узагальнення практики.

Висновок експерта повинен логічно випливати з його дослідження і не суперечити проміжним висновкам, до яких він приходив на різних стадіях дослідження. За своєю природою висновки експерта можуть бути стверджувальні (які встановлюють факт тотожності) і негативні (виключають тотожність). За формою вираження розрізняють висновки категоричні та ймовірні (вірогідні).

Питання 9. Поняття та сутність встановлення групової належності

Встановлення групової належності («групофікація») являє собою розумовий процес з порівняння ознак об'єктів безпосередньо або їх відображень, у результаті чого виникає знання про належність цих об'єктів до одного класу, виду, роду, групи.

В основі процедури встановлення групової належності лежить метод порівняння ознак і властивостей об'єкта з їх матеріальними відображеннями на іншому об'єкті-носії відображень, але дослідження закінчується встановленням не тотожності (як при ідентифікації), а групової належності.

Об'єктами групофікації можуть бути:

1) індивідуально визначені предмети зі стійкою зовнішньою формою, що дозволяє ототожнювати ціле;

2) предмети-речовини (сипучі, рідкі, газоподібні), що мають лише властивості — внутрішні якості, достатні для віднесення їх до однієї групи, виду, роду, класу.

В процесі встановлення групової належності об'єкти групофікації виступають носіями ознак і властивостей цілого і називаються відображаючими об'єктами.

Відображаючі об'єкти в процесі групофікації завжди є частинами відображуваного, яке існувало в минулому, до моменту його поділу у зв'язку з подією, що розслідується.

Відображуваний об'єкт у процесі групофікації — це те, що було зруйновано, розділене на частини, розчленоване внаслідок події кримінального правопорушення і вже не існує, а лише уявляється як суб'єктивний образ цілого, який існував раніше.

Тому у криміналістиці відображуваний об'єкт іноді називають загальним джерелом походження, який до моменту групофікації як ціле реально не існує.

Визначення спільного джерела походження в криміналістиці відносять до різновиду встановлення групової належності.

Як самостійний метод дослідження групофікація (встановлення групової належності) застосовується для дослідження сипучих, рідких і газоподібних об'єктів, стосовно яких неможливо встановити тотожність криміналістичною ідентифікацією, оскільки вони не мають стійкої зовнішньої форми. В цьому випадку групофікація полягає у встановленні спільного джерела походження та дозволяє віднести об'єкт до певного класу, роду, виду чи вужчої групи.

Як стадія ідентифікації встановлення групової належності (групофікація) передбачає встановлення однорідності порівнюваних об'єктів і за умови наявності такої однорідності проведення наступних етапів ідентифікації: порівняння окремих ознак об'єктів.

В теорії судової ідентифікації встановлення групової належності є неодмінною стадією будь-якого процесу ідентифікації, спрямованого на вирішення питання про наявність або відсутність тотожності.

Питання 10. Поняття та сутність криміналістичної діагностики

Криміналістична діагностика — це дослідження властивостей і стану об'єкта (ситуації) з метою встановлення змін, що відбулися в ньому, визначення причини цих змін та їх зв'язку.

Криміналістична діагностика розпізнає стан об'єктів, пізнає події, явища, процеси. Так, за слідами ніг можна не тільки ідентифікувати людину, але й судити про напрямок її руху, темп ходьби, факт перенесення ваги, пересування в темряві. Сліди злому свідчать не тільки про використане знаряддя, але й про навички особи, її фізичну силу, витрачений час тощо.

Розрізняють криміналістичну діагностику людей і матеріальних об'єктів-речей у широкому значенні цього поняття.

Криміналістичною діагностикою людини є встановленням загальних і окремих її характеристик (статі, віку, расової чи національної приналежності, професії, рівня володіння професійними навичками тощо). Такий вид діагностичних досліджень здійснюється на основі використання найрізноманітнішої за своєю природою інформації з проявів у психофізіологічній сфері, в основному щодо навичок (почерку, письмової мови тощо), морфології частин тіла (слідів пальців рук, кисті, будови голови і частин тіла), будови і функціонування голосового апарату, складу тканин людського організму (волосся, крові) і його виділень (слини, запаху, поту).

В діагностиці матеріальних об'єктів умовно розрізняють дослідження виробів та матеріалів. Так, під час дослідження відкладень мікрОВОЛОКОН і забруднень на одязі ставиться мета визначення виду матеріалу, з яким він був у контакті. Діагностика виробів і матеріалів — процес багатоетапний. Спочатку на базі класифікацій, які розробляються в науці і техніці, визначається родова чи видова приналежність об'єктів (фарба автомобільна, скло світлотехнічне та ін). У межах технічної класифікації встановлюється вузька групова приналежність об'єкта, тобто джерело його походження. І, нарешті, на основі даних про збут-споживання об'єктів цього походження визначається їх призначення та споживачі. Таким чином, криміналістична діагностика, включає в себе діагностику товарознавчу, матеріалознавчу та інші, не обмежується ними і виходить на рівень, який максимально наближає до вирішення завдань розшуку.

За напрямками виділяють наступні форми криміналістичної діагностики: експертна (в процесі провадження діагностичних криміналістичних експертиз), оперативно-слідча (слідчий експеримент, інші слідчі (розшукові) дії), обліково-реєстраційна (за даними криміналістичної реєстрації).

Структуру процесу криміналістичної діагностики в загальному вигляді можливо представити наступним чином: визначення мети; попереднє вивчення об'єктів; аналіз діагностичних ознак; порівняння за аналогією; оцінка отриманих результатів та формулювання висновків. Поряд з методами аналогії і порівняння в діагностичному процесі широко використовуються методи моделювання, експерименту та інші.

Розділ 2. КРИМІНАЛІСТИЧНА ТЕХНІКА

Питання 11. Поняття, система та завдання криміналістичної техніки

Сучасний стан злочинності характеризується потенційною небезпекою для держави та вимагає розробки нових засобів та способів боротьби зі злочинністю. Підвищення рівня організованості, озброєності, технічної оснащеності злочинців вимагає відповідного рівня техніко-криміналістичного забезпечення розслідування та попередження кримінальних правопорушень. Одним із джерел надходження подібних досягнень в правоохоронну діяльність є окремий розділ науки криміналістики — криміналістична техніка.

Під поняттям «криміналістична техніка» з одного боку розуміється розділ науки криміналістики, а з іншого — сукупність технічних засобів, які використовуються у кримінальному судочинстві.

Криміналістична техніка як розділ науки криміналістики являє собою систему наукових положень та рекомендацій, які забезпечують розробку технічних засобів (приладів, інструментів, пристроїв і матеріалів), а також прийомів та методів їх використання з метою розслідування та попередження кримінальних правопорушень.

Завдання криміналістичної техніки полягають у наступному:

- розробка технічних засобів і методів, які забезпечують введення в процес розслідування нових джерел криміналістичної інформації;
- виявлення і вилучення матеріальних слідів злочину;
- встановлення механізму утворення слідів і причин їх взаємодії;
- встановлення властивостей, станів, групової належності і тотожності об'єктів-джерел інформації;
- обробка і використання криміналістичної інформації для розслідування і попередження кримінальних правопорушень;
- розробка прийомів і технічних засобів оцінки і використання криміналістичної інформації в правоохоронній діяльності.

Система криміналістичної техніки:

1. Загальні положення криміналістичної техніки.
2. Галузі криміналістичної техніки:
 - 2.1. Криміналістична фотографія і відеозапис.
 - 2.2. Трасологія (криміналістичне дослідження слідів).
 - 2.3. Зброезнавство (судова балістика, криміналістичне дослідження холодної зброї, вибухотехніка).
 - 2.4. Документознавство (криміналістичне дослідження письма: почеркознавство, авторознавство; криміналістичне дослідження документів).
 - 2.5. Габітоскопія (ідентифікація особи за ознаками зовнішності).
 - 2.6. Фоноскопія (криміналістичне дослідження звукових слідів).
 - 2.7. Одорологія (криміналістичне дослідження слідів запаху).
 - 2.8. Криміналістичне дослідження речовин, матеріалів та виробів.
 - 2.9. Кримінальна реєстрація.

Питання 12. Суб'єкти, принципи та правові підстави застосування криміналістичної техніки

Суб'єктами застосування криміналістичної техніки є слідчий, інспектор-криміналіст, експерт, оперативні працівники. Крім того, криміналістичну техніку також використовують працівники поліції, службова діяльність яких прямо не пов'язана з процесом розслідування кримінальних правопорушень.

Загальні правові підстави застосування техніко-криміналістичних засобів та методів закріплені в КПК України. Стаття 25 КПК України визначає: «Прокурор, слідчий зобов'язані в межах своєї компетенції розпочати досудове розслідування в кожному випадку безпосереднього виявлення ознак кримінального правопорушення ... а також вжити всіх передбачених законом заходів для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила».

У кримінальному процесуальному законодавстві відсутня спеціальна норма, яка б містила чітке визначення правових основ застосування криміналістичної техніки, але, в той же час, ст. 273 КПК України регламентує **застосування засобів, що використовуються під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій**. Крім того, слід звернути увагу, що окремі положення застосування криміналістичної техніки, закріплені у відповідних статтях КПК України, та стосуються визначення прийомів та засобів фіксації речових доказів під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій.

Факти використання технічних засобів під час розслідування, а також матеріали, які отримані в результаті їх застосування, потребують обов'язкового процесуального оформлення.

Застосування науково-технічних засобів під час здійснення кримінальної процесуальної процедури повинно відбуватись із дотриманням відповідних принципів:

- законності (застосування будь-якого засобу криміналістичної техніки не повинно суперечити вимогам закону);
- науковості (гарантії вірогідності, відтворюваності, точності і надійності одержуваних результатів, які засновані на досягненнях природничих та технічних наук);
- економічності (перевага у використанні надається тим технічним засобам, застосування яких пов'язано із найменшими витратами часу, сил та засобів);
- безпеки (неприпустимість використання науково-технічних засобів, які можуть бути загрозою для життя або здоров'я учасників кримінального процесу);
- ефективності (раціональне використання таких технічних засобів та методів, які забезпечують швидке, об'єктивне, повне та всебічне отримання інформації, що має значення для успішного розслідування, тобто дозволяють досягти найкращих результатів в оптимальний термін).

Питання 13. Класифікація засобів криміналістичної техніки

Спеціальні технічні засоби криміналістики — це науково обумовлені, перевірені експериментально і на практиці ефективні технічні засоби, що використовуються суб'єктами кримінальної процесуальної, експертної, оперативної-розшукової і адміністративної діяльності.

Цільове призначення засобів криміналістичної техніки під час розслідування полягає у збиранні, дослідженні та оцінці доказів. Для цього використовується широкий арсенал науково-технічних засобів, запозичених з різних природничих та технічних наук, а також спеціально розроблених наукою криміналістикою приладів і методів.

Класифікація техніко-криміналістичних засобів:

1. За джерелом походження (за галуззю наукових знань): технічні засоби, розроблені в криміналістиці для збирання та дослідження доказів (спеціальні); технічні засоби, запозичені з інших наук або галузей знань, але пристосовані для вирішення спеціальних криміналістичних завдань; технічні засоби, запозичені з інших наук або галузей знань, які застосовуються для забезпечення розслідування злочинів без конструктивних змін.

2. За цільовим призначенням: технічні засоби, які використовує слідчий або спеціаліст-криміналіст з метою виявлення, вилучення та фіксації доказів; технічні засоби, що використовуються для дослідження речових доказів під час проведення криміналістичних експертиз; технічні засоби, що використовуються для фіксації ходу та результатів слідчих (розшукових) дій; технічні засоби, що використовуються для попередження правопорушень.

3. За спеціальним призначенням: засоби фото- та відео- записуючої техніки; засоби звукозаписуючої техніки; засоби роботи з матеріальними слідами з метою їх виявлення, фіксації та подальшого дослідження; засоби аналітичної роботи; пошукові засоби; засоби збирання, збереження та оброблення інформації; допоміжні засоби.

4. За видом технічного засобу: пристрої та апаратура; інструменти та обладнання; прилади та матеріали; комплекти науково-технічних засобів.

5. За місцем використання технічного засобу: засоби «польової криміналістики», тобто використання яких в ході розслідування передбачено поза межами кабінету слідчого (лабораторії експерта); засоби лабораторної (кабінетної) техніки.

6. За суб'єктом використання: технічні засоби, що використовуються слідчими /технічне забезпечення слідчого, техніка слідчого/ (засоби освітлення, оптичні засоби, засоби фіксації, засоби концентрації та обробки криміналістичної інформації); технічні засоби оперативно-розшукової діяльності (оперативна техніка, спеціальна техніка, спеціальні засоби); технічні засоби експертного дослідження /експертна техніка, техніка спеціаліста/ (вимірювальна техніка, засоби освітлення, засоби відтворення зображення, лабораторна техніка, мікроскопічна техніка, технічні засоби дослідження в невидимих променях спектра, засоби дослідження мікрочасток і запахів); технічні засоби криміналістичної профілактики.

Питання 14. Методи криміналістичної техніки

Техніко-криміналістичні методи — сукупність способів, засобів та прийомів, за допомогою яких відбувається розширення пізнавальних можливостей та здійснюється дослідження речових джерел на предмет виявлення інформації, яка має певне процесуальне або доказове значення, і широко використовуються в практичній діяльності слідчого, оперативного працівника та експерта.

Основу криміналістичного методу складають технічні засоби (знаряддя праці) і об'єктивні закономірності науки і техніки, на базі яких сконструйовані різні прилади і пристрої для здійснення різних видів практичної діяльності слідчого, оперативного працівника, судового експерта. Значна частина криміналістичної техніки запозичена з різних галузей науки і техніки і є загальною, а методи використання її в криміналістиці мало чим відрізняються від використання в материнських галузях. Тобто до структури техніко-криміналістичного методу як обов'язковий елемент повинен входити відповідний інструментарій.

Класифікація техніко-криміналістичних методів:

1. За видами технічних засобів, які використовуються під час дослідження: фотографічні, мікроскопічні, спектрографічні, комп'ютерні.

2. За галуззю наукових знань: хімічні, фізичні, біологічні, кібернетичні.

3. За колом вирішуваних завдань: органолептичні, пошукові, аналітичні.

4. За цільовим призначенням: методи, які застосовує слідчий або оперативний працівник для виявлення, фіксації та попереднього дослідження матеріальних джерел інформації /методи польової криміналістики/ та науково-дослідні методи, які застосовує експерт під час проведення судових експертиз (методи лабораторної криміналістики).

4.1. Методи польової криміналістики:

— органолептичні методи;

— методи вимірювання (органолептичні методи вимірювання; інструментальні методи вимірювання: контактні, безконтактні, комбіновані);

— фотографічні методи.

4.2. Лабораторні методи криміналістики:

— фізичні методи дослідження;

— хімічні методи дослідження (полярографічні, хроматографічні, спектральні);

— біологічні методи;

— мікроскопічні методи;

— методи дослідження в ультрафіолетових променях;

— методи дослідження в інфрачервоних променях;

— методи дослідження в рентгенівських променях;

— люмінесцентний аналіз;

— кібернетичні методи;

— методи спектрального та адсорбційного аналізу.

Питання 15. Поняття, завдання і система криміналістичної фотографії

Криміналістична фотографія — це галузь криміналістичної техніки, яка являє собою систему наукових положень і заснованих на них фотографічних методів, прийомів і засобів, що використовуються для виявлення, фіксації, дослідження й демонстрації об'єктів, які містять доказову інформацію під час розслідування і попередження кримінальних правопорушень.

Основними завданнями криміналістичної фотографії є:

- забезпечення технічними засобами, прийомами і методами збирання та дослідження доказів;
- розробка нових та удосконалення існуючих фотографічних засобів, прийомів і методів виявлення, збирання та дослідження доказів;
- збільшення наочності і безпосередності сприйняття фактів;
- збереження для подальшого сприйняття обстановки події;
- виявлення невидимих і слабовидимих слідів і ознак;
- виконання превентивних і виховних функцій.

Система криміналістичної фотографії складається з двох частин:

- судово-оперативна (фіксує);
- судово-експертна (дослідницька).

Судово-оперативна (фіксує) фотографія — це система наукових положень, видів і методів зйомки, що застосовуються під час проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій чи оперативно-розшукових заходів для фіксації обстановки, слідів та інших об'єктів матеріального світу, такими як вони спостерігаються на момент фотозйомки.

Типовими об'єктами судово-оперативної фотографії є: сліди, що несуть інформацію про подію кримінального правопорушення та особу злочинця; обстановка на місці вчинення кримінального правопорушення чи виявлення його слідів; загальний вигляд, ознаки і властивості знарядь злочинного посягання та предметів, що перебувають у причинному зв'язку з ним; ознаки зовнішності людини для її впізнання, розшуку і реєстрації; слідчі (розшукові) дії.

Судово-експертна (дослідницька) фотографія — це система спеціальних методів, прийомів і засобів зйомки, що використовуються для виявлення й фіксації невидимих або слабовидимих об'єктів та їх ознак у процесі проведення експертиз. За допомогою засобів і методів дослідницької фотографії стає можливим виявити слабпомітні і невидимі ознаки криміналістичних об'єктів, їх розходження за кольором та яскравістю, механізм утворення мікронашарувань.

Типовими об'єктами судово-експертної фотографії є приховані, неочевидні властивості й ознаки слідів і речових доказів (наприклад, мікротраси на гільзі, деталі почерку, штрихи попередньої підготовки при виконанні піддробленого підпису тощо).

Питання 16. Прийоми і методи судово-оперативної фотографії

Під час проведення слідчих (розшукових) дій використовують наступні прийоми судово-оперативної фотографії:

Орієнтуюча зйомка — це фотографування місця проведення слідчої (розшукової) дії на фоні оточуючої його обстановки. Метою такого фотографування є фіксація зовнішньої по відношенню до місця події обстановки, яка дає уявлення про місце проведення слідчої (розшукової) дії.

Оглядова зйомка — фотографування безпосередньо місця проведення слідчої (розшукової) дії, тобто частини місцевості (приміщення), на якій відбувалася розслідувана подія і залишилися сліди, що містять в собі інформацію про цю подію.

Вузлова зйомка — фотографування групи предметів, окремого предмету або частини території, що містять в собі матеріальні сліди події, яка сталася. Вузлові знімки фіксують важливі фрагменти обстановки місця події.

Детальна зйомка — фотографування окремого об'єкту з метою фіксації його форми, стану, структури, деталей та особливостей. Детальну зйомку проводять масштабним методом з відстані, яку обирають так, щоб об'єкт зйомки займав всю площу кадру з невеликими берегами довкола, при цьому, якщо він має невеликі розміри, використовується метод макрозйомки.

Розрізняють наступні методи судово-оперативної (фіксуючої) фотографії:

Панорамна фотозйомка полягає в тому, що об'єкт фотографують частинами так, щоб кожний наступний кадр був продовженням попереднього. Залежно від об'єктів, що фотографують, панорамна зйомка може бути виконана способом лінійної, кругової або ярусної панорами.

Впізнавальна (сигналітична) фотозйомка застосовується для фіксації зовнішності людей, з метою використання їх знімків у криміналістичному обліку, під час розшуку та ідентифікації, а також невпізнаних трупів для їх обліку та встановлення особи загиблого.

Вимірювальна (масштабна) зйомка призначена для одержання фотознімків, за якими можна визначити розміри сфотографованих об'єктів і відстані між ними (об'єкт знімається разом з масштабною лінійкою).

Стереоскопічна зйомка — це метод одержання знімків, який дозволяє сприймати об'єм сфотографованих предметів.

Макрозйомка — метод одержання зображень дрібних об'єктів у натуральну величину або зі збільшенням без використання мікроскопа.

Телезйомка — це метод одержання зображення віддалених об'єктів у потрібному масштабі із застосуванням телеоб'єктивів, конструкція яких дозволяє наблизити об'єкт зйомки і одержувати зображення в більшому масштабі ніж звичайних об'єктивів.

Репродукційна фотозйомка — це метод фіксації площинних об'єктів. Він застосовується для відтворення фотографічним способом плоских оригіналів (текстів, фотознімків, креслень, схем, малюнків та ін.).

Питання 17. Методи судово-дослідницької фотографії

У судово-дослідницькій (експертній) фотографії, поряд із методами фіксуєної зйомки використовуються *спеціальні фотографічні методи, що застосовуються під час проведення судових експертиз*: мікрофотозйомка; порівняльна зйомка; контрастуюча зйомка; кольороподільна зйомка; зйомка в інфрачервоних променях; зйомка в ультрафіолетових променях; зйомка в рентгенівських променях; високошвидкісна зйомка.

Під *мікрофотозйомкою* розуміється фотографування досліджуваних об'єктів зі значним збільшенням з метою виявлення в них деталей, невидимих неозброєним оком.

Порівняльна зйомка — зйомка об'єктів експертного дослідження, виконана з метою порівняльного дослідження отриманих зображень для їх ідентифікації.

Контрастуюча зйомка застосовується головним чином з метою підвищення яскравості контрасту, включаючи тіньові контрасти, що обумовлені наявністю на рельєфних поверхнях тіней від деталей рельєфу. Дана зйомка широко застосовується під час техніко-криміналістичного дослідження документів. Вона дозволяє, зокрема, виявляти невидимі й слабо видимі тексти в документах (видалені підчищенням, травленням, вицвілі тощо).

Кольороподільна зйомка — це метод зйомки, що застосовується у дослідницькій фотографії для посилення або послаблення контрасту між об'єктами, що мають слабовидиму або невидиму для очей різницю в кольорі. За допомогою відповідного освітлення й світлофільтрів під час кольороподільної зйомки на фотоматеріалах вдається підсилити колірні контрасти сфотографованих об'єктів, а тим самим наочно виявити навіть незначні їх колірні розходження.

Зйомка в інфрачервоних променях — це фотозйомка об'єкта, який освітлюється тепловими променями (найчастіше ртутними лампами надвисокого тиску). Фотозйомка в інфрачервоних променях проводиться звичайними фотоапаратами із застосуванням звичайних об'єктивів. Застосування цього методу дозволяє виявити текст, залитий будь-яким барвником, і розбіжності в кольорі або яскравості речовин, що близькі за своїми оптичними властивостями.

Зйомка в ультрафіолетових променях — метод одержання фотозображення об'єктів та їх ознак з використанням ультрафіолетових променів, що не спостерігаються у видимому світлі.

Зйомка в рентгенівських променях — метод отримання тіньового зображення за рахунок дії на фотоматеріал рентгенівських променів, які пройшли крізь сфотографований об'єкт.

Високошвидкісна зйомка — зйомка швидкоплинних явищ під час експертного дослідження (вибух, руйнування конструкції й т.п.). Зйомка здійснюється спеціальною апаратурою, що дозволяє, наприклад, одержати зображення кулі в польоті.

Питання 18. Прийоми та методи криміналістичного відеозапису

Відеозапис використовується в тих випадках, коли необхідно зафіксувати певні факти, динамічну картину події, взаємозв'язок тих чи інших предметів і слідів, складну обстановку місця події. Відеозапис не підміняє фотографію, а доповнює її, дозволяє фіксувати об'єкти не тільки в статичці, а й у динаміці.

Відеозапис у розслідуванні кримінальних правопорушень має такі переваги:

1) можлива фіксація як звукової, так і візуальної інформації, а також емоційного стану зображених осіб;

2) дозволяє візуально контролювати якість запису;

3) забезпечує фіксацію події або явища у динаміці (розвитку);

4) не потребує лабораторного опрацювання відзнятого матеріалу;

5) перегляд відеозапису значно полегшує сприйняття відповідної інформації, створює ефект присутності на реальному місці події.

Як методи відеозйомки також можуть бути успішно використані методи судово-оперативної (фіксуючої) фотографії, при цьому відеозйомка дозволяє розширити можливості фотографічних методів. Наприклад, відеозапис панорамним методом здійснюють відеокамерою, яка знаходиться в русі. Панорами повинні починатися і закінчуватися зі статичних кадрів, інакше вони будуть погано узгоджуватися з сусідніми епізодами фільму. Всередині панорами необхідно робити зупинки для виділення головних об'єктів. Для цього застосовують *найзд* (наближення камери до об'єкта), тобто плавний перехід від загального плану до середнього і великого. Інший прийом, *від'їзд* (віддалення від об'єкта), частіше використовується для підтримання орієнтації в обстановці проведення слідчої (розшукової) дії після серії епізодів, знятих великим планом, або для включення в кадр інших учасників цієї дії після показу основного суб'єкта зйомки.

Використання традиційних прийомів судово-оперативної (фіксуючої) фотографії на місці події (орієнтуючої, оглядової, вузлової і детальної) під час відеозапису також набуває специфічного забарвлення. Зокрема, під час орієнтуючої відеозйомки центральний об'єкт шляхом плавного переходу від дальнього плану може бути виконаний великим планом, у зв'язку з чим орієнтуюча композиція стає більш інформативною.

До *приймів криміналістичного відеозапису* відносять також зйомку декількома відеокамерами, зйомку прийомами обходу та зйомку різноманітними планами, що обираються залежно від особливостей об'єкта, який необхідно зафіксувати, динамічності процесів і станів, завдань фіксації. Зокрема, багатокамерна зйомка є найдоцільнішою при фіксації неповторних явищ і дій (наприклад, при огляді місця пожежі) і здійснюється одночасно з різних точок. Достатньо ефективним прийомом відеозйомки є круговий обхід (переміщення камери навколо об'єкта), коли є можливість показати місце події з усіх боків: рухаючись по колу, зупиняються у певних точках, і через відповідні проміжки часу з цих точок знову проводять зйомку.

Питання 19. Поняття трасології, її система та наукові засади

Термін «трасологія» походить від французького *tracé* — слід і грецького *logos* — вчення. **Трасологія** — це галузь криміналістичної техніки, яка вивчає матеріально-фіксовані сліди, закономірності їх утворення і розробляє прийоми, методи та науково-технічні засоби їх виявлення, фіксації, вилучення і дослідження.

Предмет трасології становлять: сліди як відображення зовнішньої будови матеріальних об'єктів, пов'язаних з кримінальним правопорушенням; механізм їх утворення; способи їх виявлення та фіксації; принципи та прийоми встановлення їх інформаційного змісту та його використання з метою розслідування та попередження кримінальних правопорушень.

Загальне завдання трасології — сприяння (надання допомоги) органам, які ведуть боротьбу зі злочинністю, своїми рекомендаціями щодо техніко-криміналістичних прийомів, методів і засобів роботи зі слідами, використання їх та результатів дослідження для потреб кримінального судочинства.

Спеціальні завдання трасології: а) розробка засобів та прийомів виявлення, фіксації і вилучення слідів; б) розробка прийомів та засобів попереднього дослідження слідів; в) розробка засобів та методів експертного дослідження слідів з метою ідентифікації або встановлення групової належності об'єктів, або вирішення діагностичних та ситуаційних завдань; г) розробка прийомів використання слідів або інформації про сліди для розслідування кримінальних правопорушень.

Систему трасології складають: 1) вчення про сліди та механізм слідоутворення; 2) прийоми і методи виявлення, фіксації та вилучення слідів; 3) дослідження слідів відображень (рук, ніг, зубів, ділянок шкіри голови, одягу, знарядь злочину та інструментів, холодної зброї, транспортних засобів, тварин, слідів крові за їх формою); 4) дослідження речовин як слідів злочину; 5) дослідження предметів як слідів злочину (визначення стану окремих предметів; встановлення належності частин єдиному цілому; встановлення джерела походження (партії, групи) за слідами виробничих механізмів).

Трасологія базується на таких наукових положеннях:

– об'єкти матеріального світу індивідуальні. Кожний об'єкт індивідуальний і тотожний тільки самому собі;

– за певних умов зовнішня будова одного об'єкта може відбитися на іншому. Точність відображення залежить від фізичних властивостей слідоутворюючого і слідоприймаючого об'єктів, механізму слідоутворення. За матеріально-фіксованими слідами можлива ідентифікація об'єкта, який їх залишив;

– відносна стійкість об'єктів. Об'єктами механічної контактної взаємодії можуть бути тільки тверді тіла, які мають достатньо стійкі зовнішні ознаки;

– відбиття у сліді зовнішньої будови предмета, є перетвореним (має вид негативу). У сліді ознаки зовнішньої будови предмета переважно мають дзеркальне відображення.

Питання 20. Поняття слідів у трасології та їх класифікація. Механізм слідоутворення

Вчинення кримінальних правопорушень супроводжується певними змінами середовища у навколишньому оточенні — *слідами злочину*. Слід являє собою відображення злочинних дій, окремих елементів злочинного акту.

У криміналістиці сліди розуміють у широкому та вузькому значеннях. У *широкому значенні* — це будь-які матеріальні наслідки події, зміни об'єкта або речової обстановки, а саме: контактні сліди (рук, знарядь злому); окремі предмети (залишені, відокремлені); частини зруйнованих предметів (скалки розсіювача фари); субстанції (виділення організмів, речовини); сліди-предмети (замки, недокурки) тощо. Сліди у *вузькому значенні* — сліди-відображення, що утворюються при безпосередньому контакті принаймні двох об'єктів (наприклад, сліди знарядь злому, ніг, взуття, рук, транспортних засобів і т. ін.). Вивчення саме такого роду слідів становить предмет трасології.

Слід — відображення зовнішньої будови одного об'єкта на поверхні іншого, що виникає внаслідок їх взаємодії. У механізмі взаємодії беруть участь два об'єкти: один утворює слід, інший його сприймає. Взаємодія може бути контактною і безконтактною.

Слід виникає за умови, що слідоутворюючий об'єкт є твердішим, ніж слідосприймаючий і діє з такою силою, яка зможе викликати його відбиття. Процес, що закінчується утворенням сліду-відображення, називають *механізмом слідоутворення*. Його елементами є: *слідоутворюючий об'єкт*, *слідосприймаючий об'єкт*, а також *слідовий контакт* як відображення способу взаємодії об'єктів унаслідок дії сили енергії того або іншого виду. У контакт зі слідосприймаючим об'єктом входить не вся поверхня слідоутворюючого об'єкта, а якась його ділянка. Цю ділянку прийнято називати *контактною поверхнею*.

Класифікація слідів:

– *залежно від характеру виникнення слідів на сприймаючому об'єкті*: об'ємні і поверхневі. *Поверхневі сліди поділяють на*: нашарування і відшарування; безбарвні і забарвлені. *Безбарвні сліди поділяються на*: а) видимі; б) слабовидимі (маловидимі); в) невидимі;

– *залежно від стану об'єктів у момент слідоутворення виникають* статичні або динамічні сліди;

– *залежно від місця, на якому відбулися зміни слідосприймаючого об'єкта*: локальні та периферичні сліди;

– *залежно від об'єктів, що залишають сліди-відображення*: сліди людини; сліди знарядь, інструментів і виробничих механізмів; сліди транспортних засобів; сліди тварин;

– *за характером взаємодії об'єктів*: механічного, хімічного, біологічного, термічного походження.

Питання 21. Характеристика слідів ніг і взуття

Сліди ніг і взуття — це відбитки морфологічних особливостей будови ніг, шкірного рельєфу або рельєфу підошви взуття. За цими слідами можна з'ясувати як обставини вчинення кримінального правопорушення, так і деякі особливості суб'єкта, який їх залишив, що є необхідним для його встановлення.

За видом слідоутворюючого об'єкта сліди ніг і взуття поділяються на: сліди босих ніг, сліди взуття та сліди ніг у шкарпетках (панчохах). За слідами босих та вдягнених у шкарпетки (панчохи) ніг ототожнюють людину, а за слідами ніг у взутті — взуття.

У слідах босої ноги найбільш повно відбиваються анатомічні ознаки — будова стопи, особливості її основних елементів і рельєф шкіри людини. У слідах ніг, одягнених в панчохи або шкарпетки, відображаються ще й індивідуальні ознаки тканини: характер переплетення ниток, наявність швів, дефектів і т.п. Такі сліди найчастіше використовуються для ідентифікації шкарпеток (панчіх), хоча не виключають можливості ідентифікації людини.

На місці події може бути виявлено *одиначний слід* або групу слідів ніг людини, яка складається з декількох (три і більше) послідовно розташованих відбитків і пов'язана єдиним механізмом утворення та напрямом. Таке поєднання слідів називають *доріжкою слідів*. У одиначних слідах відображаються в основному анатомічні ознаки стопи або особливості взуття, в доріжці слідів — ще й функціональні ознаки людини.

Вимірювання сліду босої ноги включає: загальну довжину підошви; ширину плюснової частини сліду; ширину зводу сліду; ширину п'яtkової частини сліду. *Вимірювання сліду взуття включає*: довжину сліду взуття; довжину і ширину підметки; довжину і ширину проміжної частини; довжину і ширину підбора.

Вивчивши загальні ознаки сліду взуття, переходять до дослідження окремих ознак: особливості окремих частин сліду, дефекти протектора підошви, позначення розміру, фірмового знака та ін.

У доріжці слідів можна виділити наступні ознаки (елементи): 1) лінія напрямку руху; 2) лінія ходьби; 3) права лінія кроку; 4) ліва лінія кроку; 5) довжина лівого кроку; 6) довжина правого кроку; 7) ширина розстановки ніг; 8) кут розвороту лівої стопи; 9) кут розвороту правої стопи.

Сукупність зазначених ознак дозволяє зробити можливе судження про окремі характерні ознаки особи і тим самим виокремити її з числа підозрюваних осіб. Так, за названими вище ознаками, взятими у сукупності, можна приблизно виявити і проаналізувати інформацію за трьома напрямками щодо: 1) злочинця (стать, вік, зріст, професію, наявність спеціальної підготовки, функціональні особливості нижніх кінцівок, психічний і фізичний стан і т. ін.); 2) взуття (тип, модель, розмір, особливості підошви, відображені особливості експлуатації і т.п.); 3) механізму вчиненого злочину в цілому або його частин (шляхи проникнення і відходу, напрямок пошуків, взаємодія з різними об'єктами, кількість людей і т. ін.).

Питання 22. Характеристика слідів знарядь злому і інструментів

Знаряддя злому — це будь-який твердий предмет (металевий прут, лом, сокира тощо), який може бути використаний для подолання перешкод. До особливої групи знарядь злому належать спеціально виготовлені зі злочинною метою інструменти та пристрої: «гусяча лапа», «рак», «фомка», «відмички» та ін.

Знаряддя злому та інструменти зазвичай класифікуються на: а) спеціально виготовлені зі злочинною метою; б) пристосовані для злому; в) звичайні інструменти, які використовуються для повсякденних потреб; г) предмети, що випадково опинилися в руках злочинця.

Залежно від механізму взаємодії з перешкодою, знаряддя злому поділяються на: ударні (молоток, кувалда тощо); довбальні (ломи, кирки тощо); важільні (домкрати, плоскогубці); ріжучі, а також знаряддя комбінованого впливу, які можуть бути віднесені до будь-якої із зазначених груп, наприклад, важільно-довбальні тощо.

Сліди знарядь злому — це сліди, залишені різними засобами, які використовувалися злочинцем для відкриття сховищ і руйнування перепон. Сліди знарядь злому поділяють на наступні види: *сліди натискання (тиснення); сліди удару; сліди ковзання, тертя; сліди різання; сліди пиляння (розпилу); сліди свердління.*

У трасології всі сліди механічного впливу знарядь злому поділяються на: *статичні й динамічні*. Залежно від місця локалізації сліди знарядь злому та інструментів класифікуються на залишені: 1) на замикаючих пристроях; 2) на інших перешкодах.

Замикаючі пристрої це замки, що мають певний ступінь секретності, механізм яких відкривають і закривають за допомогою ключа, і замикаючих пристосувань. Про застосування знарядь злому свідчать сліди у вигляді подряпин на внутрішніх поверхнях механізму замку. Дужку навісного замку зламують шляхом: перепилування ножівкою, напилком; перекушуванням саперними ножицями; спилуванням або зрубом зубилом заклепок на коробці.

Особливе місце в криміналістичному дослідженні знарядь злому посідають і *пломби* — нескладні пристрої, що навішуються на різні сховища та виключають проникнення у них без порушення їх цілісності. Пломби виготовляють зі свинцю, жерсті, алюмінію, пластмас і кріпляться через внутрішні отвори за допомогою сурової нитки або дроту та обжимаються пломбінатором, який залишає на пломбі відтиск з певними знаками.

Встановлення факту впливу на пломбу є можливим за слідами у вигляді: несумісності кінців розчленованої стрічки; недостатності довжини її частин; наявності ознак, що свідчать не про розрізання стрічки, а про поділ її іншим способом. При огляді пломб можна виявити сліди повторного обжимання, сліди розширення отворів, крізь які протягувалася нитка або дротина, склеювання або скручування нитки, подряпини та інші пошкодження.

Питання 23. Характеристика слідів транспортних засобів

У криміналістичному розумінні до транспортних засобів відносяться всі пристрої, призначені для переміщення у просторі різних вантажів і людей. Сучасні транспортні засоби можна поділити на наступні групи: наземний транспорт (рейковий наземний слідів пересування не залишає, безрейковий — залишає), підземний транспорт (рейковий і тому слідів пересування не залишає), повітряний транспорт (сліди залишає при зльоті і посадці), водний транспорт (слідів пересування не залишає).

Сліди транспортних засобів — це матеріально фіксовані відображення зовнішньої будови окремих частин транспорту, частини деталей транспорту, що відокремилися, й речовини, які використовуються при експлуатації транспорту.

Усі сліди цього типу можна поділити на: а) сліди ходової частини засобу (коліс, гусениць, лиж); б) сліди частин транспорту, що виступають (кузова, бампера, облицювання радіатора); в) предмети, що відокремилися від транспортного засобу (частки фарного скла, фарби, дерев'яного кузова); г) сліди, що утворилися на транспортному засобу в результаті контакту (різні пошкодження, нашарування); ґ) речовини, що не є об'єктами трасології, а досліджуються в експертизі матеріалів і речовин (хімічні, фізико-хімічні та біологічні дослідження).

Сліди, пов'язані з дорожньо-транспортними пригодами, можна умовно поділити на види за механізмом утворення: *статичні й динамічні*. За подією, що зумовила їх утворення можна поділити на: *сліди зіткнення; сліди переїзду; сліди наїзду; сліди котіння*.

Транспортні засоби мають сукупність ознак, що характеризують їх тип, вид моделі та конкретні екземпляри. Частина з них відображається у слідах шин. Такими ознаками є колія передніх і задніх шин, база, кількість коліс, модель шин, довжина оберт (кола) колеса.

Малюнок протектора характеризується формою і розмірами його елементів, їх кількістю та розміщенням відносно середньої лінії шини й один одного.

Для встановлення конкретного транспортного засобу за слідами шин, необхідно відшукати індивідуальні ознаки шини (нерівномірне зношення протектора шини, наявність латок, розриви, викришеність гуми тощо), що залишила слід. Також встановлюються і такі тимчасові ознаки, як відображення стороннього предмета, що застряг між шинами спарених коліс або протектора і ввійшов до рельєфного візерунка (камінь, шлаки, уламок заліза тощо).

Крім задач ідентифікації дослідження слідів транспортних засобів дозволяють вирішувати діагностичні задачі: встановлювати напрямок руху, факт гальмування, зупинки тощо.

Способи фіксації слідів транспортних засобів: 1) опис у протоколі; 2) фотографування; 3) виготовлення схем, замальовок; 4) копіювання (виготовлення зліпків).

Питання 24. Характеристика слідів рук людини

Розділ трасології, що вивчає властивості й будову папілярних візерунків шкіри на долонях, пальцях рук з метою використання їх відбитків для ототожнення особи і розслідування кримінальних правопорушень, традиційно називається дактилоскопією.

У криміналістиці слідам рук приділяється важливе значення, оскільки: а) контактування руки з яким-небудь об'єктом відбувається переважно долонною поверхнею кисті; б) на пальцях і долонях рук наявні потожирові виділення, які залишають сліди нашарування; в) шкіра руки має специфічні властивості.

Шкіра на долонній поверхні рук людини складається з двох основних шарів: верхнього шару — епідермісу та нижнього, що розташований під епідермісом, — дерми. Дерма має будову у вигляді сосочків, розміщених рядами, кожен з яких має незмінну структуру протягом усього життя людини. Епідерміс копіює рельєф сосочків і утворює папілярні лінії — лінійні пагорби, розділені борозенками. Папілярні лінії утворюють візерунки, які становлять основу рельєфу шкіри долонної поверхні руки і підошви стопи. Крім папілярних, на долонній стороні кисті, яка найчастіше бере участь в утворенні слідів рук, розташовані також флексорні (згинальні) лінії, дрібні складки шкіри (зморшки), пори.

Папілярні візерунки наділені трьома основними властивостями, що надають відбиткам пальців суттєвого криміналістичного значення, а саме: а) індивідуальність; б) стійкість; в) відновлюваність.

Своєрідність візерунків дозволяє класифікувати їх за трьома типами: петльові, дугові, завиткові. Надзвичайно рідко, але трапляються аномальні (атипові) папілярні візерунки нігтьових фаланг пальців рук людини.

Загальними ознаками папілярних візерунків є їх типи і види, розміри папілярних ліній, ступінь їх вигнутості, форма флексорних і білих ліній. *Окремими ознаками* служать особливості будови кожної конкретної папілярної лінії, її дрібні морфологічні відмінності деталі. До них відносяться острівці, вічка, гачки, містки, обривки, розходження ліній, початки ліній і закінчення ліній, шрами, пори, розриви, згини, потовщення, особливості дельт, крапки, пунктури, злиття папілярних ліній та їх фрагменти.

Сліди пальців рук залишаються на всіх предметах, яких торкається людина: пластичних і сипких. На сипких і пластичних об'єктах залишаються об'ємні сліди пальців рук, а на твердих — поверхневі, які поділяються відповідно на сліди нашарування та відшарування.

Більшість поверхневих слідів пальців рук безбарвні (невидимі). Якщо пальцем торкнутися предмета, залишається потовий (а не потожировий) слід, оскільки на долонях рук, жирових залоз немає. Жирова речовина може потрапити на долоні рук від дотику до інших частин шкіри, обличчя, шиї, волосся, які сильно змащені жиром речовиною. Якщо палець торкається предмета декілька раз, слід стає менш насиченим. Спітнілі руки залишають більш насичені сліди ніж сухі.

Питання 25. Виявлення і фіксація слідів рук людини

Існують різні методи виявлення потожирових слідів рук, які поділяються на: оптичні (візуальні), фізичні, хімічні та фізико-хімічні.

Найпростішим методом виявлення слідів рук є **оптичний (візуальний) метод**. За його допомогою виявляються видимі і слабovidимі сліди, у тому числі об'ємні, забарвлені, пилові, а також потожирові сліди на глянцевої поверхні. До прийомів оптичного методу відносяться наступні: освітлення і огляд поверхні під певним кутом (під косопадаючим освітленням); огляд прозорих предметів на просвіт; застосування різних світлофільтрів; опромінення ультрафіолетовими і інфрачервоними променями. Перевага візуальних способів у тому, що вони не змінюють властивостей і ознак слідів, тому передують фізичним або хімічним методам.

Фізичні методи засновані на властивостях адгезії і вибіркової адсорбції речовини сліду та можливості збудження власної люмінесценції. Найпоширенішим методом виявлення невидимих слідів рук є *обробка слідоносіїв дактилоскопічними порошками*. В даний час застосовуються чотири способи нанесення порошку на поверхню слідоносія: *посипання і перекочування порошку по поверхні, де передбачається наявність слідів; забарвлення за допомогою м'якого пензля з верблюжої, білячої та іншої шерсті; забарвлення за допомогою магнітного пензля; застосування повітряних розпилювачів, виготовлених за принципом пульверизатора*. Основними недоліками застосування дактилоскопічних порошків є можливість виявлення слідів невеликої давності (до 20 днів) та забруднення слідоносія, що ускладнює його подальше вивчення.

Ще одним із фізичних методів виявлення слідів рук є *застосування фізичних проявників*. Для даного методу використовується дисульфід молібдену, із зарубіжних аерозолів найбільш відомим є SPR (Small Particle Reagent). Фізичні проявники виявляють сліди рук на вологих поверхнях, поверхнях вкритих сторонніми речовинами (сіль, бруд, жир), наприклад, кузов автомобіля в дощову погоду або витягнутий з водойми об'єкт, коли використання звичайних дактилоскопічних порошків може зіпсувати слід.

Хімічні методи, основою яких є застосування спеціальних хімічних речовин, що вступають в реакцію з потожировою речовиною та утворюють забарвлені сполуки в тих місцях, де перебуває слід. До них відносяться: *нінгідрин* (розчин нінгідрину наносять пульверизатором або тампоном на папір і залишають на 4–6 годин, слід проявляється бурим кольором); *аллоксан*, виявлені таким способом сліди рук збуджують при ультрафіолетовому освітленні досить інтенсивну малинову люмінесценцію.

Фізико-хімічні методи засновані на комплексній взаємодії реагентів з потожировою речовиною слідів на основі як фізичних властивостей, так і хімічних реакцій: *окурювання парами йоду* (для виявлення слідів рук невеликої та середньої давності (від однієї доби до трьох місяців) на папері, картоні, деревині, мармурі, пластмасі, пофарбованих поверхнях); застосування *цианакрилату*.

Питання 26. Вилучення слідів рук людини

Під час проведення слідчих (розшукових) дій сліди рук рекомендується вилучати з предметами або їх частинами, на яких вони виявлені.

Для копіювання слідів рук після пофарбування їх дактилоскопічними порошками застосовують дактилоскопічну плівку, плівку скотч, фотоплівку та фотопапір (крім пористих поверхонь). Для копіювання слідів, з плівки знімають захисний шар; липким шаром щільно «прокачують» рукою чи валиком до сліду, пофарбованому порошком; плівку з відкопійованим слідом відділяють від поверхні і покривають захисним шаром. Таким же способом здійснюють копіювання пофарбованих слідів і на *плівку скотч*. Захист і зберігання слідів на них здійснюється шляхом прикладання липкою стороною плівки на папір, який повинен бути контрастним по відношенню до барвника використаного порошку. Також пофарбовані порошками сліди можна перенести на чорну або світлу *фотоплівку чи фотопапір*. Перед накладенням фотоплівки чи фотопаперу на слід, їх витримують у воді, зайву вологу з емульсійної поверхні збирають фільтрувальним папером. Після відділення фотоматеріалу від об'єкту зі слідами, їх обов'язково просушують. Такі сліди захищають, шляхом розміщення їх поміж кусків скла, яке закріплюють з країв скотчем чи паперовими стрічками.

Гумово-гелеві „знімачі” (гумово-гелевий скотч) — відрізняються клейкістю адгезивної поверхні однак не приклеюються при цьому до поверхні, на якій знаходяться самі сліди. Особливо корисні для вилучення слідів із сильно структурованих, нерівних і вигнутих поверхонь. Для цього необхідно видалити захисне, прозоре ацетатне покриття, скопіювати слід і знову прикріпити захисне покриття.

Ліфтери для вилучення виявлених слідів рук — це готовий набір, що включає в себе „знімач” (акриловий клей на прозорій ацетатній основі) і задню підкладку, також з прозорого ацетату або непрозорого вінілу чорного або білого кольору.

Коли з місця події не є можливим вилучити об'ємні сліди разом з предметом, на якому вони виявлені — виготовляються зліпки. Зафіксувавши слід заливають, а після висихання зліпок зі слідом вилучають.

Пакування об'єктів зі слідами рук. Предмети зі слідами рук, упаковуються так, щоб ні предмети, ні сліди на них не були пошкоджені при транспортуванні та зберіганні. Пакувальний матеріал повинен не пропускати вологи, пил і бути міцним. Всі об'єкти повинні упакуватися індивідуально, а крихкі предмети необхідно упакувати, використовуючи гуму, вату чи папір для амортизації.

Упаковка повинна гарантувати від можливості підміни вилученого сліду. На ній або на прикріпленій до неї бирці виконуються написи: а) найменування упакованого предмета, б) час і місце вилучення; в) найменування кримінального провадження, до якого даний предмет відноситься; г) підписи слідчого і понятих. Упаковка обов'язково перев'язується шпагатом і опечатується.

Питання 27. Поняття, об'єкти і завдання судової балістики

Судова балістика — це галузь криміналістичної техніки, що вивчає ручну вогнепальну зброю, бойові припаси, їх складові частини та елементи, сліди їх дії, а також закономірності відображення та отримання інформації про такі об'єкти, та розробляє на цій основі прийоми, методи і засоби збирання та дослідження вогнепальної зброї, бойових припасів і слідів їх застосування з метою розслідування та попередження кримінальних правопорушень.

До наукових основ судової балістики відносяться положення загальної балістики, відомості зі спеціальних військових наук (матеріальна частина зброї тощо), а також, створена в межах судової балістики, система знань про процес пострілу з ручної вогнепальної зброї, закономірності утворення слідів на кулях, гільзах і перешкодах, їх виявлення та дослідження.

Об'єктами судової балістики, а отже, і джерелами криміналістичної інформації є:

- ручна вогнепальна зброя, її частини, деталі та приналежності до неї;
- пристрої, конструктивно схожі з вогнепальною зброєю (ракетниці, стартові, будівельно-монтажні пістолети, зброя для підводного полювання, газові та пневматичні пістолети і револьвери тощо);
- патрони та їх елементи в тому числі зі слідами вогнепальної зброї: гільзи, капсулі, металевий елемент, клейтухи контейнери, кулі, шріт, картеч тощо;
- матеріали, інструменти та інші засоби (креслення, записи) для виготовлення зброї або патронів і їх спорядження;
- предмети зі слідами дії вогнепальної зброї — вогнепальні ушкодження та відкладення продуктів пострілу на перепонах від зброї, з якої здійснено постріл.

До основних завдань, що вирішуються судовою балістикою, відносяться:

- встановлення властивостей вогнепальної зброї і бойових припасів (наприклад, чи є вилучений у затриманого предмет вогнепальною зброєю; чи придатна вона до стрільби тощо);
- встановлення обставин застосування вогнепальної зброї: відстані з якої проведений постріл, напрямку пострілу, положення стріляючого і потерпілого, кількості пострілів, їх послідовність тощо;
- визначення групової приналежності зброї та боєприпасів (наприклад, з якого виду та зразка зброї стріляна дана гільза);
- ідентифікація зброї та бойових припасів за слідами пострілу (наприклад, чи стріляна гільза, вилучена з місця події із рушниці, яку виявили у підозрюваного тощо);
- встановлення факту проведення пострілу та характеру нанесених снарядом пошкоджень на предметах зовнішнього середовища (наприклад, чи є пошкодження на предметі вогнепальним; який калібр зброї, що спричинила дане пошкодження).

Питання 28. Вогнепальна зброя та бойові припаси: поняття, будова, класифікація

Вогнепальна зброя — спеціально виготовлені пристрої, конструктивно призначені та придатні для ураження цілі на відстані снарядом (куль, шрот, картеч), що одержує направлений рух у стволі за рахунок енергії згоряння порохового чи іншого заряду, які не мають прямого господарсько-побутового, виробничого, спеціального призначення.

До основних конструктивних ознак відноситься наявність: ствола, пристрою запирання каналу ствола та пристрою запалення металюного заряду. До додаткових конструктивних ознак відноситься наявність спускового, ударного механізмів, механізму запирання каналу ствола, прицільного пристрою, пристрою для утримання й керування та ряду інших механізмів, пристроїв і вузлів, що підвищують ефективність застосування вогнепальної зброї.

Стрілецька вогнепальна зброя класифікується за різними критеріями: цільовим призначенням (бойова, мисливська, спортивна, багаточільова); способом виготовлення (промислова, кустарна, перероблена, саморобна); особливостями конструкції, способом керування та утримання (стандартна, нестандартна, атипова); за будовою каналу ствола (нарізна, гладкоствольна, комбінована); довжиною ствола (короткоствольна, середньоствольна, довгоствольна); калібром (малокаліберна, середньокаліберна, крупнокаліберна); ступенем автоматизації (неавтоматична, самозарядна, автоматична); кількістю стволів (одноствольна, багатоствольна); особливостями конструкції (пістолети, револьвери, рушницї, гвинтівки, пістолет-кулемети, автомати, кулемети); способом зарядження (дульнозарядна, казнозарядна) тощо.

Бойові припаси — це пристрої одноразового використання, які призначені для проведення пострілу з вогнепальної зброї й складаються з гільзи, снаряду, металюного заряду й запальноюого заряду (капсуля).

У сучасній стрілецькій зброї зазвичай застосовуються унітарні патрони, що об'єднують кулю, порохований (бойовий) заряд і капсуль в одній оболонці — гільзі. У гладкоствольних рушницях додатково — пижів, прокладок, снаряду (куль, шроту, картечі).

Існують наступні класифікації боеприпасів: за цільовим призначенням (бойові, мисливські й спортивні); за способом виготовлення (промислові, саморобні, перероблені); за розміщенням ініціюююого складу (шпилькові, кільцевого чи центрального запалення); за видами зброї в якій вони використовуються (пістолетні, револьверні, проміжні, гвинтівкові, кулеметні, рушничні та спеціальні); за видами каналу ствола зброї в якій вони використовуються (до нарізної, до гладкоствольної, до комбінованої); за видом снаряда (кульові, картечні, шротові, з комбінованим снарядом); за калібром (малокаліберні, середнього калібру, великого калібру); відношенням до зброї в якій вони використовуються (штатні, нештатні); конструкцією (унітарні, не унітарні, безгільзові) тощо.

Питання 29. Сліди застосування вогнепальної зброї та механізм їх утворення

Сліди застосування вогнепальної зброї поділяються на дві групи: сліди від частин зброї на патронах, стріляних гільзах, кулях, клейтухах-контейнерах, шроті, картечі; сліди пострілу на перешкодах.

При пострілі з нарізної зброї на кулях утворюються сліди від полів нарізів каналу ствола та сліди поверхні дна нарізів. Найважливіші сліди на кулі — сліди полів нарізів, які поділяються на первинні (утворюються при поступальному русі кулі на початку її руху, розташовуються паралельно поздовжній осі кулі) та вторинні (утворюються при подальшому обертальному русі кулі, розташовуються похило до поздовжньої її осі). Окрім цих слідів на кулі залежно від моделі зброї можуть залишатись додаткові сліди, що виникають при перебуванні патрону в магазині та при русі патрону в патронник, а також від дульця гільзи.

При стрільбі з гладкоствольної вогнепальної зброї такі сліди не залишаються, у зв'язку з чим ідентифікувати таку зброю досить складно.

Сліди на гільзах, стріляних з вогнепальної зброї, за часом їх утворення поділяються на три групи: 1) сліди, що утворюються при заряджанні (від загинів магазину, нижньої поверхні затвора, переднього зрізу затвора (досилача), патронника, зачепа викидача); 2) сліди, що утворюються в момент пострілу (від бойка ударника, патронного упору, стінок патронника тощо); 3) сліди, що виникають при видаленні гільзи зі зброї (від зачепа викидача, патронника, відбивача, вікна кожуха).

Не всі перераховані сліди досить виражені, їх кількість та вираженість залежить від зброї, патронів та умов пострілу. Для вирішення практичних завдань, зокрема ідентифікаційних, суттєве значення мають сліди бойка, патронного упору, викидача та відбивача. Інші сліди, зазвичай, малоінформативні.

Ознаки, які відображаються у слідах на кулях та гільзах можуть бути загальними (ознаки системи вогнепальної зброї, ознаки зношеності деталей) та окремими (відображають мікрорельєф поверхні деталей).

Під час зіткнення кулі чи шроту з перешкодою виникають сліди у вигляді пробоїн, вм'ятин, тріщин, розривів, слідів кіптяви тощо. Такі сліди поділяються на основні та додаткові.

Основні сліди пострілу виникають від безпосереднього впливу снаряду на перешкоду. В результаті утворюються пробоїни (наскрізні або сліпі отвори), сліди рикошету — вм'ятини, відщепи. В області вхідного отвору спостерігається поясок обтирання, а на шкірі людини — поясок осаднення.

Додаткові або супутні сліди пострілу — це наслідки дії порохових газів, їх тиску, полум'я тощо. До них відносяться: а) відсутність частини тканини («мінус тканина») та розриви тканини одягу; б) сліди обпалення; в) відкладення кіптяви пострілу; г) відкладення незгорілих порошинок; д) сліди від удару ствола при пострілі в притул (штанцмарка); є) сліди мастила каналу ствола.

Питання 30. Огляд вогнепальної зброї, бойових припасів та слідів їх застосування

Завданням огляду місця події, де при вчиненні злочину застосовувалась вогнепальна зброя, є виявлення, фіксація, вилучення зброї, боеприпасів, слідів пострілу, а за необхідності, і дослідження таких слідів на місці події для визначення виду, системи, калібру зброї, кількості пострілів, дистанції, напрямку і місця, з якого було проведено постріл. Для проведення такого огляду слідчому доцільно залучати спеціаліста, який володіє спеціальними знаннями в галузі судової балістики.

Виявлену зброю не можна пересувати і брати в руки до тих пір, поки її положення не зафіксовано в протоколі, на фотознімках тощо. Під час проведення огляду вогнепальної зброї необхідно пам'ятати, що така зброя і боеприпаси є об'єктами підвищеної небезпеки, тому учасникам огляду необхідно дотримуватись правил техніки безпеки при роботі з ними. Після фіксації зброя розряджається з дотриманням заходів безпеки, оглядається на предмет виявлення слідів рук та мікрочасток, з рукоятки вилучаються сліди запаху, зі ствола сліди нашарувань на внутрішній поверхні.

В протоколі огляду зазначаються наступні дані щодо вогнепальної зброї, бойових припасів або їх елементів та слідів пострілу на перешкодах:

- місце їх виявлення з прив'язкою до двох нерухомих орієнтирів (щодо зброї — розташування осі каналу ствола щодо сторін світу);
- частини з яких вони складаються, розміри в цілому та окремих елементів, їх конструктивні особливості (кількість нарізів каналу ствола, спосіб кріплення кулі в гільзі тощо), колір металу, маркування, вид і властивості перепони, форму ушкодження на предметі, його розміри, взаємне розташування декількох ушкоджень, колір кіптяви чи порошинок;
- стан на момент вилучення (положення ударно-спускового і запобіжного механізму, наявність патронів у магазині, наявність запаху пороху в каналі ствола, характер і стан окремих деталей, наявність нашарувань (слідів пострілів) на стінках каналу ствола, характер країв ушкодження і наявність «мінус тканини»);
- видимі ушкодження і сторонні нашарування на деталях зброї (схожі на кров, волосся тощо).

Якщо при вчиненні злочину застосовувалась шротова гладкоствольна зброя, важливо визначити діаметр осипу та зафіксувати контури розсіювання шротового снаряду на перешкоді чи тілі потерпілого, знайти і зафіксувати місце знаходження пижів і прокладок, за можливості відшукати всі шротини.

Виявлені та оглянуті на місці події вогнепальна зброя, бойові припаси, їх частини та елементи, а також предмети зі слідами їх застосування підлягають вилученню. Ці об'єкти упаковуються окремо, за можливості у сухому вигляді для запобігання корозії, за правилами пакування речових доказів з врахуванням того, що дані об'єкти повинні бути надійно захищені від ударів, тертя та іншого впливу, який може призвести до наколювання капсуля або втрати слідової інформативності.

Питання 31. Можливості судово-балістичної експертизи

Судово-балістична експертиза (СБЕ) призначається для вирішення широкого кола питань ідентифікаційного та неідентифікаційного характеру.

Ідентифікаційні СБЕ поділяються на два підвиди — встановлення індивідуальної тотожності та групової належності:

1) експертиза для встановлення індивідуальної тотожності включає:

- ідентифікацію зброї, що застосовувалась на місці події за слідами на снарядах (кулях, шроті, картечі або їхніх замінниках) і стріляних гільзах;
- встановлення приналежності кулі та гільзи одному патрону;
- встановлення єдиного походження патронів і їх елементів за місцем їх виготовлення, застосованим інструментом (устаткуванням, матеріалами) для їх виготовлення або спорядження чи збереження.

2) експертиза для встановлення групової належності включає:

- встановлення виду, моделі (системи, зразка), калібру зброї за слідами на стріляних гільзах і снарядах (залежно від поставлених питань може проводитись як окремо, так і на проміжному етапі під час встановлення індивідуальної тотожності);
- встановлення виду, моделі і зразка зброї за слідами пострілу на перепонах або на тілі потерпілого.

Неідентифікаційні СБЕ умовно можна поділити на класифікаційні, діагностичні та ситуаційні.

Метою класифікаційних досліджень є віднесення предметів до категорії вогнепальної зброї та бойових припасів; визначення виду, моделі, системи вогнепальної зброї; визначення типу бойових припасів, встановлення способу їх виготовлення та спорядження; встановлення приналежності частин і деталей до певного виду (типу), зразка вогнепальної зброї та бойових припасів.

Вирішенням діагностичних завдань встановлюється стан та функціонування вогнепальної зброї або її окремих деталей, придатність її для стрільби або проведення окремих пострілів. Окрім цього можуть встановлюватись бойові властивості конкретного екземпляра зброї і боеприпасів (наприклад, пробивна дія снарядів, які застосовувались для стрільби, максимальна і прицільна дальність їх польоту тощо).

Метою ситуаційних судово-балістичних досліджень є визначення кількості пострілів із вогнепальної зброї, їх напрямку, послідовності та відстані, з якої вони були проведені, а також положення зброї у момент пострілу щодо об'єкта в який влучив снаряд.

Усі дослідження вогнепальних пошкоджень одягу та взуття, пов'язані із одночасним нанесенням тілесних пошкоджень людині, відносяться до компетенції судово-медичної експертизи. У випадку, коли у процесі експертизи виникає необхідність дослідження вогнепальних пошкоджень у сукупності з аналізом умов пострілу, може бути проведена комплексна медико-криміналістична експертиза, яка виконується експертом-криміналістом та судово-медичним експертом.

Питання 32. Поняття холодної зброї, її класифікація та будова

Холодна зброя — предмети та пристрої, конструктивно призначені та за своїми властивостями придатні для неодноразового завдання тяжких (небезпечних для життя у момент спричинення) і смертельних тілесних ушкоджень, дія яких заснована на використанні м'язової сили людини та які не мають прямого виробничого або господарсько-побутового призначення.

За конструкцією та способом нанесення тілесних ушкоджень холодна зброя розподіляється на зброю: безпосередньої дії (клинкову, неклинкову, комбіновану) та опосередкованої дії (метальну).

Клинкова холодна зброя — предмети та пристрої вражувачим елементом яких є клинок. За принципом дії клинкова холодна зброя ділиться на зброю: *рублячої дії* (шаблі, шашки); *колючої дії* (кортики, стилети, багнети, шпаги, рапіри); *колючо-рублячої* (ятагани, палаші, мечі); *колючо-ріжучої дії* (кинджали, багнети, ножі).

Неклинкова (ударно-дробильна) холодна зброя — предмети та пристрої вражувачим елементом яких є ударна частина (частини). До даного виду холодної зброї відносяться кістені, бойові батоги, кастети, ударні перстні, булави тощо.

Комбінована холодна зброя — предмети та пристрої, в яких в одне конструктивне ціле поєднані вражувачі елементи, характерні для різних типів холодної зброї (наприклад, кастет-ніж з клинком та ударною частиною).

Метальна холодна зброя — предмети та пристрої, які призначені для ураження цілі на відстані. Вона поділяється на: просту метальну холодну зброю (ураження цілі обумовлено її контактом з предметом, який отримав направлений рух внаслідок безпосереднього прикладання до нього м'язового зусилля людини — металльні ножі, сюрікени та ін.) та механічну холодну зброю (ураження цілі обумовлено її контактом із снарядом, який отримав направлений рух внаслідок прикладання м'язового зусилля людини до механічного пристрою — луки, арбалети, пращі тощо).

За призначенням холодна зброя поділяється на: бойову, мисливську, спортивну, кримінальну. За довжиною клинка: довгоклинкова, середньоклинкова, короткоклинкова. За способом виготовлення розрізняють: заводську, кустарну, саморобну;

Кожний вид холодної зброї має свою сукупність необхідних конструктивних елементів.

Клинкова холодна зброя зазвичай складається з клинка, руків'я і обмежувача (або гарди). Найбільш розповсюдженим видом клинкової холодної зброї є ножі, неклинкової (ударно-дробильної) холодної зброї — нунчаку та кастети. Нунчаку складається з двох або більше стрижнів з твердого матеріалу (дерева, пластмаси), які послідовно гнучко з'єднані між собою і рівною мірою можуть виконувати функції як руків'я, так і бойової частини. Кастет, що надягається на пальці рук чи затискається між ними або кистю руки, виготовлений з твердого матеріалу і має бойову частину (частини) з шипами або без них та упор.

Питання 33. Особливості огляду холодної зброї та слідів її застосування

Незалежно від того, чи була холодна зброя знаряддям злочину, чи засобом його вчинення, вона оглядається з метою виявлення та фіксації в протоколі слідчої (розшукової) дії її характеристик. При цьому особлива увага звертається на ті групові ознаки, що характеризують таку зброю саме як холодну, та індивідуальні, які дозволяють виділити цей зразок зброї з низки подібних.

Виявлену холодну зброю фотографують за правилами вузлової та детальної фотозйомки, описують у протоколі огляду і вказують її розміщення відносно інших об'єктів на схемі або плані місця події.

Опис холодної зброї та конструктивно схожих з нею виробів в протоколі слідчої (розшукової) дії здійснюється в такій послідовності:

- загальна характеристика: найменування предмета, з чого він складається, загальна довжина, спосіб кріплення клинка і рукоятки;

- характеристика клинка: форма, розміри, колір і магнітні властивості, кількість лез, наявність обуха, дол, ребер і їх форма, наявність скосу обуха і його форма, розміщення і зміст маркувальних позначень тощо;

- характеристика ударної частини в неклінковій холодній зброї: форма, розміри, форма і розміри зубців чи шипів тощо;

- характеристика руків'я: форма та її розміри в цілому; з яких частин і деталей складається, наявність і розташування маркувальних позначень; кількість отворів для пальців і їх розміри (в кастетах) тощо;

- характеристика упору (обмежувача): його форма, розміри, матеріал, кількість і напрямок «ріжок» і їх кінців тощо;

- відсутність деталей, полумки та інші дефекти.

У клинковій холодній зброї виміряються: 1) загальна довжина по прямій осьовій лінії; 2) загальна довжина клинка; 3) ширина клинка; 4) товщина клинка; 5) довжина скосу обуха; 6) довжина леза; 7) довжина і ширина кожного долу (якщо вони мають); 8) довжина п'яти; 9) ширина заточення леза; 10) довжина рукоятки і ширина її в середній частині, а також найбільша і найменша її ширина і товщина; 11) довжина, ширина і товщина упора. Вона оглядається на предмет виявлення на ній слідів рук, крові тощо.

Окрім самої холодної зброї та конструктивно схожих з нею виробів оглядаються, описуються та вилучаються сліди її застосування на різних предметах навколишньої обстановки. Сліди холодної зброї на дереві, метали, пластмасах, гумі, шкірі та інших матеріалах можуть бути слідами тиску, ковзання, розрубання, проколювання, а іноді і розпилу. Такі сліди несуть інформацію про якісні властивості зброї. Так, величина пошкодження і форма країв рани свідчать про вид зброї: рубляча, ріжуча тощо. Форма колої рани характеризує перетин клинка зброї, а глибина і розміри «сліпого» ранового каналу відображають будову клинка.

Після огляду холодна зброя відповідним чином упакується й опечатується, що відзначається в заключній частині протоколу слідчої (розшукової) дії.

Питання 34. Можливості експертизи холодної зброї та конструктивно схожих з нею виробів

Предметом криміналістичної експертизи холодної зброї є встановлення фактичних даних, що мають значення для кримінального провадження, які встановлюються на основі експертного дослідження холодної зброї або конструктивно схожих із неї виробів (пристроїв).

Головним завданням криміналістичної експертизи холодної зброї є встановлення приналежності предмета до холодної зброї та визначення його виду та типу, а також способу виготовлення. У випадку, коли предмет не належить до холодної зброї — віднесення його до певних груп предметів господарсько-побутового або виробничого призначення.

Криміналістичною експертизою холодної зброї вирішуються такі питання:

1. Чи є наданий предмет холодною зброєю?
2. До якого типу, виду, різновиду, зразку холодної зброї відноситься даний предмет?
3. Який спосіб виготовлення наданої холодної зброї (заводський, кустарний, саморобний)?
4. Чи не перероблена дана холодна зброя зі зброї іншого типу, виду, зразка, якого саме і яким способом?
5. Чи не використовувалися для виготовлення даної холодної зброї частини (деталі) холодної зброї іншого типу, виду, зразка або предмета виробничого чи господарсько-побутового призначення і якого саме?
6. Чи є наданий на дослідження предмет заготовкою холодної зброї?
7. Чи є дана холодна зброя національною та якою саме?
8. Чи перебувала дана холодна зброя постійно в наданому на дослідження чохлі?
9. Чи справна надана холодна зброя? Якщо несправна, які вона має дефекти, їх причини та чи впливають вони на можливість застосування даної холодної зброї за призначенням?
10. Чи можливо (з технічної сторони) приведення даної холодної зброї в придатний для застосування стан?

Сліди дії холодної зброї на тілі людини й одязі досліджуються судово-медичною експертизою, а сліди такої зброї на інших об'єктах — трасологічною експертизою з використанням відповідних експертних методик.

Нашарування (частинки різноманітних матеріалів), що утворюються в процесі застосування холодної зброї, досліджуються в межах експертизи матеріалів, речовин та виробів (крім нашарувань судово-медичного характеру).

У випадку, коли на предметі можуть бути наявні сліди рук, які з різних причин не були вилучені під час огляду місця події або обшуку, спочатку проводиться дактилоскопічна експертиза, а потім вже криміналістична експертиза холодної зброї.

Питання 35. Поняття та система криміналістичного дослідження документів

Криміналістичне дослідження документів (криміналістичне документознавство) — це галузь криміналістичної техніки, яка вивчає ознаки письма, види та способи змін в документах, розробляє та удосконалює методи огляду та дослідження документів, а також наукові основи використання інформації, що міститься в документах з метою розслідування кримінальних правопорушень.

Документ — це матеріальний об'єкт, на якому за допомогою знаків, символів та інших елементів мови зафіксовано інформацію щодо певних фактів.

Класифікація документів у криміналістиці відбувається за наступними критеріями:

1. За способом фіксації: письмові (рукописні тексти, цифрові позначення, в т.ч. виконані із застосуванням різних друкарських приладів); графічні (малюнки, креслення, схеми); фотодокументи; фонодокументи; електронні (комп'ютерні записи); відеофонографічні (відеодокументи).

2. За юридичною природою: справжні та підроблені.

3. За джерелом походження: офіційні та приватні.

4. За способом передачі інформації: відкриті та кодовані.

5. За процесуальним значенням: речові докази, письмові докази.

6. За способом та послідовністю виготовлення: оригінали та копії.

7. За формою складання: за встановленою формою, у довільній формі.

Залежно від мети дослідження документи можуть бути об'єктами різних видів криміналістичних досліджень. Так, для встановлення виконавця тексту проводиться судово-почеркознавча експертиза; для встановлення автора друкованого тексту проводиться судово-авторознавча експертиза; для встановлення способу виготовлення документа проводиться техніко-криміналістичне дослідження документів.

До системи криміналістичного документознавства входять:

1. Криміналістичне дослідження письма — розділ, який вивчає закономірності формування, розвитку та функціонування письмової мови та почерку, розробляє методи з метою ідентифікації виконавця рукопису, встановлення авторства, а також іншої інформації, яка має значення для встановлення істини під час проведення розслідування:

- 1.1. Криміналістичне почеркознавство (криміналістичне дослідження почерку).

- 1.2. Криміналістичне авторознавство (криміналістична ідентифікація автора тексту).

2. Техніко-криміналістичне дослідження документів — розділ, що являє собою сукупність теоретичних положень та спеціальних методів дослідження документів, спрямований на вивчення технічної сторони виготовлення документа або його частин, ідентифікації матеріалів та засобів, що використовувалися для його виготовлення.

Питання 36. Система ідентифікаційних ознак почерку

Індивідуальність почерку проявляється в його ознаках, які поділяються на загальні, що характеризують почерк в цілому і використовуються для виокремлення рукопису з поміж інших схожих матеріалів, та окремі, за допомогою яких виділяють особливості рухів при написанні окремих літер, їх частин або з'єднань між ними.

До загальних ознак почерку належать:

1. Характеристика ступеня і характеру сформованості писемно-рухового навику:

1.1. Ступінь виробленості почерку.

1.2. Координація рухів.

1.3. Темп письма.

1.4. Будова за ступенем складності.

2. Структурні характеристики рухів при письмі:

2.1. Переважна форма та напрямок рухів (нахил).

2.2. Протяжність рухів по горизонталі та вертикалі.

2.3. Ступінь зв'язності.

2.4. Натиск.

3. Характеристики просторової орієнтації рухів:

3.1. Розміщення самостійних фрагментів документа.

3.2. Розміщення тексту відносно зрізу аркуша.

3.3. Розмір інтервалів між рядками.

3.4. Розміщення лінії письма відносно лінії бланкового рядка.

3.5. Напрямок лінії письма.

3.6. Форма лінії письма у рядку.

До окремих ознак почерку належать:

1. Форма рухів при виконанні письмових знаків.

2. Форма рухів при з'єднанні письмових знаків.

3. Напрямок рухів при виконанні письмових знаків та їх елементів.

4. Протяжність рухів при виконанні знаків та їх елементів.

5. Вид з'єднання рухів при виконанні письмових знаків та їх елементів.

6. Кількість рухів при виконанні письмових знаків відносно пропису.

7. Послідовність виконання штрихів у письмовому знаку.

8. Взаємне розміщення повздовжніх осей при виконанні письмових знаків та їх елементів.

9. Розміщення рухів по вертикалі при виконанні письмових знаків та їх елементів.

10. Розміщення рухів по горизонталі при виконанні письмових знаків та їх елементів.

11. Розміщення: точки початку рухів при виконанні письмових знаків та їх елементів, точки закінчення рухів при виконанні письмових знаків та їх елементів, точки зміни напрямку рухів, точки перетину рухів при виконанні письмових знаків та їх елементів.

12. Розміщення рухів між розділовими знаками.

Питання 37. Предмет, об'єкти, завдання судово-почеркознавчої експертизи

Судово-почеркознавча експертиза — це вид криміналістичного дослідження, що проводиться особою, яка володіє спеціальними знаннями у галузі судового почеркознавства, і полягає у вирішенні завдань ідентифікаційного, діагностичного та класифікаційного характеру з метою встановлення істини під час розслідування кримінального провадження.

Предметом такої експертизи є фактичні дані, встановлені експертом на основі спеціальних знань у галузі судового почеркознавства.

Об'єктом судового почеркознавства є рукопис з вираженою у ньому системою властивостей почерку. Це може бути текст (літерний, цифровий або змішаний), короткий запис (літерний, цифровий або змішаний) або підпис. Вони можуть бути різними за об'ємом (великими, середніми та малими), мати різний ступінь виробленості, різну будову тощо.

Завдання судового почеркознавства:

1. Ідентифікаційні — встановлення виконавця тексту рукопису або підпису; встановлення факту виконання однією особою рукопису, декількох підписів, тексту та підпису.

2. Діагностичні — встановлення умов та часу виконання рукопису, виконання рукопису в незвичному стані виконавця, навмисно зміненим почерком, з наслідування почерку іншої особи.

3. Класифікаційні — встановлення статі та віку виконавця рукопису.

Для проведення почеркознавчої експертизи до експертної установи надсилають наступні документи: постанову (ухвалу) про призначення експертизи; документи-речові докази, тексти чи підписи, що підлягають дослідженню; вільні, умовно-вільні та експериментальні зразки почерку, цифрових записів або підпису; інші матеріали, що містять відомості про умови виконання досліджуваних документів; у випадку призначення повторної експертизи, надається висновок первинної експертизи. У постанові (ухвалі) про призначення експертизи необхідно зазначити установлені слідчим (судом) особливі обставини виконання рукопису, що могли викликати зміну ознак почерку.

Важливе значення має формулювання завдань експерту, яке досягається внаслідок постановки запитань, від яких залежить бажаний для слідчого (суду) результат експертизи. До орієнтовного переліку вирішуваних судово-почеркознавчою експертизою питань належать наступні: чи виконано рукопис (підпис) певною особою; чи виконані декілька рукописів (підписів) однією особою; чи не виконано рукопис (підпис) навмисно зміненим почерком; чи не виконано рукопис (підпис) у незвичних умовах; чи не знаходилась особа, яка виконала рукопис (підпис), у незвичному стані; чи не володіє особа, яка виконала рукопис (підпис), навиками написання спеціальними шрифтами; особою якої статі виконано рукопис; до якої групи за віком належить виконавець рукопису.

Питання 38. Поняття та сутність криміналістичного авторознавства

З урахуванням останніх теоретичних і практичних тенденцій розвитку цієї галузі, криміналістичне авторознавство визначається як система знань про умови і закономірності мовної поведінки людини, що обумовлює індивідуальність її письмового та усного мовлення, та методи встановлення автора (або диктора) з метою розслідування та судового розгляду як кримінальних так і цивільних проваджень.

Для проведення повноцінного авторознавчого аналізу як усного, так і письмового мовлення людини, застосовується цілий комплекс галузей лінгвістики та психології: фонетика, фонологія, синтагматика, акцентологія, лексикологія, семасіологія, фразеологія, словотвір, морфологія, синтаксис, стилістика, діалектологія, соціолінгвістика, психолінгвістика.

Під час авторознавчих досліджень письмової мови вирішуються такі завдання: ідентифікаційні (отожнення особи автора тексту; належність декількох документів одному автору; встановлення чи є автор та виконавець документу однією або різними особами; встановлення чи складений документ/текст однією або декількома особами); діагностичні (встановлення факту навмисного викривлення ознак писемного мовлення; встановлення умов укладання тексту документа; загальноосвітній рівень автора; групові ознаки автора, рівень його грамотності й володіння навиками мови, стать, вік, професію, незвичний стан автора; соціолінгвістичний портрет автора тощо); класифікаційні (місце формування мовленевих навичок, рідну мову, освіту автора документа тощо).

Загальним для усного і письмового мовлення є безпосередній об'єкт лінгвістичного дослідження — мовний текст, тобто сукупність речень, пов'язаних єдністю змісту, в якому проявляються загальні (лексико-фразеологічні, стилістичні, синтаксичні, орфографічні, пунктуаційні, тощо) і окремі (стійкі порушення мови, використання окремих мовних засобів, особливості пунктуації, орфографії, використання професіоналізмів, крилатих виразів, жаргонних слів тощо) ознаки мовлення. Також класифікувати ознаки мовлення (крім загальних та окремих) можливо шляхом їх поділу на наступні три групи ознак: граматичні, лексичні та стилістичні.

Успіх авторознавчих досліджень у більшості випадків залежить від якості та обсягу порівняльних зразків: вільних, експериментальних та умовно-вільних. Досліджувані тексти письмового мовлення мають бути за обсягом не менше 500 слів. При дослідженні письмових текстів враховується також, що автор і виконавець можуть бути різними особами, тобто текст може бути написаний під диктовку або просто переписаним, передрукованим.

Експертне авторознавче дослідження, як і інші ідентифікаційні дослідження, складається з таких стадій: попередній огляд об'єктів; роздільне дослідження; порівняльне дослідження; оцінка результатів та формулювання висновків.

Питання 39. Предмет, завдання та об'єкти техніко-криміналістичного дослідження документів

Техніко-криміналістичне дослідження документів (ТКДД) — це розділ криміналістичного документознавства, що являє собою сукупність теоретичних положень та спеціальних методів дослідження документів з метою встановлення фактів, що мають значення для кримінального провадження.

Безпосередніми об'єктами ТКДД є:

1) реквізити документів (типографські, рукописні та машинописні тексти, відбитки друкарських форм, компостерні знаки тощо);

2) матеріали документів (матеріал з якого виготовлений документ — папір, картон, ледерин або коленкор (матеріали для обкладинки); матеріали письма — туші, чорнила, фарби, пасти для кулькових ручок тощо; допоміжні матеріали — захисні засоби, клей, хімічні засоби тощо);

3) технічні засоби, що використовуються для виготовлення документів (пишучі приладдя та друкарські засоби, поліграфічна техніка, кліше печаток та штампів, різачки, брошурувальні прилади тощо);

4) сліди, залишені внаслідок зміни змісту документа (від знярядь письма та інших пристосувань, хімічні та інші речовини).

Завдання ТКДД:

– діагностичні завдання полягають у встановленні способу виготовлення документа або його частини, факту та способу зміни початкового змісту, самого початкового змісту, часу виготовлення документа тощо;

– ідентифікаційні завдання полягають в ідентифікації технічних засобів виготовлення бланків документа або їх фрагментів, матеріалів документа, виконавця машинописного документа, особи, яка вирізала кліше печатки, цілого за частинами тощо;

– класифікаційні завдання вирішуються при необхідності встановлення типу, системи та моделі друкарського засобу, електрофотографічного апарату, класу паперу тощо.

Технічна експертиза документів поділяється на два види: експертиза реквізитів документів та експертиза матеріалів документів.

Завдання судово-технічної експертизи реквізитів документів: встановлення особливостей виготовлення друкарських засобів та їх відбитків; встановлення факту і способу внесення змін до документа (підчищення, дописування, травлення, переклеювання фотокарток, вставка тощо); ідентифікація печаток, штампів, факсиміле за їх відбитками; ідентифікація засобів розмножувальної техніки за їх відбитками, тощо.

Завданням судово-технічної експертизи матеріалів документів є встановлення роду, виду (іншої класифікаційної категорії) матеріалів, на яких і за допомогою яких виконувався (виготовлявся) документ (наприклад, папір, барвники, клейкі речовини) та їх спільної родової (групової) належності.

Питання 40. Види підроблення документів та методи їх дослідження

У криміналістичній літературі всі документи за юридичною природою поділяють на справжні та фіктивні (підроблені).

Справжні документи — документи, які виготовлені уповноваженим підприємством-виробником або складені уповноваженою посадовою особою, у відповідності зі встановленою формою, зміст яких відповідає дійсності.

Фіктивні (підроблені) — документи, які містять у собі неправдиві дані або реквізити, що не відповідають дійсності.

Розрізняють два види підроблення документів: інтелектуальне і матеріальне. Інтелектуальне підроблення полягає в складанні і видачі документа, правильного з формальної сторони (наявність і правильність усіх реквізитів), але дані, вказані в ньому є завідомо неправдивими (наприклад, підроблена накладна, складена за усією формою, на належному бланку повноважними особами на перевезення фактично не оприбуткованого або незаконно виготовленого товару).

При матеріальному підробленні вносяться зміни до змісту справжнього документа. Матеріальне підроблення документів поділяють на два види: повне підроблення та часткове підроблення.

Повне підроблення документа полягає у його виготовленні через повну імітацію справжнього, зміст якого не відповідає дійсності. Це виготовлення документа починаючи з його бланку і закінчуючи внесенням відповідних даних. Повне підроблення на практиці зустрічається досить рідко, оскільки потребує відповідних науково-технічних знань, умінь та навичок, певного технічного обладнання для нанесення тексту, зображень, кріплення тощо, матеріалів та приладів, що мають відповідати справжнім хоча б за зовнішнім виглядом.

Способи повного підроблення документів:

- 1) типографський (за допомогою типографських шрифтів);
- 2) фотомеханічний;
- 3) за допомогою кліше (ручного гравіювання);
- 4) копіювання (за допомогою копіїрів);
- 5) малювання (за допомогою підручних засобів).

Часткове підроблення документів полягає у внесенні змін до окремих реквізитів справжнього документа.

Способи часткового підроблення документів:

1. Видалення тексту шляхом підчищення, травлення, змивання.
2. Внесення нових записів шляхом дописування, вставки, додрукування, домальовування, виправлення.
3. Заміна частин документа шляхом вклеювання, заміни фотокартки та аркушів.
4. Підроблення печаток та штампів.
5. Підроблення підписів.
6. Підроблення бланків документів.

Питання 41. Підготовка матеріалів для технічної експертизи документів

Судово-технічна експертиза документів, як і будь-який інший вид дослідження проводиться лише після подання ініціатором проведення експертизи матеріалів, оформлених згідно з вимогами процесуального законодавства та Інструкції про призначення та проведення судових експертиз затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року № 53/5. Так, до експертної установи необхідно надсилати: постанову (ухвалу) про призначення експертизи та об'єкти дослідження, а у разі потреби — зразки для порівняльного дослідження.

Підготовка матеріалів для судово-технічної експертизи документів складається з наступних стадій:

- огляд документів-речових доказів та визначення завдань дослідження;
- залучення спеціаліста на підготовчому етапі призначення експертизи (в разі необхідності);
- вибір експертної установи;
- за необхідності вилучення або відібрання порівняльних зразків;
- винесення постанови про призначення судово-технічної експертизи документів;

- пакування матеріалів дослідження та подання їх до експертної установи.

Документи-речові докази потребують особливих правил поводження. Якщо на документі можуть бути залишені сліди (пальців рук, біологічного походження тощо), то працювати потрібно у рукавичках з пінцетом. Слід убезпечувати документ від дії світла, вологи, високої температури, дії хімічних та механічних чинників, оскільки це може призвести до суттєвих змін їх властивостей. Такі документи не можна підшивати без конверта до матеріалів кримінального провадження, вносити будь-які зміни (помарки, проколи, підкреслювати слова, доклеювати фотокартку тощо), утворювати нові лінії перегину паперу, підклеювати до обгортки, зчіплювати скріпками.

Залежно від мети технічного дослідження документів до експертної установи необхідно надсилати порівняльний матеріал (зразки): вільні (зразки, що створені або отримані поза зв'язком з розслідуваним кримінальним провадженням; за часом ці зразки мають відповідати досліджуваному об'єкту) та експериментальні (зразки, що спеціально отримані для проведення цього виду експертизи).

У постанові (ухвалі) про призначення додаткової та повторної експертизи зазначаються мотиви та підстави їх призначення.

Пакування матеріалів на експертне дослідження полягає у збереженні документів в тому вигляді, в якому вони були вилучені та отриманих зразків. Насамперед, слід підібрати упаковку, щоб вона була герметичною і цупкою. Помістивши документи між чистими аркушами паперу кожен, надійно закрити упаковку і прикріпити бирку з пояснювальним написом скріпленим підписом слідчого та мастичною печаткою.

Питання 42. Поняття, значення та наукові основи ідентифікації людини за ознаками зовнішності

Криміналістична габітоскопія — це галузь криміналістичної техніки, що вивчає закономірності формування ознак зовнішнього вигляду людини, виникнення і збирання інформації про ознаки зовнішності учасників кримінального правопорушення, й на основі пізнання цих закономірностей розробляє технічні засоби, прийоми і методи моделювання зовнішнього вигляду людини й використання цих моделей з метою розшуку й ідентифікації учасників кримінального правопорушення та інших осіб, що цікавлять слідство.

Науковою основою габітоскопії є дані анатомії, антропології, біології.

Предметом вивчення габітоскопії є вигляд людини, що закономірно характеризує його ознаки зовнішності, їх класифікація й використання з метою ототожнення, методики такого ототожнення.

Зовнішнім виглядом людини називають сукупність даних про людину, які сприймаються наочно. Визначальним у зовнішньому вигляді є його ознаки. Ознаки, що характеризують зовнішній вигляд людини, дозволяють скласти уявлення про будову його тіла (фігура, зріст) і окремі частини (голова, обличчя, шия, плечі, кінцівки тощо), статеву приналежність, вікову групу, антропологічний й конституційний тип.

Встановлення особи за ознаками зовнішності є окремим видом криміналістичної ідентифікації. Ідентифікація за ознаками зовнішності — це встановлення тотожності або відмінності конкретної особи за її відображеннями в інших об'єктах, що зафіксовані на різноманітних носіях інформації для досягнення оперативного-розшукової або кримінальної процесуальної мети.

Можливість криміналістичної ідентифікації людини за зовнішніми ознаками обумовлюється такими властивостями зовнішнього вигляду людини як: індивідуальність, відносна усталеність і рефлекторність зовнішності.

Види ідентифікації людини за ознаками зовнішності: 1) пред'явлення її для впізнання (живих осіб, трупів або його частини, їх фотозображень); 2) безпосереднє зіставлення зовнішності людини з фото- чи ізопортретом (комбінованим портретом); 3) безпосереднє зіставлення зовнішності людини зі «словесним портретом»; 4) зіставлення «словесного портрета» з фотозображенням; 5) відновлення обличчя загиблого за черепом (скульптурна реконструкція портрета); 6) експертне ототожнення людини за фотознімками (фотопортретна ідентифікаційна експертиза).

Ідентифікація людини за ознаками зовнішності здійснюється: 1) за матеріально-фіксованими відображеннями (фотознімками, відеозаписом живих осіб і трупів; за трупами і кістковими останками; наприклад, відновлення вигляду загиблого за черепом із застосуванням методу професора Герасимова); 2) за уявними образами (за ідеальними слідами); 3) за описом прикмет.

Питання 43. Криміналістична класифікація ознак зовнішності людини

Ознака зовнішності — це **зовнішній прояв властивостей людського вигляду через конкретне вираження характеристик елементів зовнішності** в розмірах, об'ємах, формах, кольорах. Останні складають основу криміналістичного дослідження під час вирішення ідентифікаційних та діагностичних завдань.

Ознаки зовнішності умовно прийнято поділяти на загальні та окремі. Загальні — характеризують тіло людини або якусь його частину в цілому (зріст, форма і розмір голови, тип ходи тощо), а окремі — частину загальних елементів зовнішності (форма спинки носа, розмір мочки вуха, положення кутів очей).

В криміналістиці за принципом належності до людського організму ознаки зовнішності людини поділяються на дві великі групи — *власні та супутні*. До *власних* відносяться елементи й ознаки людського організму або прояви його життєдіяльності. Власні ознаки також можуть виступати у вигляді особливих *прикмет*.

Власні ознаки зовнішності поділяються на:

1. Загальнофізичні — це ознаки фізичного типу людини. В основу цих ознак покладені загальні біологічні, соціально-територіальні та популяційні особливості людини. Це найбільш загальні елементи зовнішнього вигляду людини, до яких відносяться стать, вік, антропологічний тип людини (європеоїд, монголоїд тощо), його фізичний стан (хворий, здоровий).

2. Анатомічні — це ознаки зовнішньої будови тіла людини, його частин і покривів. До анатомічних ознак належать зріст, будова тіла в цілому, форма голови, лоба, брів, носа, губ, рота; вид та колір волосся, обличчя, носа та інших частин тіла. Індивідуальність зовнішнього вигляду проявляється насамперед у неповторній сукупності форм, розмірів та особливостей частин тіла. Ці ознаки є відносно сталими, особливо ознаки обличчя, що мають близько розташовану кістково-хрящову основу. Внаслідок цього анатомічні ознаки відіграють важливу роль у процесі впізнання та ототожнення особи.

3. Функціональні (динамічні) ознаки — це прояви, що спостерігаються, у життєдіяльності людини, характеризують людину як живу динамічну систему. Зокрема, це: поза, постава, хода, міміка, жестикуляція, мова та голос, навички, побутові навички тощо.

В особливу групу виділяють *особливі помітні* ознаки (прикмети). *помітні ознаки* — це особливі прикмети, які розташовані на відкритих частинах тіла та привертають увагу з першого погляду своєю незвичайністю, це різні анатомічні і функціональні відхилення, аномалії (шрами, родимки, рубці, татуїровки й ін.).

Супутні — це ознаки, що доповнюють зовнішній вигляд людини, які не є елементами його тіла, наприклад, особливості одягу, предметів-прикрас, утилітарних предметів (тростинка, парасолька). Ці ознаки також індивідуалізують зовнішній вигляд особи, але їх ідентифікаційна значущість є менш суттєвою, оскільки вони можуть бути змінені.

Питання 44. Використання ознак зовнішності людини у розслідуванні кримінальних правопорушень

Зовнішній вигляд (зовнішність) людини здавна використовується під час упізнання та кримінальної реєстрації злочинців. Зовнішність людини залишається відносно незмінною протягом всього її життя. У кожної людини зовнішній вигляд є суто індивідуальною і має здатність відображатися в матеріальних слідах та пам'яті людей у вигляді уявних образів. Ознаки зовнішності складають основу криміналістичного дослідження під час вирішення ідентифікаційних та діагностичних завдань.

Залежно від *суб'єкта* ідентифікація особи за ознаками зовнішності може здійснюватися:

а) *слідчим* — шляхом пред'явлення особи, фотографії або трупа для впізнання; безпосереднім порівнянням зовнішності особи з фотографіями;

б) *оперативним* працівником — при проведенні оперативно-розшукових заходів;

в) *експертом* — шляхом проведення криміналістичного дослідження.

Джерела одержання відомостей про ознаки зовнішності особи є різними, однак всі вони можуть бути поділені за природою на дві групи: суб'єктивні й об'єктивні. Способи фіксації відомостей, одержуваних із цих джерел: словесний (вербальний), опис і матеріально-фіксоване зображення або відображення ознак зовнішності людини на носії.

У розслідуванні кримінальних правопорушень ознаки зовнішності людини використовуються:

1) для розшуку злочинців та безвісти зниклих осіб. Використовуються фотознімки безвісти зниклих осіб, суб'єктивні портрети злочинців для публікації у газетах, листівках, плакатах, а також для демонстрації по телебаченню. Таке застосування відомостей про зовнішність є досить ефективним, особливо на початковому етапі розслідування, коли багато даних про подію відсутні;

2) кримінальної реєстрації злочинців;

3) для встановлення особи невпізаного трупа. Після надання трупу «прижиттєвого» вигляду («туалету»), його фотографують за правилами сигналетичної зйомки, здійснюють опис зовнішності;

4) для реконструкції особи за черепом. У випадках виявлення залишків людини, скелета, черепа, звертаються до фахівців-криміналістів, скульпторів, які проводять пластичну або графічну реконструкцію особи;

5) при виборі правильної тактики розслідування за допомогою прогнозування можливої поведінки особи під час проведення слідчих (розшукових) дій. Наприклад, татування надає важливу інформацією про певні психологічні та психічні особливості особи, тому знання його змісту має виняткове значення для слідчого, оскільки сприяє встановленню психологічного контакту під час допитів підозрюваних і проведення інших слідчих (розшукових) дій тощо.

Питання 45. Опис зовнішності людини за методом «словесного портрета»

Опис людини за ознаками зовнішності здавна широко застосовують як дієвий інструмент для розшуку та розслідування. Однак лише наприкінці XIX ст. завдяки науковим дослідженням французького криміналіста-антрополога Альфонса Бертільона опис розшукуваної чи встановлюваної людини перетворився на спеціальну поліцейську систему під назвою «словесний портрет». Її донині успішно застосовують у практичній діяльності працівники правоохоронних органів усіх держав світу.

Словесний портрет — це криміналістичний метод опису зовнішності людини з використанням єдиних термінів, що здійснюється за певною системою з метою кримінальної реєстрації, розшуку й ототожнення живих осіб і трупів.

Основні правила опису ознак зовнішності за методом словесного портрета:

1) *ознаки зовнішності фіксують у певній послідовності*: спочатку ознаки, що характеризують загальнофізичні елементи зовнішності, потім анатомічні ознаки окремих частин тіла й елементів, після цього — функціональні ознаки, супутні предмети й особливі (разючі) прикмети;

2) *ознаки зовнішності людини описуються в певній послідовності за принципом «від загального до окремого»*. Наприклад, для опису анатомічних ознак рекомендується дотримуватися такої послідовності: фігура в цілому, голова в цілому, волосся, обличчя в цілому, лоб, брови, очі, ніс, рот і губи, зуби, підборіддя, вуха, шия, плечі, груди, спина, руки, ноги;

3) *опис проводиться за єдиною термінологією, прийнятою в криміналістиці*. Це необхідно для одержання однакових і точних формулювань у назвах окремих ознак, що усуває неясності та помилки. У зазначеному методі використовують такі поняття як: 1) ознака зовнішності — характеристика людини в цілому чи властивість окремих елементів; 2) елемент зовнішності — соматична частина людини (наприклад, ділянка носа, верхні або нижні кінцівки);

4) *голова й обличчя, а також їх частини описуються з двох точок: попереду (анфас) і в правий профіль*. Необхідність даного правила пояснюється тим, що голова в цілому й обличчя людини складаються з багатьох елементів, які можна спостерігати лише спереду, а частину — лише збоку;

5) *повнота опису ознак зовнішності*. Дотримання цієї вимоги досягають за рахунок всебічного дослідження всіх частин тіла та елементів зовнішності людини. Опис здійснюють з усіх позицій, зокрема описують: форму, розмір, контур, колір, вагу та інші особливості людини.

Під час опису власних і супутніх ознак людського тіла та скелета у померлих, загиблих, убитих і живої людини необхідно враховувати фактори, що впливають на точність спостереження й опису зовнішності за методом «словесного портрета».

Питання 46. Можливості фотопортретної експертизи

Фотопортретна експертиза призначається у випадках, коли органи розслідування або суд не мають можливості іншим шляхом достовірно встановити особу при розшуку безвісно зниклих або злочинців, огляду і дослідженні невідомого трупа, визначити факт належності документів, що посвідчують особу, їх власників та інші обставини, які мають істотне значення для розслідування.

Фотопортретна експертиза, полягає в аналізі й порівнянні ознак зовнішності особи та їх відображення на фотографічних знімках із застосуванням спеціальних методик зіставлення, суміщення, графічного моделювання і розрахунків взаєморозташування ознак обличчя. Метою цих досліджень є встановлення тотожності конкретної особи, зображеної на представлених досліджуваних об'єктах — фотознімках.

Об'єктами фотопортретної експертизи є фотознімки та їх репродукції, на яких зафіксовані портрети ототожнюваної особи. Це можуть бути фотознімки особи в документах (у паспорті, посвідченні водія тощо), фотознімки в поліграфічній продукції, аматорські та професійні художні знімки, представлені свідками чи вилучені під час проведення слідчих (розшукових) дій.

Як об'єкти дослідження на фотопортретну експертизу досить часто направляють зображення людини, отримані за допомогою фоторобота, малювання, ліплення тощо. Але ці зображення за своїм походженням є суб'єктивними, і результати експертного дослідження таких об'єктів не можуть мати доказового значення.

Фотопортретна експертиза поділяється на такі види:

- 1) експертиза зображень людей за фотопортретами з метою встановлення, чи не зображено на двох (або більше) фотознімках одна й та сама особа;
- 2) експертиза невідомого трупа (фотознімки якого представлені) та фотопортрета живої особи для встановлення особи трупа;
- 3) експертиза прижиттєвих фотографій безвісти зниклої людини та черепа трупа для встановлення, чи міг виявлений череп належати даній особі;
- 4) експертиза посмертної маски невідомої людини і прижиттєвих фотозображень безвісти зниклого з метою впізнання трупа.

На вирішення фотопортретної експертизи ставляться такі питання:

1. Чи зображена на представленому фотознімку певна особа?
2. Чи є серед осіб на груповому фотознімку певна особа, зображена на пред'явлених порівняльних фотознімках-зразках?
3. Чи зображена на пред'явлених фотознімках, виготовлених у різні періоди, одна й та сама особа?
4. Чи зображений на фотознімку труп гр. А.?
5. Чи зображена на досліджуваному фотознімку хто-небудь з осіб, чії фотокартки-зразки надані на дослідження?

Питання 47. Завдання, об'єкти та суб'єкти фоноскопічного дослідження

Одне з головних завдань фоноскопічної експертизи — ідентифікація людини за голосом і мовленням. Оскільки ідентифікаційне дослідження завжди є порівняльним, для його проведення необхідна наявність об'єктів, що будуть порівнюватися — ідентифікуємих та ідентифікуючих.

Для випадків ідентифікації за усним мовленням ідентифікуємим об'єктом є людина, а ідентифікуючими об'єктами — спірна і порівняльна фонограми із записаними на них голосом і мовою особи, яку необхідно ідентифікувати. Фонограми створюються в результаті використання звукозаписуючих технічних засобів.

Криміналістична фоноскопія вирішує також і низку інших завдань, серед яких найчастіше трапляються такі:

- дослідження ознак монтажу фонограми; дослідження ознак копіювання фонограм;
- ідентифікація звукозаписуючого пристрою за фонограмою;
- діагностика та ідентифікація навколишнього акустичного середовища звукозапису;
- підвищення розбірливості мовного сигналу, спотвореного імпульсними перешкодами чи шумами тощо.

Лінгвістичний аналіз усного мовлення у фоноскопічних дослідженнях дає можливість вирішувати наступні завдання:

1. Ідентифікаційні: ідентифікація особи за мовленням; встановлення приналежності певної репліки в розмові конкретній особі (атрибуція тексту); встановлення кількості співрозмовників, які беруть участь у комунікативному акті.

2. Класифікаційні: стать диктора; вік диктора; регіон формування мовних навичок; регіон проживання; володіння іншими мовами; соціальне оточення диктора; професія диктора; рівень освіченості; наявність патології мовного апарату; приналежність до носіїв літературної мови, просторіччя чи діалекту; тип психологічного темпераменту; наявність психічних відхилень.

Визначення особливостей тексту і комунікативного акту передбачає встановлення: ступеню спонтанності й підготовленості усного мовлення; умов здійснення комунікативного акту; ступеню впливу позамовних компонентів ситуації тощо.

3. Діагностичні завдання охоплюють визначення психолінгвістичних і комунікативних факторів, таких як: емоційний стан у момент розмови; характер і особливості конкретної комунікативної ситуації; наявність/відсутність відхилень у мовній поведінці; тип відносин між співрозмовниками; комунікативний статус особи в розмові; наявність/відсутність вольового впливу співрозмовників один на одного; тип взаємин між співрозмовниками; стиль спілкування тощо.

Суб'єктом фоноскопічних досліджень є експерт, що володіє спеціальними знаннями та методикою проведення досліджень матеріалів відео-звукозапису.

Питання 48. Етапи і методи фоноскопичного дослідження

Фоноскопичне дослідження проводиться за такими етапами:

- 1) підготовчий;
- 2) вирішення завдання;
- 3) складання висновку експерта.

1. Підготовчий етап — етап попереднього дослідження. У його межах експерт ознайомлюється з усіма матеріалами, що надійшли, проводить зовнішній огляд речових доказів і порівняльних зразків. На цій стадії формується уявлення про основні елементи завдання, ступінь їх складності, можливості та напрями його рішення. Експертом проводиться попереднє прослуховування спірної і порівняльної фонограм, дається попередня оцінка структури записаних розмов і якості запису.

2. Вирішення завдання — безпосереднє проведення дослідження. На цьому етапі застосовуються такі основні методи фоноскопичного дослідження:

- аудитивний аналіз голосу і мовлення;
- лінгвістичний аналіз мовлення;
- інструментальний акустичний аналіз фонограм.

Аудитивний аналіз голосу і мовлення відносяться до категорії слухових досліджень. Процедура встановлення тотожності і родової належності передбачає порівняльний аналіз усного мовлення за такими етапами: а) роздільне дослідження порівнюваних об'єктів — ідентифікованого й ідентифікуючого; б) формування сукупності властивостей і ознак, характерних для ідентифікуемого об'єкта; в) формування сукупності властивостей і ознак, які характеризують ідентифікуючий об'єкт; г) порівняння сформованих комплексів (множин) і встановлення співпадаючих властивостей і ознак; д) оцінка співпадаючих властивостей і ознак порівнюваних сукупностей і формулювання висновку тотожності або її відсутності.

Лінгвістичний аналіз мовлення. Лінгвістичні ознаки сприймаються експертом на слух і характеризують різні властивості звукового ладу мови, відображають індивідуальні мовні і мовленнєві навички, а також інтелектуальні здібності та особливості викладення думок того, хто говорить.

Інструментальний акустичний аналіз фонограм. З переходом на комп'ютерну технологію аналізу мовних сигналів інструментально-апаратний комплекс став практично однаковим для всіх видів криміналістичних досліджень: різні схеми реєстраційних, вимірювальних і аналітичних систем реалізуються в програмній формі.

3. Складання висновку експерта. Ґрунтуючись на результатах ідентифікаційних досліджень, виходячи з наявності співпадаючих ознак та їх інформаційної значущості, експертом можуть бути сформульовані наступні види висновків: 1) категоричний позитивний; 2) категоричний негативний; 3) вірогідний позитивний; 4) вірогідний негативний; 5) висновок про неможливість проведення дослідження.

Питання 49. Поняття, властивості та класифікація слідів запаху

Галузь криміналістичної техніки, яка досліджує природу і механізм утворення запахових слідів, засобів, методів їх виявлення і використання, має назву одорологія.

У фізичному розумінні запаховий слід — це частки (молекули) якої-небудь речовини, яка перебуває у газоподібному стані. Запаховий слід виникає внаслідок безперервного переходу тіла з твердого або рідкого або стану в газоподібний.

Властивості запахових слідів:

- безперервність механізму утворення;
- рухливість структури;
- розсіювання;
- подільність запахових слідів;
- збереження слідів і зразків запаху людини в герметичній упаковці;
- індивідуальність слідів і зразків запаху людини;
- відносна стійкість слідів запаху;
- відносна незмінність зразків запаху людини.

Загальна класифікація слідів запаху будь-яких речових джерел за походженням:

1. Сліди власного запаху речового джерела.
2. Сліди набутого запаху речового джерела.
3. Сліди сукупного запаху речового джерела.
4. Сліди фонових запаху.
5. Сліди остаточного запаху речового джерела.

Спеціальна класифікація слідів і зразків запаху людини за походженням:

1. Сліди місцевого індивідуального запаху людини.
2. Сліди сукупного індивідуального запаху людини.
3. Сліди супутніх запахів людини, серед яких можуть бути виділені: запах одягу, взуття тощо; запах, зумовлений захворюваннями, прийомом ліків тощо; сліди побутових запахів, їжі; запахи, зумовлені шкідливими звичками; запахи житла, предметів особистого побуту; сліди професійних запахів; сліди запаху громадських місць; сліди ситуативних запахів.

4. Сліди сукупного загального запаху людини, який складається зі всіх перерахованих слідів запаху та зі слідів запаху, якими людина володіє на момент запахового слідоутворення або отримання у неї зразків запаху.

5. Сліди фонових запаху людини.
6. Сліди остаточного запаху людини.

За механізмом утворення запахові сліди можна розділити на дві підгрупи: сліди-джерела запаху; сліди-запахи.

Класифікація слідів і зразків запаху за часом їх утворення: сліди, що сприяють пошуку людини (об'єкта); сліди, що ускладнюють пошук людини (об'єкта); сліди, що унеможливають пошук людини.

Питання 50. Використання одорологічної інформації під час розслідування кримінальних правопорушень

У закритих приміщеннях запах людини може зберігатися до доби. Встановлено, що навіть при короткочасному перебуванні людини (протягом 15–30 хвилин) у закритому приміщенні площею не більше 20 м² утворюється запаховий слід. Зразок запаху взятий з такого приміщення з дотриманням усіх вимог (зокрема, стерильності) іноді є достатнім для проведення вибірки джерела за його запахом.

Відомо, що молекули запаху в залишеному на відкритій місцевості сліди взуття людини при безвітряній погоді зберігаються до 20 годин. Усе залежить від інтенсивності слідоутворення, властивостей об'єкта-носія сліду, метеорологічних умов та інших факторів, що важко передбачити. Краще всмоктують і довше зберігають запах людини вовняні тканини, взуття, головні убори, дерев'яні предмети, вологий ґрунт, сніг, трава. Гірше утримується запах на гладких поверхнях, на кам'янистому ґрунті, асфальтованих покриттях, металевих виробках.

На сьогодні основними напрямками використання слідів запаху є: розшук осіб, які вчинили суспільно небезпечні діяння, за їх запаховим слідом; відшукування предметів злочинного посягання чи предметів, що підлягають визнанню як речові докази й володіють індивідуальним запахом злочинця чи потерпілого; встановлення групової належності джерела походження твердих, рідких і сипучих речовин, що володіють властивостями запаху.

Запахові сліди можуть мати як ідентифікаційне та діагностичне значення для розслідування. Так слід-джерело запаху може нести декілька видів інформації: одорологічну (запахову), ідентифікаційну (за формою розташування джерела запаху) та видову (субстанціональну), яка дозволяє судити про якість запахового джерела та його носія.

Слід-запах може нести ідентифікаційну інформацію (про конкретне джерело походження, або групову належність джерела) та діагностичну інформацію (запах парфумів у кімнаті, де раніше була жінка; повітря в жилому масиві, отруєне газами хімізаводу, який знаходиться за межами міста; запах вихлопних газів автомобіля, який зник з місця події тощо).

Для роботи із запаховою інформацією на місці події використовується спеціалізована валіза слідчого — одорологічна валіза.

Під час лабораторного дослідження одорологічної інформації залежно від способів вилучення, аналізу й реєстрації заходів дослідження розділяють на кінологічні й інструментальні (ольфактронні) дослідження.

У кінологічній одорології як аналізатор пахучих речовин використовується орган нюху службової собаки. В інструментальній одорології як аналізатори застосовуються фізико-хімічні прилади, здатні виділяти спектр пахучих речовин, реєструвати його у вигляді ольфактрограми й детектувати із високою чутливістю окремі компоненти запаху.

Питання 51. Поняття, класифікація та особливості збирання мікрооб'єктів

Мікрооб'єкти у кримінальному судочинстві — це слабовидимі або невидимі неозброєним оком матеріальні утворення, які перебувають у різних агрегатних станах (тверді, рідкі, газоподібні) і відображення механічної, фізичної, хімічної та біологічної дії з невеликими лінійними розмірами ознак (кінцевих явищ), для виявлення і дослідження яких потрібно використовувати спеціальні технічні засоби та методи. Такі частки можуть бути виміряні, зберігати форму, а при взаємодії з іншими об'єктами виступати як слідоутворюючі об'єкти.

Мікрооб'єкти є матеріальними носіями криміналістично значущої інформації, які через свій малий розмір і кількість можуть досліджуватися лише із застосуванням спеціальних технічних засобів та методів.

Класифікація мікрооб'єктів:

1. За формою втілення:

1.1. Мікросліди, що утворюються у процесі контактної взаємодії слідоутворюючого об'єкта зі слідоприймаючим і обміну енергією між ними (мікросліди механічного, фізичного, хімічного і біологічного походження).

1.2. Мікрочастки — це матеріальні тіла малі за розміром, які мають певну просторово-геометричну форму одиничного тіла (матеріал, порошкоподібні частки).

1.3. Мікроречовини — це мікрокількості (порція, об'єм) речовини, що відділилися від твердих, сипких, рідких тіл, не мають зовнішньої форми і втратили власну індивідуальність.

2. За механізмом утворення: мікросліди-накладення; мікросліди-включення; мікросліди-нашарування; мікросліди-виділення; статичні та динамічні.

3. За джерелом походження: від злочинця, від потерпілого, від знаряддя злочину або транспортного засобу, від обстановки місця події.

4. З об'єктом-носієм.

5. За змістом доказової інформації.

6. За агрегатним станом: тверді, рідкі, газоподібні.

7. За величиною.

Для виявлення мікрооб'єктів рекомендується застосовувати: магнітні пензлі, магніти, діелектричні палички; спеціальні освітлювачі, що забезпечують спрямоване світло; лупи з підсвічуванням і кольорові світлофільтри; ультрафіолетові освітлювачі й електронно-оптичні перетворювачі; металографічні й біологічні мікроскопи, пристосовані для дослідження предметів, на яких передбачається наявність мікрооб'єктів.

Вилучення мікрооб'єктів з місця огляду здійснюється за допомогою малогабаритних пирососів, оснащених спеціальними вловлювальними фільтрами, а також клейких стрічок і дактилоскопічних плівок, скальпелів, стерильної марлі й вати тощо, але в будь-яких випадках віддається перевага вилученню об'єкта-носія або його частини з виявленими мікрооб'єктами.

Питання 52. Кримінальна реєстрація: поняття, джерела, форми накопичення інформації та види криміналістичних обліків

Інформаційно-довідкове забезпечення розслідування злочинів — це окреме криміналістичне вчення, предметом якого є знання про організацію та функціонування інформаційних систем незалежно від їх основного призначення та відомчої належності, порядок отримання облікової інформації та особливості її використання під час розслідування кримінальних правопорушень.

Кримінальна реєстрація являє собою сукупність знань про організацію та функціонування криміналістичних обліків, а також використання інформації, що в них міститься, у процесі розкриття й розслідування кримінальних правопорушень.

Криміналістичні обліки — це науково розроблена сукупність інформаційно-пошукових систем, що створені та функціонують у правоохоронних органах з метою забезпечення процесу розслідування кримінальних правопорушень певною інформацією про об'єкти та їх ідентифікаційні ознаки.

Джерелами формування криміналістичних обліків є об'єкти (їх копії, зображення) та (або) відомості про них, що надходять з оперативних підрозділів, органів досудового розслідування, прокуратури, судів, а також з Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства юстиції України, інших органів виконавчої влади, а також Національного банку України.

Основними формами концентрації інформації у криміналістичних обліках є наступні: 1) картки; 2) картотеки; 3) колекції; 4) альбоми; 5) магнітні стрічки; 6) диски; 7) відеотеки, фототеки; 8) слідотеки; 9) банки даних, у тому числі автоматизовані банки даних.

Криміналістичні обліки поділяються на такі види:

- трасологічний облік;
- дактилоскопічний облік;
- балістичний облік;
- облік холодної зброї;
- облік грошових знаків, бланків документів, цінних паперів та пластикових платіжних карток;
- облік осіб за ознаками зовнішності;
- вибухотехнічний облік;
- пожежно-технічний облік;
- облік наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів;
- облік генетичних ознак людини;
- облік записів голосів та мовлення осіб;
- облік ідентифікаційних позначень транспортних засобів та реквізитів документів (підписів, печаток, штампів);
- облік матеріалів, речовин та виробів.

Питання 53. Особливості функціонування криміналістичних обліків

Криміналістичні обліки експертної служби функціонують на трьох рівнях:

– центральному — у ДНДЕКЦ МВС України, в якому ведуться центральні колекції;

– регіональному (обласному) — у науково-дослідних експертно-криміналістичних центрах при головних управліннях, управліннях поліції областей, м. Києва, де ведуться обласні колекції;

– місцевому (місцевому кушовому) — у підрозділах техніко-криміналістичного забезпечення проведення слідчих дій міських, районних органів поліції, де ведуться місцеві (місцеві кушові) колекції. Місцевий кушовий облік ведеться в підрозділах техніко-криміналістичного забезпечення проведення слідчих дій міських, районних органів поліції та формується з об'єктів (їх копій, зображень) та (або) відомостей про них, які надходять з двох або більше міських, районних органів поліції, що обслуговують суміжні території.

Залежно від завдань, що вирішуються, криміналістичні обліки складаються з оперативно-пошукових та (або) інформаційно-довідкових колекцій.

Оперативно-пошукові колекції призначені для отримання інформації про особу, яка причетна до вчинення злочину; для ідентифікації особи, зняття злочину (транспортного засобу, зброї, обладнання тощо, які використовувалися під час вчинення злочину); для встановлення спільної родової (групової) належності матеріалів та речовин; для встановлення інших фактичних даних, які свідчать про вчинення злочинів конкретною особою; для отримання іншої інформації щодо вчинених злочинів та запобігання їм.

Оперативно-пошукові колекції формуються з об'єктів (їх копій, зображень) та (або) відомостей про них, вилучених або отриманих під час огляду місця події, проведення інших слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів, а також отриманих під час криміналістичної реєстрації дактилокарт, фото- та відеозображень, записів голосів і мовлення осіб, ДНК-профілів.

Інформаційно-довідкові колекції призначені для використання об'єктів, внесених до них, під час проведення експертних досліджень, створення науково-дослідних та дослідно-конструкторських розробок, оновлення методичної та нормативної бази судової експертизи, узагальнення відомостей про причини й умови вчинення злочинів та інших правопорушень з метою запобігання їм.

Інформаційно-довідкові колекції формуються з об'єктів, що становлять інтерес для оперативно-службової, науково-дослідної та методичної діяльності, є речовими доказами в кримінальних провадженнях за якими закінчене досудове розслідування і щодо яких є рішення суду про їх поміщення до колекцій, а також об'єктів, отриманих від установ, організацій, підприємств незалежно від форми власності.

Розділ 3. КРИМІНАЛІСТИЧНА ТАКТИКА

Питання 54. Предмет, завдання, джерела та засоби криміналістичної тактики

Криміналістична тактика — інтелектуальне ядро криміналістики. У своєму становленні криміналістична тактика пройшла наступні етапи: 1) зародження криміналістичної тактики, поява окремих наукових праць (друга пол. 19 ст. — 30-ті рр. XX ст.); 2) розробка наукових засад, виокремлення в окремий розділ (40-50 рр. XX ст.); 3) поглиблення досліджень криміналістичної тактики, її наукових категорій; розробка підгалузей (від 60-х рр. XX ст. до нинішнього часу).

Криміналістична тактика — це розділ науки криміналістики, що охоплює систему наукових положень і практичних рекомендацій з організації та планування досудового розслідування і судового провадження, визначення оптимальної лінії поведінки осіб, які проводять розслідування, прийомів проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових), процесуальних дій під час кримінального провадження.

Криміналістичну тактику можна розглядати як: 1) частину науки криміналістики; 2) систему наукових положень; 3) сукупність рекомендацій.

Структура криміналістичної тактики: 1) загальні положення (поняття, система, завдання, джерела, принципи, вчення про криміналістичну версію, організацію й планування розслідування та ін.); 2) тактика проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, процесуальних дій під час кримінального провадження.

Завдання криміналістичної тактики: 1) загальне — сприяти досягненню завдань кримінального провадження належними силами, засобами, методами та прийомами; 2) спеціальні — розробка тактичних прийомів, тактичних комбінацій, тактичних операцій; удосконалення організаційно-тактичних основ досудового розслідування і судового провадження; вивчення й узагальнення практичного досвіду; 3) конкретні — які наука вирішує на певному визначеному етапі виходячи з потреб практики.

Джерела криміналістичної тактики: 1) законодавчі (Конституція України, КПК України, КК України, Закони України: «Про Національну поліцію», «Про судову експертизу», міжнародні договори та підзаконні нормативно-правові акти); 2) наукові (досягнення криміналістики та дані інших наук: юридичних (кримінальний процес, кримінальне право, теорія оперативного-розшукової діяльності); та неюридичних (філософія, логіка, психологія, інформатика, хімія, фізика, біологія); 3) практичні (дані слідчої, експертної, судової практики).

Засоби криміналістичної тактики — це засоби досягнення поставлених завдань у діяльності з розслідування та попередження кримінальних правопорушень, які відносяться до сфери криміналістичної тактики. Основними з них є: 1) тактичний прийом; 2) тактична комбінація; 3) тактична операція; 4) криміналістична рекомендація.

Питання 55. Тактика слідчих (розшукових) дій

Слідча (розшукова) дія — це передбачений КПК України захід, який застосовується компетентними особами для збирання, дослідження, оцінки та використання доказів під час кримінального провадження.

Вони мають пізнавальний та процесуальний характер, розшукову спрямованість, сутність якої полягає у діяльності процесуальної особи розшукати й належним чином зафіксувати у відповідних процесуальних джерелах фактичні дані, що мають значення для кримінального провадження. Не менш важливою метою слідчих (розшукових) дій є перевірка раніше отриманих у кримінальному провадженні доказів, інших обставин.

До слідчих (розшукових) дій відносяться:

1) допит, в тому числі одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб (статті 224–226 КПК), допит у режимі відеоконференції (ст. 232 КПК);

2) пред'явлення для впізнання: особи (ст. 228), речей (ст. 229 КПК), трупа (230 КПК);

3) обшук (статті 233–236 КПК);

4) огляд: місця події, місцевості, приміщень, житла чи іншого володіння особи, речей та документів (статті 214, 237 КПК), трупа (ст. 238 КПК), трупа, пов'язаний з ексгумацією (ст. 239 КПК);

5) ексгумація трупа (ст. 239 КПК);

6) слідчий експеримент (ст. 240 КПК);

7) освідчування особи (ст. 241 КПК);

8) залучення експерта та проведення експертизи (статті 242–243 КПК).

Кожна слідча (розшукова) дія характеризується згідно з тактикою її проведення, що полягає у дотриманні наступних стадій: а) підготовка до проведення; б) безпосереднє проведення слідчої (розшукової) дії; в) фіксація ходу і результатів; г) оцінка результатів та встановлення їх місця і значення в системі доказової інформації у даному кримінальному провадженні.

Підготовча стадія полягає у побудові уявної динамічної моделі слідчої (розшукової) дії. Визначаються її мета за завдання, складається план дії, відбувається системний аналіз вихідної слідчої ситуації, оцінка наявної у провадженні доказової та орієнтуючої інформації та ін.

На стадії безпосереднього проведення реалізується заплановане, вирішуються поставлені завдання. Це — період перевірки версій шляхом підтвердження або спростовування сформульованих висновків.

Завданнями фіксації ходу та результатів дії є повне та вірне відображення усього змісту слідчої (розшукової) дії та отриманих результатів у протоколі та додатках до нього (плани, схеми, фотозйомка, відеозапис).

На стадії оцінки проводиться аналіз роботи та отриманих результатів, що необхідно для перевірки достовірності доказової інформації, так і для вирішення питання про її доказове значення та шляхи використання.

Питання 56. Поняття та сутність тактичних прийомів, тактичних комбінацій, тактичних операцій

Тактичний прийом — це спосіб здійснення процесуальної дії, направлений на досягнення її завдань, заснований на психологічному механізмі реалізації, що є найбільш раціональним і ефективним у певних ситуаціях.

Тактичні прийоми повинні відповідати вимогами їх допустимості (законність, науковість, етичність, вибірковість, ситуаційна обумовленість).

Класифікація тактичних прийомів: 1) залежно від змісту: пізнавальні; управлінські; організаційно-технічні; 2) за послідовністю вирішуваних завдань: *початкові* (вихідні); *проміжні*; *кінцеві*; 3) за видом слідчих (розшукових) дій: тактичні прийоми огляду, допиту, слідчого експерименту та ін.; 4) за сферою використання: використовувані при проведенні однієї чи кількох слідчих (розшукових) дій; 5) за об'єктом спрямованості (спрямовані на здійснення впливу на людину чи дослідження матеріального середовища); 6) за характером інформації (грунтуються на словесній, матеріалізованій чи логіко-розумовій інформації).

Для швидкого і повного вирішення завдань кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій відбувається за системного поєднання тактико-криміналістичних засобів.

Тактична комбінація — це поєднання тактичних прийомів та інших заходів, що спрямовані на встановлення певних обставин або вирішення практичного завдання і зумовлене цією метою і слідчою ситуацією окремої слідчої (розшукової), негласної слідчої (розшукової), процесуальної дії.

Основні види тактичних комбінацій: 1) спрямовані на забезпечення повноти виявлення та закріплення слідів кримінального правопорушення; 2) пов'язані із забезпеченням необхідних для проведення слідчої (розшукової) дії обставин; 3) є засобом психологічного впливу слідчого, інших компетентних суб'єктів на протидіючих кримінальному провадженню осіб.

Тактична операція — це комплекс слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій, оперативних-розшукових, організаційно-технічних та інших заходів, які проводяться за узгодженим планом та спрямовані на вирішення конкретного практичного завдання під час розслідування.

Характерними прикладами тактичних операцій є встановлення особи загиблого, встановлення співучасників кримінального правопорушення, каналів збуту викраденого майна та ін. У методиці розслідування корисливих злочинів виділяються такі операції, як «Пошук майна». Під час розслідування економічних злочинів важливе місце має тактична операція «Документ». За умови розслідування злочинів загальнокримінальної спрямованості — це тактична операція «Затримання на місці вчинення злочину». Проведення тактичних операцій вимагає розробки спеціальних планів, що повинні узгоджуватися із загальним планом розслідування.

Питання 57. Поняття та зміст слідчої ситуації, тактичного рішення слідчого, тактичного ризику

Слідча ситуація — це положення чи обстановка, що склалася на певний момент розслідування кримінального правопорушення.

На формування слідчої ситуації впливають чинники психологічного, інформаційного, процесуального, тактичного, організаційно-технічного характеру. Поєднання всіх чинників обумовлює індивідуальний характер кожної слідчої ситуації.

Слідчі ситуації можна класифікувати: 1) за часом виникнення у процесі розслідування: початкові, проміжні (наступні), кінцеві (заключні); 2) за відносинами між учасниками: конфліктні, безконфліктні; 3) за відношенням до досягнення мети розслідування: сприятливі, несприятливі; 4) за ступенем спільності: типові, специфічні.

Відповідно до слідчої ситуації, слідчий приймає тактичні рішення, тобто обирає мету тактичного впливу на слідчу ситуацію в цілому чи її окремі компоненти, на хід і результати процесу розслідування та його елементи із визначенням методів, прийомів і засобів досягнення цієї мети.

Процес прийняття тактичного рішення включає: 1) аналіз слідчої ситуації; 2) визначення мети та завдань, які необхідно досягти для її вирішення; 3) вибір засобів та методів; 4) реалізація тактичного рішення.

Тактичні рішення поділяються на процесуальні й непроцесуальні. До перших відносять рішення щодо вибору слідчих різних процесуальних дій. Непроцесуальні — це прийоми й засоби реалізації процесуальних рішень шляхом їх забезпечення організаційно-тактичними заходами.

Використання різних тактичних засобів під час кримінального провадження передбачає діяльність компетентних суб'єктів у межах тактичного ризику. Тактичний ризик може бути визначений як здійснення діяльності в умовах можливого виникнення негативних наслідків.

Тактичний ризик є закономірно притаманний діяльності з розслідування внаслідок кількох причин: дефіциту часу, особливо на початковій стадії, розслідуванні «за гарячими слідами»; інформаційної невизначеності ситуації, недостатності даних для прийняття рішень.

У ряді випадків мова може йти про мінімізацію тактичного ризику, що полягає в: зміні структури тактичного прийому чи тактичної комбінації, подолання позиції протидіючої особи, зміні психологічної обстановки діяльності, заміні її безпосереднього виконавця, залучення допомоги спеціаліста, порівнянні наявної ситуації тактичного ризику по аналогії із попередніми, оцінці застосовуваних тактичних прийомів.

Правильному вибору засобів криміналістичної тактики та врахування особливостей їх реалізації сприяє використання сформованих наукою криміналістикою на основі вивчення слідчої практики криміналістичних рекомендацій.

Питання 58. Поняття і сутність криміналістичної версії, класифікація криміналістичних версій

Однією з особливостей пізнавального процесу під час розслідування кримінальних правопорушень є встановлення всіх обставин події кримінального правопорушення. Встановлення даних обставин відбувається шляхом побудови та перевірки криміналістичних версій.

Криміналістична версія — це обґрунтоване припущення, що стосується сутності розслідуваного кримінального правопорушення або його окремих обставин, що має значення для його розслідування, і пояснює походження, зміст і зв'язок між цими обставинами.

Криміналістична версія за своєю логічною природою є: самостійним різновидом гіпотези, яка використовується у розслідуванні; пояснює пов'язані з подією кримінального правопорушення факти; перевіряється у встановлені строки компетентними суб'єктами, законними методами і засобами.

Криміналістична версія повинна відповідати ряду ознак: бути реальною; можливою для перевірки; обґрунтованою встановленими фактами; відносно простою, із чіткою та однозначною формулою; мати відношення до більш широкого кола обставин, що встановлюються в процесі розслідування.

Криміналістичні версії можна класифікувати за різними підставами:

1) за суб'єктом висунення: версії слідчого, прокурора, співробітника оперативного підрозділу, експерта, суду. Поділ криміналістичних версій за даною класифікаційною ознакою має дещо умовний характер, адже види версій можуть трансформуватися одна в одну чи навіть об'єднуватися для вирішення спільних завдань;

2) за ступенем визначеності припущень: типові та конкретні (специфічні). Типові версії, які висуваються за умови недостатності вихідних даних, найчастіше на початковому етапі розслідування кримінальних правопорушень дають загальне пояснення. Під час наступної перевірки помилкові варіанти відкидаються, а підтверджена типова версія деталізується й конкретизується, на її основі будуються конкретні версії. Основою для побудови типових версій є теоретична база, тоді як для конкретних версій — фактична база.

3) за об'ємом пояснення фактів: загальні та окремі. Загальні версії пояснюють сутність і зміст всієї розслідуваної події, а окремі — лише окремі її елементи.

4) за ступенем ймовірності: малоімовірні та найбільш ймовірні. Подібний поділ проводиться суб'єктом висунення версії і залежить від наявної доказової інформації.

5) за часом побудови: первинні й наступні. Вказані версії потребують різнозначної уваги, без будь-яких переваг. Адже нерідко у процесі розслідування, особливо при відновленні кримінального провадження, в якому досудове розслідування було зупинено, приходиться повертатися до «старих», тобто первинних версій.

Питання 59. Стадії, методи побудови та перевірки версій

Побудова криміналістичних версій починається з моменту отримання вихідної інформації про кримінальне правопорушення та проходить такі етапи: 1) отримання вихідної інформації та її аналіз; 2) формування версії; 3) перевірка версії (з метою підтвердження або спростування).

Отримання вихідної інформації. Версія буде обґрунтованою, лише спираючись на конкретні фактичні дані. Кількість версій також залежить від об'єму та достовірності наявної інформації. Джерела вихідної інформації можуть бути як процесуальними, так і оперативними. До перших на початку розслідування, відносяться заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або самостійне виявлення слідчим, прокурором, іншими компетентними суб'єктами з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення.

У процесі досудового розслідування слідчий отримує криміналістично значиму інформацію з показань свідків, потерпілих, підозрюваних, висновків експертів, речових доказів, протоколів слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій, інших документів. Непроцесуальні джерела можуть бути гласні (матеріали преси, перевірок, інформація, надана представниками громадськості) та негласні — результати оперативно-розшукових заходів.

Формування версій передбачає врахування двох основних вимог: обґрунтованості і охоплення всіх реально можливих пояснень події, що відбулася. Формулюється версія у вигляді позитивного судження, істинність якого перевіряється під час проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій, оперативно-розшукових заходів. Кожна із висунутих версій формується окремо. Важливе значення для побудови криміналістичних версій мають логічні методи (аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія).

Перевірка криміналістичних версій — це діяльність, спрямована на встановлення фактичних обставин, що підтверджують чи спростовують припущення, що складає зміст версії. Перевірка версії включає: 1) виведення із версії всіх можливих наслідків, тобто формування суджень про обставини, які ще не встановлені, але можливі; 2) визначення методів, засобів, прийомів виведення з версії наслідків; 3) практичну реалізацію плану розслідування шляхом проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій, оперативно-розшукових заходів; 4) оцінку всіх зібраних доказів, що підтверджують висновок про істинність однієї та хибність інших версій.

Висновок про хибність якої-небудь із висунутих версій може ґрунтуватися як на процесуальних, так і перевірених оперативних даних. Для висновку про достовірність криміналістичної версії необхідно отримати достатню сукупність доказів, які б виключали інше пояснення обставин кримінального правопорушення. Перевірку всіх висунутих версій необхідно здійснювати паралельно, без надання переваг будь-якій із них.

Питання 60. Зміст організації розслідування, його принципи та рівні реалізації

У криміналістиці під організацією розуміється узгоджені та врегульовані дії суб'єктів досудового розслідування і взаємодіючих з ними органів і осіб для ефективного розслідування кримінальних правопорушень.

Організувати будь-яку діяльність, в тому числі і розслідування — це належним чином її підготувати, визначити засоби й методи, упорядкувати та спланувати їх.

Завданнями організації розслідування кримінальних правопорушень є:

– забезпечення узгодженості, упорядкованості і цілеспрямованості дій органів і осіб при вирішенні поставлених перед ними завдань;

– забезпечення швидкого, повного і неупередженого розслідування кримінальних правопорушень.

Принципами організації розслідування кримінальних правопорушень є: законність; оперативність; компетентність; ієрархічність.

Організація розслідування поєднує зусилля не тільки слідчого, а й інших суб'єктів, цілеспрямовану діяльність державних структур. Існують такі рівні організації розслідування (від загального до окремого):

1) державний — рівень діяльності компетентних органів держави як система заходів, що забезпечує ефективність функціонування елементів системи правоохоронних органів;

2) управлінський — рівень підрозділу досудового розслідування окремого відомства. Він охоплює комплекс заходів, які відповідають за оптимальну структуру органів розслідування, ефективність їх діяльності;

3) слідчо-оперативний — рівень організації розслідування конкретного кримінального правопорушення. Це комплекс заходів, який забезпечує узгоджені та врегульовані дії суб'єктів досудового розслідування і взаємодіючих з ними органів і осіб для ефективного розслідування;

4) тактичний — організація проведення окремої слідчої (розшукової), негласної слідчої (розшукової) дії, інших процесуальних дій та непроцесуальних заходів.

Розглянемо третій рівень організації розслідування — конкретного кримінального правопорушення. Він передбачає вирішення наступних заходів: 1) отримання вихідної інформації та оцінка слідчої ситуації; 2) конкретизація мети, завдань розслідування, створення уявної моделі майбутньої діяльності; 3) визначення сил і засобів для досягнення завдань; 4) створення оптимальних умов для проведення процесуальних дій та інших заходів, спрямованих на з'ясування обставин кримінального провадження; 5) налагодження належної взаємодії підрозділів; 6) прийняття рішень організаційного характеру; 7) забезпечення кваліфікованого керівництва слідчо-оперативною групою; налагодження систематичного обміну інформацією про результати роботи слідчо-оперативних груп і кожного слідчого; 8) контроль за діяльністю з розслідування, аналіз її результатів; 9) матеріальне, науково-технічне, кадрове та інше ресурсне забезпечення.

Питання 61. Зміст планування розслідування, вимоги до різних видів планів

Планування — це складний розумовий процес, сутність якого полягає в визначенні напрямів та завдань розслідування, способів та засобів їх досягнення за умови раціональних витрат часу, сил і засобів.

Завдання планування: визначення ефективних шляхів розслідування кримінальних правопорушень; забезпечення об'єктивності, повноти та всебічності з'ясування обставин кримінального правопорушення; своєчасне та результативне застосування процесуальних, організаційно-технічних, техніко-криміналістичних заходів та засобів; забезпечення найбільш ефективного поєднання можливостей підрозділів для досягнення поставлених завдань та ін.

До принципів планування відносяться законність, індивідуальність, динамічність, реальність та конкретність.

Існує декілька рівнів планування: 1) планування роботи слідчого (календарний план); 2) планування розслідування кримінального правопорушення; 3) планування етапів розслідування; 4) планування проведення слідчої (розшукової) дії, інших процесуальних дій та непроцесуальних заходів; 5) планування застосування тактичного прийому.

Найпоширенішим є планування розслідування кримінального правопорушення. Воно передбачає: отримання вихідних даних, визначення завдань розслідування, заходів, необхідних для їх вирішення, встановлення черговості, строків і виконавців, оформлення плану розслідування.

План розслідування кримінального правопорушення потрібно складати із розрахунком, щоб намічені заходи гарантували ґрунтовну перевірку всіх висунутих версій, вирішення поставлених завдань, забезпечували встановлення всіх обставин кримінального провадження.

Допоміжні документи, які полегшують планування і облік проведеної роботи, є декількох видів. Найпоширенішими є системи зв'язків і так звані аналітичні довідки («особові рахунки»).

Системи зв'язків складаються у багатоепізодних кримінальних провадженнях. Вони допомагають систематизувати і за допомогою умовних позначень наочно показати, хто із співучасників до якого епізоду причетний.

Під час досудового розслідування виникає необхідність систематизації даних про кожну особу, причетну до вчинення кримінальних правопорушень, але стосовно конкретного кримінального провадження. Це відбувається шляхом оформлення облікової картки («особового рахунку»). Якщо підозрюваних у багатоепізодному кримінальному провадженні декілька, складається «шахматка» — таблиця, де поєднані вертикальні та горизонтальні графи, у горизонтальних вказані підозрювані, у вертикальних — епізоди.

У доповнення до плану складаються схеми. Графічне зображення даних провадження, систематизованих за певними ознаками, допомагає чітко уявити структуру і зміст як кримінального провадження у цілому, так і його певних обставин.

Питання 62. Поняття, завдання та принципи огляду

Згідно ст. 237 КПК України, огляд — це слідча (розшукова) дія, що полягає у безпосередньому спостереженні й дослідженні його учасниками матеріальних об'єктів, які пов'язані із обставинами вчинення кримінального правопорушення, що проводиться з метою їх виявлення та фіксації.

Під оглядом необхідно розуміти процесуальну діяльність слідчого, реалізуючи яку він виявляє, досліджує, оцінює і фіксує стан, властивості й ознаки матеріальних об'єктів, пов'язаних з подією, що розслідується, з метою з'ясування обставин кримінального провадження.

Огляд можна розглядати як:

1) слідчу (розшукову) дію;

2) самостійний пізнавальний прийом, що має місце під час проведення й інших слідчих (розшукових) дій (обшуку, пред'явлення для впізнання), негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій (тимчасового вилучення майна (ст. 176 КПК України), заходів забезпечення кримінального провадження (наприклад, затримання особи — ст. 131, ст. ст. 207–213 КПК України).

Завданнями огляду є:

– виявлення слідів кримінального правопорушення й інших об'єктів, що можуть бути залучені до матеріалів кримінального провадження як речові докази;

– з'ясування обстановки кримінального правопорушення;

– виявлення інших обставин, які мають значення для кримінального провадження;

– відображення (фіксація) в протоколі та додатках до нього всіх дій слідчого і всіх виявлених обставин.

Проведення огляду підпорядковане певним принципам, до яких належать:

1. *Своєчасність огляду*, що полягає в проведенні цієї слідчої (розшукової) дії відразу ж, як у цьому виникає необхідність.

2. *Об'єктивність огляду* полягає насамперед у дослідженні і фіксації всього виявленого в тому вигляді, в якому це було в дійсності. В протоколі, що відбиває результати огляду, не повинні наводитися висновки і припущення слідчого.

3. З об'єктивністю огляду тісно пов'язана його *повнота* — виявлення, фіксація і дослідження всіх фактичних даних, що мають доказове значення.

4. *Активність огляду* полягає, по-перше, в тому, що слідчий робить його в силу свого службового становища, незалежно від бажань зацікавлених осіб, і, по-друге, в тому, що він діє, приймаючи всі заходи до виявлення слідів злочину, проявляє творчу ініціативу.

5. *Методичність і послідовність* полягають у правильній організації і планомірному проведенні огляду. Методичність — це застосування найбільш ефективних для даних об'єктів і в даній обстановці прийомів огляду; послідовність — виражається у дотриманні суворо визначеного порядку дій.

Питання 63. Види огляду, їх характеристика

Класифікація видів огляду здійснюється за різними критеріями:

1. За об'єктами огляду. Передусім мова йде про види огляду, визначені КПК України:

– огляд місця події (ч. 3 ст. 214 КПК України). Особливість даного виду огляду полягає у тому, що він може бути проведений до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань;

– огляд місцевості, приміщення, речей і документів (ст. 237 КПК України);

– огляд житла чи іншого володіння особи (ст. 233 КПК України). Проникнення до житла чи іншого володіння особи може бути здійснено лише: 1) за добровільною згодою особи, яка ним володіє (ч. 1 ст. 233 КПК України); 2) на підставі ухвали слідчого судді, крім невідкладних випадків, передбачених ч. 3 ст. 233 КПК України — пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину;

– огляд трупа (ст. ст. 238, 239 КПК України). Огляд трупа проводиться за обов'язкової участі судово-медичного експерта або лікаря. Окремим видом огляду трупа є його проведення, пов'язане з ексгумацією.

– огляд тіла живої людини (освідування особи) (ст. 241 КПК України).

Освідування здійснюється на підставі постанови прокурора. Освідування, яке супроводжується оголенням освідуваної особи, здійснюється особами тієї ж статі, за винятком його проведення лікарем і за згодою особи, яка освідується;

– огляд інших об'єктів, що визначаються у криміналістичних джерелах (огляд транспортних засобів, тварин та їх трупів, мікрооб'єктів та ін.).

2. За обсягом проведення:

– основний і додатковий огляд. Необхідність у додатковому огляді виникає тоді, коли первинний огляд був проведений у несприятливих умовах (наприклад, вночі).

3. За суб'єктами проведення:

– огляд, проведений слідчим, прокурором, оперативним працівником за дорученням, судом. Суб'єктами огляду є уповноважені службові особи: 1) слідчий органу досудового розслідування (ст. 38–40 КПК України); 2) прокурор (ст. 36 КПК України); 3) співробітник оперативного підрозділу (під час виконання доручень слідчого, прокурора — ст. 41 КПК України) та ін. 4) суд — під час судового розгляду.

4. За залученням спеціаліста.

– простий і кваліфікований. Спеціаліст може бути запрошений для участі у проведенні будь-якого огляду. Разом з тим, огляд трупа, в тому числі, пов'язаний з ексгумацією, проводиться за обов'язкової участі спеціаліста — судово-медичного експерта або лікаря (ст. ст. 238, 239 КПК України).

Питання 64. Загальні засади проведення огляду

Фактична підстава проведення огляду — зафіксована у процесуальних документах кримінального провадження або в повідомленнях, заявах про правопорушення необхідність з'ясування обстановки події, а також інших обставин, що мають значення для розслідування.

Правова підстава проведення огляду — огляд проводиться лише після початку досудового розслідування. Винятком є проведення огляду місця події за умов невідкладності (ч. 3 ст. 214 КПК України), що дозволяє проводити його до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

У передбачених законом випадках огляд проводиться за участю не менше двох понять. Мова йде про: 1) огляд трупа, в тому числі пов'язаного з ексгумацією; 2) освідчення особи. Винятками є випадки застосування безперервного відеозапису ходу проведення відповідної слідчої (розшукової) дії (ч. 7 ст. 223 КПК України). Огляд житла чи іншого володіння особи здійснюються за обов'язковою участю не менше двох понять незалежно від застосування технічних засобів фіксування слідчої (розшукової) дії. Слідчий, прокурор можуть залучити понять на свій розсуд при проведенні й інших видів огляду. Понятими не можуть бути потерпілий, родичі підозрюваного, потерпілого, працівники правоохоронних органів, а також особи, заінтересовані у результатах кримінального провадження.

Проведення огляду у нічний час (з 22 до 6 год.) не допускається за винятком невідкладних випадків, коли затримка у його проведенні може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі підозрюваного (ч. 4 ст. 223 КПК України).

Для надання допомоги слідчому, до проведення огляду можуть залучатися спеціалісти та працівники оперативних підрозділів, інші компетентні суб'єкти.

Для участі в огляді може бути запрошений потерпілий, підозрюваний, захисник, законний представник та інші учасники кримінального провадження. Особи, у присутності яких здійснюється огляд, при проведенні цієї слідчої (розшукової) дії мають право робити заяви, що підлягають занесенню до протоколу огляду. Слідчий, прокурор має право заборонити будь-якій особі залишити місце огляду до його закінчення та вчинювати будь-які дії, що заважають проведенню огляду.

При огляді слідчий, прокурор або за їх дорученням залучений спеціаліст має право проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати і вилучати речі і документи, які мають значення для кримінального провадження. Предмети, які вилучені законом з обігу, підлягають вилученню незалежно від їх відношення до кримінального провадження. Вилучені речі та документи, що не відносяться до предметів, які вилучені законом з обігу, вважаються тимчасово вилученим майном.

Питання 65. Огляд місця події. Етапи, стадії та методи огляду місця події

Огляд місця події — це слідча (розшукова) дія, мета якої полягає в дослідженні матеріальної обстановки місця події шляхом безпосереднього особистого її сприйняття слідчим, іншими учасниками огляду з метою виявлення, фіксації та вилучення слідів кримінального правопорушення та інших речових доказів, з'ясування механізму події та інших обставин, що мають значення для кримінального провадження.

Проведення огляду місця події складається з наступних етапів: 1) підготовчого; 2) робочого; 3) заключного.

Підготовчий етап огляду місця події поділяється на дві стадії: а) до виїзду на місце події, під час якої слідчий, прокурор повинен: забезпечити охорону місця події до свого прибуття; вжити заходів до запобігання або ослаблення шкідливих наслідків кримінального правопорушення; забезпечити присутність очевидців події; визначити, яких спеціалістів варто залучити до участі в огляді, забезпечити їх прибуття; внести пропозиції про склад слідчо-оперативної групи; перевірити готовність технічних засобів огляду; б) після прибуття на місце події слідчий, прокурор повинен: вжити заходів для надання необхідної медичної допомоги потерпілим, якщо вона не була надана; видалити з місця події всіх сторонніх осіб; залучити, при необхідності, до участі в огляді понятих; провести інструктаж учасників огляду про їх права і обов'язки; зібрати шляхом опитування попередні відомості, які повинні бути враховані при огляді; провести інші невідкладні дії і заходи, спрямовані на поліпшення умов огляду (забезпечення штучного освітлення й ін.).

Робочий етап огляду місця події поділяється на дві стадії:

а) загальний огляд: орієнтування на місцевості; визначення кордонів огляду; вирішення питання про вихідну точку і методи огляду; проведення орієнтуючої і оглядової фотозйомки; визначення взаємного розташування і взаємозв'язку елементів обстановки, вивчення їх зовнішнього вигляду, стану; складання схем, планів;

б) детальний огляд: вчиняються дії із виявлення на місці події слідів кримінального правопорушення; вилучаються об'єкти зі слідами на них, сліди з об'єктів, які не можуть бути вилучені; проводиться вузлова і детальна фотозйомка.

Заключний етап огляду місця події: складання протоколу огляду; упакування вилучених об'єктів; вжиття заходів до збереження об'єктів, які вилучити неможливо; вжиття заходів по заявам, що надійшли від учасників огляду.

Найпоширеніші методи огляду місця події: концентричний — огляд ведеться по спіралі від периферії до центра місця події (зазвичай застосовується в приміщеннях); ексцентричний метод полягає в тому, що огляд ведеться по спіралі від центра місця події, під яким, зазвичай, розуміється найважливіший об'єкт (наприклад, труп), до його периферії; фронтальний метод являє собою лінійний огляд площ від одного з кордонів, прийнятого за вихідний, до іншого.

Питання 66. Фіксація ходу і результатів огляду

Обов'язковим способом фіксації доказової інформації під час огляду є протоколювання. Протокол огляду складається з трьох частин: 1) вступної; 2) описової; 3) заключної.

Складність представляє складання описової частини протоколу огляду. Криміналістикою з даного питання сформовані наступні тактичні правила:

- один об'єкт повинен мати в протоколі одне і те саме найменування;
- окремі частини протоколу огляду можуть бути виділені абзацами;
- у протоколі припустимим є запис про те, що під час попереднього дослідження певного об'єкта слідів виявлено не було;
- у протоколі фіксуються заяви і зауваження осіб, які беруть участь в огляді, у тому випадку, якщо ці заяви пояснюють хід і напрямок огляду (наприклад, заява громадянина про те, що він впізнав в групі потерпілого свого сусіда);
- усе вилучене під час огляду доцільно вказувати в заключній частині протоколу, перелічивши за списком. Це полегшить надалі облік вилученого;
- вид печатки, якою опечатуються вилучені об'єкти і текст відбитка обов'язково вказується в протоколі;
- у протоколі необхідно відображати *не* тільки час початку і закінчення огляду, але і час, наприклад, огляду трупа і фіксації трупних явищ;
- не потрібно вказувати, куди відправлені ті чи інші вилучені об'єкти і для яких цілей (крім зазначення адреси моргу, до якого направлено труп);
- особлива увага повинна бути приділена питанням щодо фіксації в протоколі огляду техніко-криміналістичних засобів, які використовувалися під час проведення огляду;
- точність протоколу забезпечується загальноживаною термінологією, простим, ясным, коротким грамотним текстом, що не вимагає додаткових роз'яснень і таким, що виключає можливість його різного тлумачення. Необхідно уникати невизначених виразів типу „поруч”, „недалеко”, „майже”, а також найменувань предметів, що вживаються тільки в даній місцевості. Щоб відрізнити один від одного аналогічні предмети, виявлені під час проведення огляду, їм необхідно привласнювати умовні номери (наприклад, ніж № 1, № 2, № 3 тощо).

Законодавчо визначеними є додатки до протоколів (ст. 105 КПК України). Додатками до протоколу можуть бути: 1) спеціально виготовлені копії, зразки об'єктів, речей і документів; 2) письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні відповідної процесуальної дії; 3) стенограма, аудіо-, відео-запис процесуальної дії; 4) фототаблиці, схеми, зліпки, носії комп'ютерної інформації та інші матеріали, які пояснюють зміст протоколу. Додатки до протоколів повинні бути належним чином виготовлені, упаковані з метою надійного збереження, а також засвідчені підписами слідчого, прокурора, спеціаліста, інших осіб, які брали участь у виготовленні та/або вилученні таких додатків.

Питання 67. Поняття, завдання, види обшуку

Обшук — це слідча (розшукова) дія, змістом якої є примусове обстеження приміщень і споруд, ділянок місцевості, окремих громадян, їх одягу і речей з метою виявлення і вилучення джерел доказової і орієнтуючої інформації (знарядь злочину, предметів і цінностей або інших речовин, здобутих злочинним шляхом або що можуть мати значення у кримінальному провадженні), а також виявлення розшукуваних осіб і трупів або відомостей про їх місцезнаходження.

Метою проведення обшуку є: виявлення джерел доказової і орієнтуючої інформації; перевірка наявних доказів; перевірка версій; встановлення обставин, що сприяють вчиненню злочину.

В процесі проведення обшуку вирішуються наступні завдання:

- виявлення та вилучення знарядь кримінального правопорушення, речей і цінностей, здобутих злочинним шляхом, предметів і документів, що мають значення у кримінальному провадженні (наприклад, одяг зі слідами крові, накладки, чорнові записи, фотографії, відеозаписи або фонограми);

- виявлення майна, яке забезпечує відшкодування матеріальної шкоди, спричиненої кримінальним правопорушенням;

- встановлення місцезнаходження розшукуваної особи, трупа, або його частин, викраденої людини;

- вилучення предметів у відношенні яких є спеціальна заборона або обмеження (вогнепальна зброя, боеприпаси, наркотики, сильнодіючі, отруйні, вибухові, радіоактивні та інші речовини, на зберігання і використання яких відсутній дозвіл).

Обшук проводиться на підставі ухвали слідчого судді. У невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, що підозрюються у вчиненні злочинів, ст. 233 КПК України передбачено проникнення до житла чи іншого володіння особи до постановлення ухвали слідчого судді. У такому випадку прокурор, слідчий за погодженням із прокурором зобов'язаний невідкладно після здійснення таких дій звернутися з клопотанням про проведення обшуку до слідчого судді.

Класифікація видів обшуку здійснюється за різними підставами:

- за місцем проведення: обшук приміщень, обшук на місцевості, обшук транспортних засобів, обшук особи;

- за характером об'єктів пошуку: обшуки спрямовані на виявлення людей, трупів (або їх частин), знарядь та засобів вчинення злочину, предметів злочинного посягання, слідів, документів та інших об'єктів;

- за способом організації: одиночний (обшук у окремої особи або в будь-якому одному місці) та груповий (обшуки у декількох осіб або в кількох місцях);

- за часом: первинний і повторний;

- за обсягом обстеження: основний та додатковий.

Питання 68. Підготовка до проведення обшуку

Ефективність результатів обшуку в більшості випадків забезпечується ретельною підготовкою до нього. На підставі вивчення матеріалів кримінального провадження потрібно скласти план проведення обшуку, зазначивши в ньому такі елементи: а) що потрібно шукати (об'єкти пошуку); б) у кого шукати; в) де шукати (об'єкти обшуку); г) коли провести обшук (час); д) хто буде брати участь у проведенні обшуку; є) які технічні засоби необхідно використовувати тощо.

Вирішуючи питання про об'єкти пошуку, необхідно мати на увазі що коло розшукуваних об'єктів надзвичайно різноманітне і визначається в основному видом злочину, способом його вчинення та приховування.

Про осіб, у яких намічається обшук, важливо зібрати самі необхідні дані: вік, професія, спеціальні навички; рід занять; спосіб життя, особливості поведінки в побуті та на роботі; схильності та захоплення; склад сім'ї, відношення в сім'ї та з сусідами, повсякденний розклад в сім'ї та режим на роботі; знайомства та зв'язки (в т.ч. із злочинним середовищем); наявність в минулому судимостей, фактів притягнення до кримінальної відповідальності.

Вирішуючи питання про об'єкти обшуку, необхідно встановити: місце розташування кожного приміщення (точна адреса, розміщення на місцевості, підходи до нього); конструктивні особливості та умови експлуатації будівлі (кількість поверхів, входів-виходів, планування кімнат та підсобних приміщень); кількість та склад осіб, постійно чи тимчасово проживаючих в приміщенні; наявність телефонних апаратів, систему замків, охоронної сигналізації; наявність електричних дзвінків та інших засобів оповіщення про прихід.

Визначаючи час для проведення обшуку, необхідно виходити з вимог закону, що забороняє (крім невідкладних випадків) проведення обшуку в нічний час. Практика проведення обшуку показала, що проведення обшуку в ранковий час має перевагу в тому, що учасники обшуку проводять його зі свіжими силами. Водночас, при визначенні часу потрібно враховувати образ життя та розклад дня обшукуваного.

Склад та число учасників слідчо-оперативної групи залежить, як правило, від обсягу пошукових робіт. обов'язковими учасниками обшуку є: слідчий, поняті, особа, чії права та законні інтереси можуть бути обмежені чи порушені. У необхідних випадках слідчий може запросити для участі в проведенні обшуку потерпілого, підозрюваного, захисника, представника, спеціалістів, співробітників поліції, кінолога, технічних помічників, представників громадськості.

До технічних засобів, якими повинна бути забезпечена слідчо-оперативна група, відносяться слідчі валізи, інструменти, освітлювальні прилади, вимірювальні прилади, фото-, відеоапаратура. Всі вони починаючи від найпростіших технічних засобів, закінчуючи складною пошуковою технікою, відіграють важливу роль у відшуканні прихованих предметів та цінностей.

Питання 69. Етапи та тактичні особливості проведення обшуку

З урахуванням завдань, що послідовно вирішуються в ході обшуку, відділяють чотири його етапи: 1) попередній етап; 2) оглядовий етап; 3) детальний етап; 4) етап фіксації результатів обшуку.

Попередній етап включає в себе прибуття до місця обшуку, проникнення на обшукуваний об'єкт. До місця обшуку слідчо-оперативна група повинна прибути не заміченою обшукуваною особою. Для цього автотранспортні засоби повинні бути залишені в місцях, що виключають можливість їх виявлення зацікавленими особами.

Поява групи повинно бути певними чином зашифрована (наприклад, під виглядом членів житлово-експлуатаційної контори, які оглядають стан будинку). В окремих випадках проникнення до обшукуваного приміщення необхідно прив'язати до того моменту, коли хто-небудь з проживаючих відчинить двері, щоб вийти з помешкання або коли обшукувана особа, члени її сім'ї, знайомі або родичі будуть заходити до нього.

Входить до обшукуваного приміщення необхідно всією групою, включаючи понятих. Зайшовши до обшукуваного приміщення особа, яка керує обшуком називає себе, пред'являє службове посвідчення, знайомить обшукуваного з ухвалою слідчого судді і надає її копію під розпис.

Оглядовий етап. В результаті ознайомлення з обстановкою слідчий отримує нові дані про розташування та особливості приміщення, визначає найбільш вірогідні місця знаходження об'єктів пошуку, звертає увагу на місця, які потребують особливого обстеження, виконання робіт великого об'єму, застосування спеціальних пошукових засобів та прийомів. На цій стадії остаточно визначається план проведення обшуку, розподіляються обов'язки між членами слідчо-оперативної групи, уточняється розклад роботи на місці обшуку, готуються технічні засоби, обирається найбільш ефективна послідовність та тактика проведення обшуку.

Детальний етап. В ході цього етапу здійснюється обстеження місця обшуку та пошук розшукуваних предметів. На цьому етапі реалізуються тактичні прийоми обшуку:

1. Послідовний та вибірковий методи обстеження.
2. Одиночний та роздільний пошуки.
3. Сумісний та роздільний пошуки.
4. Паралельне та зустрічне обстеження.
5. Обстеження без порушення та з порушенням цілісності об'єктів що перевіряються.
6. Метод порівняння однорідних предметів.
7. Метод мікрообшуку з використанням оптичних приладів (наприклад, різноманітних луп) для виявлення найдрібніших слідів, ознак та об'єктів, які становлять інтерес для слідства.

Детальний етап включає в себе також вирішення питання про відношення до кримінального провадження виявлених під час обшуку предметів.

Питання 70. Фіксація результатів обшуку

Основний засіб фіксації обшуку — протокол, в якому повинно бути зазначено: місце, час проведення та назву процесуальної дії; особу, яка проводить процесуальну дію (прізвище, ім'я, по батькові, посада); всіх осіб, які присутні під час проведення обшуку (прізвища, імена, по батькові, дати народження, місця проживання); інформацію про те, що особи, які беруть участь у процесуальній дії, заздалегідь повідомлені про застосування технічних засобів фіксації, характеристики технічних засобів фіксації та носіїв інформації, які застосовуються при проведенні процесуальної дії, умови та порядки їх використання; підстави для обшуку; дії слідчого та результати обшуку.

У протоколі обшуку відмічається, що видано добровільно, що та де було виявлено, як знайдене зберігалось. Спосіб зберігання та наявність тайників також можуть мати доказове значення. Вилучені предмети описуються в межах, які дозволяють індивідуалізувати їх та зафіксувати ознаки й особливості, що можуть бути з часом втрачені. З цією метою описуються зовнішній вигляд, реквізити та склад документів, вказується найменування, кількість, вага, об'єм, розміри предметів, їх стан, наявність дефектів, стан упаковки, номери та інші ознаки.

В заключній частині протоколу вказується, які предмети були упаковані, якою печаткою опечатані, що і кому було передано на відповідальне зберігання.

Протокол обшуку складається в двох екземплярах, через копійчальний папір, перший екземпляр залишається у матеріалах кримінального провадження, другий передається прокурору для зберігання в наглядovому провадженні. Вручення обшукуваному копії протоколу обшуку не є обов'язковим.

Поряд із складанням протоколу обшуку, для фіксації його результатів можна виготовляти плани, схеми, використовувати фотозйомку, а в деяких випадках — відеозапис.

Фотозйомка, яка застосовується в процесі проведення обшуку проводиться за правилами судової фотографії, при цьому необхідно сфотографувати місце, де були виявлені розшукувані речі, зокрема, тайники, виявлені в ході обшуку предмети.

Якщо необхідно в наглядній формі зафіксувати будь-які об'єкти, зокрема, будову тайників, то в цих випадках найбільш чітку уяву про них дасть детальний план.

Застосування відеозапису дає змогу фіксації реакції особи, яку обшуковують, в ситуаціях протидії обшуку, перешкоджання обстеженню приміщень, при відмові відкрити замкнуті приміщення, які підлягають обшуку, і, як наслідок цього, відкриття таких приміщень тощо. Відзнятий матеріал під час обшуку дозволяє чітко і наочно уявити розташування ділянки, що обшукується, загальний вигляд приміщення, місцевості, виявлених предметів і місць їх укриття.

Питання 71. Поняття, сутність, види та принципи допиту

Допит — це слідча (розшукова) дія, змістом якої є одержання показань від особи, яка володіє відомостями, що мають значення для розслідування кримінального правопорушення.

Коло обставин, які слідчий має намір з'ясувати, називається предметом допиту. До їх числа відносяться обставини, які:

– пов'язані з подією кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення);

– стосуються з'ясування винуватості підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення, форми вини, мотиву і мети вчинення кримінального правопорушення;

– спрямовані на встановлення виду і розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розміру процесуальних витрат;

– пов'язані із встановленням обставин, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу підозрюваного, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження;

– спрямовані на встановлення обставин, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання;

– пов'язані із встановленням будь-яких інших даних, що є значимі для встановлення обставин розслідуваного кримінального правопорушення.

Залежно від черговості проведення розрізняють первинний і додатковий допит.

Залежно від процесуального становища допитуваного розрізняють допит: свідка; потерпілого; підозрюваного; обвинуваченого; експерта (на стадії судового розгляду).

Особливим видом є одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей у їх показаннях (ч. 9 ст. 214 КПК України).

До принципів допиту варто віднести його активність, цілеспрямованість, об'єктивність і повноту.

1. Активність допиту полягає в тому, що слідчий тримає в своїх руках ініціативу, уміло використовує всі необхідні тактичні прийоми.

2. Цілеспрямованість допиту означає проведення його із заздалегідь визначеною метою, для одержання певної, а не будь-якої інформації. Цілеспрямованість забезпечується наявністю у слідчого чіткого уявлення про предмет допиту.

3. Об'єктивність і повнота полягають в тому, що слідчий не вправі за власним розсудом скорочувати отримані показання, змінювати їх у відповідності зі своїми уявленнями про хід речей, нав'язувати допитуваному ці уявлення. Однією із гарантій об'єктивності допиту є заборона задавати навідні запитання, а повноти — вимога по можливості дослівно викладати показання допитуваного в протоколі.

Питання 72. Поняття, сутність та завдання одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб

Одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб — слідча (розшукова) дія, що полягає у допиті по черзі в присутності один одного двох чи більше вже допитаних за єдиними обставинами кримінального провадження осіб з числа свідків, потерпілих, підозрюваних, аналізі й безперервному порівнянню (співставленню) показань для з'ясування причин розбіжностей у них та спрямована на перевірку отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні.

Одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб допускає участь більше ніж двох допитуваних осіб у таких випадках: необхідності збереження процесуального часу у безконфліктній ситуації; посилення психологічного впливу з боку допитуваних осіб, які надають правдиві показання, на особу, що дає неправдиві показання, за рахунок їх кількості та згуртованості у конфліктній ситуації.

Загальне завдання одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб слід визначити як безперервне порівняння показань осіб, які одночасно допитуються з негайним використанням слідчим результатів такого порівняння для усунення протиріч в інформації, що виходить з цих джерел. Саме тому одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб посідає одне з ключових місць серед засобів усунення протидії розслідуванню у формі давання неправдивих показань й суперечностей у показаннях раніше допитаних осіб, що виникли внаслідок надання неправдивої інформації, або помилок у сприйнятті та розумінні подій допитаною особою (потерпілим, свідком, підозрюваним, експертом).

Разом з тим, не менш важливими є спеціальні завдання одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, до яких слід віднести:

- з'ясування причин розбіжностей в показаннях раніше допитаних осіб, та їх усунення;
- викриття одного із допитаних в умисному або помилковому наданні неправдивих показань;
- посилення тактико-психологічного впливу на несумлінного учасника слідчої (розшукової) дії з метою схилення його до дачі правдивих показань;
- зміцнення вольових якостей і позиції сумлінного учасника (учасників) одночасного допиту;
- виявлення й встановлення нових обставин розслідуваної події;
- додаткова перевірка й закріплення показань свідків, потерпілих, підозрюваних;
- мінімізація тактичних ризиків, які полягають в **унеможливленні** неправомірного психологічного впливу на учасника (учасників), зміни показань добросовісних (правдивих) учасників, розголошення таємниці слідства тощо.

Питання 73. Підготовка до допиту

Підготовка до допиту включає:

1. *Збирання вихідних даних.* До числа вихідних для допиту даних відносяться: *відомості про особу допитуваного*, які допомагають слідчому виробити потрібну тактику допиту та *коло обставин, відносно яких необхідно отримати показання*.

2. *Тактичне забезпечення допиту* характеризується вибором тактичних прийомів, які слідчий планує використувати під час допиту. Крім загальних критеріїв допустимості тактичних прийомів — законність, науковість, моральність, слідчий повинен керуватися й більш конкретними: а) відсутність в інформації, що повідомляється допитуваному, неправдивих даних; б) недопустимість тиску, у допитуваного завжди повинна бути можливість добровільного вибору варіанту реагування на повідомлену інформацію; в) не повинна приховуватися інформація, ознайомлення з якою є законодавчо встановленим правом допитуваного; г) виключення тактичних прийомів, що можуть дати серйозні негативні наслідки для допитуваного (розлад здоров'я, спонукання до аморальних і протизаконних дій та ін.).

3. *Вибір часу і місця допиту.* Час допиту визначається з урахуванням важливості відомостей, якими володіє допитуваний, його процесуального становища, ролі в розслідуваній події, зв'язків з іншими особами, які підлягають допиту в провадженні. Не рекомендується допитувати осіб, які знаходяться в стані сильного хвилювання, розгубленості, пригніченості, крім виняткових випадків, що не терплять зволікання. Вирішення питання про місце допиту (за місцем провадження розслідування або за місцем перебування допитуваного) залежить від конкретної ситуації.

4. *Визначення способу виклику на допит.* З числа передбачених кримінальним процесуальним законодавством (ст. 135 КПК України) способів виклику на допит (вручення повістки, надіслання її поштою, електронною поштою чи факсимільним зв'язком, здійснення виклику по телефону або телеграмою) слідчий обирає той, який в даній ситуації оптимально сприяє встановленню психологічного контакту з допитуваним, збереженню в таємниці від інших осіб самого факту виклику на допит, проведенню допиту в намічений час і в потрібному місці.

5. *Технічне забезпечення допиту.* Сюди входить: готування необхідних бланків протоколів, паперу, пишучих приладь, оргтехніки; підготовка технічних засобів запису; забезпечення необхідних транспортних засобів і охорони, якщо вони можуть знадобитися; підготовка приміщення для допиту.

6. *Письмовий план* переважно складається для допитів, пов'язаних із з'ясуванням широкого кола обставин, з використанням значної вихідної інформації, у тому числі й оперативної, складної в тактичному відношенні. При підготовці до простих допитів припустимим є усне планування або складання плану за спрощеною формою, іноді у вигляді переліку питань. Науці відомі наступні види *запитань, що можуть бути поставлені допитуваному*: доповнюючі, уточнюючі, нагадуючі, контрольні, викриваючі.

Питання 74. Загальні положення тактики допиту

Робочий етап допиту можна розділити на чотири стадії: встановлення психологічного контакту; вільна розповідь; постановка запитань; ознайомлення допитуваного з протоколом і записом показань.

1. На встановлення контакту впливають обстановка допиту, манера поведінки слідчого, уміння володіти собою, його тон, зовнішній вигляд. З метою встановлення контакту з допитуваним може бути використана бесіда, яку веде з ним слідчий при заповненні анкетної частини протоколу допиту.

2. Далі слідчий пропонує допитуваному розповісти все відоме щодо кримінального правопорушення у формі вільної розповіді. Вільна розповідь полягає у викладенні особою відомих їй фактів у тій послідовності, яку їй рекомендує слідчий або яку вона обирає сама. По ходу вільної розповіді протоколювання не рекомендується, оскільки неминуче призводить до перерв, відволікає допитуваного, послабляє його зусилля з пригадування тих або інших фактів, порушує асоціативні зв'язки.

3. Після закінчення вільної розповіді слідчий шляхом постановки запитань заповнює й уточнює отримані показання, виявляє нові факти, що не згадувалися у вільній розповіді, одержує контрольні дані, необхідні для перевірки показань, допомагає допитуваному згадати забуте. З метою «пожвавлення» пам'яті допитуваного застосовуються наступні тактичні прийоми допиту: а) допит з використанням асоціативних зв'язків; б) допит на місці; в) додатковий допит по обмеженому колу обставин. Тактичні прийоми викриття неправди за своїм характером і спрямованістю можуть бути розділені на три групи: а) прийоми емоційного впливу; б) прийоми логічного впливу; в) тактичні комбінації.

4. Ознайомлення допитуваного з протоколом і записом показань.

Вибір тактики допиту залежить від таких чинників: а) ситуації допиту (первинний, додатковий, наявність психологічного контакту тощо); б) процесуального положення допитуваного і рівня його зацікавленості в результатах розслідування; в) особливостей допитуваної особи (вік, характер, рівень правової поінформованості, наявність злочинного досвіду і т.п.); г) характеру інформативності і доказів, які є у слідства тощо.

Для того, щоб успішно використовувати тактичні прийоми, які обираються, слідчий повинен, насамперед, відповісти на два важливих питання: а) рівень підготовленості до використання наміченого тактичного прийому; б) можливі варіанти розвитку подій (реагування допитуваного на прийом, що використовується) і «запасні ходи» слідчого.

При виборі тактики допиту необхідно мати на увазі, що не тільки один і той же тактичний прийом може бути реалізований різними засобами, а й самі засоби (предмети, документи, інші носії інформації) можуть бути використані в різних формах. Вибір тактичних прийомів, що відповідають даній конкретній ситуації і вирішенню завдань, які стоять перед слідчим, передбачає «вилучення» з множини можливих того тактичного прийому, який буде найбільш результативним.

Питання 75. Фіксація ходу та результатів допиту

Фіксація доказової інформації має декілька форм: вербальна (словесна), графічна, предметна, наочно-образна. Згідно ст. 103 КПК України, слідчі (розшукові) дії під час кримінального провадження можуть фіксуватися:

- 1) у протоколі;
- 2) на носії інформації, на якому за допомогою технічних засобів зафіксовані процесуальні дії;
- 3) у журналі судового засідання.

Основним засобом фіксації ходу і результатів допиту є протокол (ст. 104 КПК України). Важлива інформація міститься й у додатках до протоколу слідчої (розшукової) дії, якими можуть бути: 1) спеціально виготовлені копії, зразки об'єктів, речей і документів; 2) письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні відповідної процесуальної дії; 3) стенограма, аудіо-, відеозапис процесуальної дії; 4) фототаблиці, схеми, зліпки, носії комп'ютерної інформації та інші матеріали, які пояснюють зміст протоколу. Вони містять важливу криміналістичну інформацію, оцінюються разом з іншими джерелами доказів.

Протокол допиту складається з трьох частин:

- 1) вступної, яка повинна містити відомості про:
 - місце та час проведення допиту;
 - особу, яка проводить допит (прізвище, ім'я, по батькові, посада);
 - при допиті свідка і потерпілого — відмітку про попередження про кримінальну відповідальність за відмову від дачі показань (тільки свідка) і за дачу неправдивих показань, що підтверджується підписом допитуваного;
 - всіх осіб, які присутні під час проведення допиту (прізвища, імена, по батькові, дати народження, місця проживання);
 - інформацію про те, що особи, які беруть участь у допиті, заздалегідь повідомлені про застосування технічних засобів фіксації, характеристики технічних засобів фіксації та носіїв інформації, які застосовуються при проведенні допиту, умови та порядок їх використання;
- 2) описової, яка повинна містити:
 - інформацію про послідовність дій учасників;
 - відомості, викладені під час вільної розповіді допитуваного;
 - поставлені допитуваному питання та його відповіді;
- 3) заключної, яка повинна містити відомості про:
 - спосіб ознайомлення учасників допиту зі змістом протоколу;
 - зауваження і доповнення до письмового протоколу з боку учасників допиту;
 - підписи учасників допиту.

Рішення про фіксацію допиту за допомогою технічних засобів приймає особа, яка проводить допит. За клопотанням учасників допиту застосування технічних засобів фіксування є обов'язковим. Про застосування технічних засобів фіксування допиту заздалегідь повідомляються особи, які беруть участь у допиті.

Питання 76. Поняття, мета, сутність та види пред'явлення для впізнання

Пред'явлення для впізнання — це слідча (розшукова) дія, яка полягає у демонстрації об'єкта впізнання (особа, річ, труп), ідентифікаційні ознаки якого мають значення для кримінального провадження суб'єкту впізнання (потерпілому, свідку або підозрюваному) у формі визначеній кримінальним процесуальним законом. Пред'явлення для впізнання є різновидом криміналістичної ідентифікації.

Мета пред'явлення для впізнання (криміналістична) — встановлення тожності або відмінності між об'єктами, що пред'являються для впізнання і об'єктом впізнання, який суб'єкт впізнання (свідок, потерпілий, підозрюваний) спостерігав раніше й про ідентифікаційні ознаки якого давав показання під час допиту.

Сутність пред'явлення для впізнання — криміналістична ідентифікація об'єкта впізнання за його відображенням (слідом) у пам'яті потерпілого, свідка, підозрюваного та ґрунтується на психофізіологічних процесах (здатність адекватно сприймати, запам'ятовувати, зберігати у пам'яті, забувати та відтворювати комплексно або вибірково ідентифікаційні ознаки об'єкта) у свідомості людини.

Цей різновид криміналістичної ідентифікації суттєво відрізняється від ідентифікації за матеріально-фіксованим відображенням, адже пред'явлення для впізнання спирається на складні психофізіологічні процеси, які відбуваються у свідомості людини.

Види пред'явлення для впізнання.

1. За процесуальною формою, визначеною кримінальним процесуальним законом (за об'єктом впізнання):

- пред'явлення особи для впізнання (ст. 228 КПК України);
- пред'явлення речей для впізнання (ст. 229 КПК України);
- пред'явлення трупа для впізнання (ст. 230 КПК України).

2. За формою пред'явлення окремих ідентифікаційних ознак об'єкта:

– впізнання об'єкта в умовах безпосереднього візуального та аудіоспостереження (статті 228, 229, 230 КПК України);

– впізнання особи в умовах поза візуального та аудіоспостереження (пункти 4, 5 ст. 228 КПК України);

– впізнання особи за фотознімками, матеріалами відеозапису (п. 6, 7 ст. 228 КПК України);

– проведення впізнання у режимі відеоконференції при трансляції з іншого приміщення (ст. 232 КПК України).

3. За комплексом ідентифікаційних ознак, які пред'являються для впізнання:

– впізнання об'єкта за зовнішніми ознаками (статті 228, 229, 230 КПК України);

– впізнання особи за голосом (п. 9 ст. 228 КПК України);

– впізнання особи за ходою (п. 9 ст. 228 КПК України).

Питання 77. Підстави та умови пред'явлення для впізнання

Підстави пред'явлення для впізнання:

– наявність фактичних даних про те, що суб'єкт впізнання раніше спостерігав об'єкт впізнання, зберіг у своїй пам'яті його ідентифікаційні ознаки та здатен на них вказати (назвати) під час проведення впізнання;

– фактична можливість проведення впізнання, обумовлена фізичною наявністю об'єкта впізнання та його відображення у матеріалах кримінального провадження у встановленій кримінальним процесуальним законом формі;

– загальні та окремі ідентифікаційні ознаки об'єкта впізнання мають значення для кримінального провадження та прямо або опосередковано належать до обставин, які підлягають доказуванню;

– суб'єкт впізнання (свідок, потерпілий, підозрюваний) під час допиту надав показання, щодо можливості впізнати і пояснити, за якими ознаками він встановлює тотожність або відмінність між об'єктами, які пред'являються для впізнання і об'єктом впізнання.

– показання надані суб'єктом впізнання під час допиту оцінені слідчим, прокурором з огляду належності, допустимості, достовірності та достатності доказів у кримінальному провадженні.

Умови за яких проведення впізнання недоцільне визначаються сукупністю обставин, за яких слідчим (прокурором) встановлено що:

– суб'єкту впізнання було завчасно продемонстровано об'єкт впізнання або прямо чи опосередковано надано відомості про ідентифікаційні ознаки об'єкта впізнання, які мають значення для кримінального провадження, а також якщо особа, якій планується пред'являти об'єкти для впізнання, приймаючи участь у інших слідчих (розшукових) діях (огляд, обшук тощо) або оперативно-розшукових заходах, вже сприймала відповідний об'єкт;

– суб'єкт впізнання може добросовісно помилятися або навмисно не впізнати об'єкт впізнання;

– суб'єкт впізнання, враховуючи його постійний або тимчасовий психофізіологічний стан та/або інтелектуальний розвиток на момент проведення впізнання, не зможе впізнати об'єкти впізнання;

– у матеріалах кримінального провадження наявні ідентифікаційні ознаки (відомості) про об'єкт впізнання, які беззаперечно встановлюють його тотожність (наприклад, номерний предмет та відповідний документ у суб'єкта впізнання, де вказаний номер цього предмета);

– об'єкт впізнання має неповторні індивідуальні ідентифікаційні ознаки, які перераховані суб'єктом впізнання під час допиту (відсутність частини тіла у людини);

– фізичні властивості об'єкта впізнання не дозволяють виокремити ознаки, за якими його можливо ідентифікувати, тобто встановити тотожність або відмінність серед однорідних об'єктів;

– об'єкт впізнання втратив свої ідентифікаційні ознаки, які перераховані суб'єктом впізнання під час допиту.

Питання 78. Підготовка до пред'явлення для впізнання

Підготовка до пред'явлення для впізнання полягає у: допиті суб'єкта впізнання, з обов'язковим з'ясуванням ідентифікаційних ознак об'єкта впізнання; підборі матеріальних або ідеальних об'єктів, серед яких буде пред'являтися для впізнання об'єкт впізнання; визначенні місця, часу та інших суттєвих умов пред'явлення для впізнання; визначенні кола та процесуального статусу учасників пред'явлення для впізнання; залученні необхідного комплексу науково-технічних засобів; вирішенні питання про наявність або відсутність умов, за яких проведення впізнання є неможливим або недоцільним.

Попередній допит суб'єкта впізнання забезпечує прийняття рішення про доцільність та результативність проведення цієї слідчої (розшукової) дії та полягає у з'ясуванні слідчим, прокурором у суб'єкта впізнання відомостей про обставини, за яких той спостерігав особу (предмет), яка підлягає впізнанню, про її зовнішній вигляд, прикмети, особливості тощо.

Підбір об'єктів, серед яких необхідно провести впізнання. Відповідно до п. 2 ст. 228 КПК України, особа, яка підлягає впізнанню, пред'являється особі, яка впізнає, разом з іншими особами тієї ж статі, яких має бути не менше трьох і які не мають різких відмінностей у віці, зовнішності та одязі. Для впізнання можуть пред'являтися рухомі речі, які легко переміщувати в просторі і що можуть бути доставлені до місця проведення досудового розслідування. Впізнання речей, які не можна пред'явити серед інших однорідних не проводиться, або річ пред'являється в єдиному екземплярі (п. 3 ст. 229 КПК України).

Визначення місця і умов пред'явлення для впізнання. Умови мають бути найсприятливішими для спостереження і порівняння ознак об'єктів. Як правило місцем пред'явлення для впізнання є приміщення органу досудового розслідування. В окремих випадках впізнання може проводитись в умовах поза візуального та аудіоспостереження (п.п. 4, 5 ст. 228 КПК України) або у режимі відеоконференції при трансляції з іншого приміщення (ст. 232 КПК України).

Визначення кола та процесуального статусу учасників пред'явлення для впізнання проводиться з врахуванням слідчої ситуації, процесуальної форми визначеної законом щодо конкретного виду впізнання, специфіки об'єкта та суб'єкта впізнання. Під час пред'явлення особи для впізнання слідчий чи прокурор можуть залучити для участі у слідчій (розшуковій) дії спеціалістів для фіксації впізнання технічними засобами та інших спеціалістів. Участь понятих у впізнанні є обов'язковою, крім випадків застосування безперервного відеозапису проведення цієї слідчої (розшукової) дії.

Комплекс науково-технічних засобів, що використовується під час проведення впізнання стосується додаткової фіксації перебігу та отриманих результатів цієї слідчої (розшукової) дії. Це засоби, що забезпечують відео-, аудіозапис та фотозйомку, додаткові засоби освітлення, засоби зв'язку тощо.

Питання 79. Особливості організації робочого етапу окремих видів пред'явлення для впізнання

Впізнання особи. Робочий етап впізнання особи умовно поділяють на три стадії. На першій стадії перед безпосереднім початком пред'явлення для впізнання, у присутності понятих особі (об'єкт впізнання) пропонують зайняти будь-яке місце серед осіб, які дали свою згоду на участь у слідчій (розшуковій) дії — статистів. У подальшому, слідчий роз'яснює всім учасникам слідчої (розшукової) дії права та обов'язки, звертає увагу понятих на те, що об'єкти впізнання не мають різких відмінностей у зовнішності та одягу. На другій стадії одним з понятих запрошується особа, що здійснює впізнання (суб'єкт впізнання), який слідчим роз'яснюється сутність слідчої (розшукової) дії, з'ясовуються належність умов впізнання та пропонується уважно оглянути пред'явлених осіб. При позитивній відповіді особі, що впізнає, пропонують вказати на особу, яку вона впізнала. Третя стадія полягає у встановленні тотожності або відмінності конкретного об'єкта. Слідчий задає суб'єкту впізнання, запитання щодо результату спостережень та пропонує назвати прикмети, за якими впізнано об'єкт впізнання — конкретну особу. Після цього слідчий пропонує особі, яку впізнали, назвати своє прізвище, а в разі відмови називає його сам. У випадку, якщо суб'єкт впізнання нікого не впізнає слідчим з'ясовуються підстави такої відповіді.

Пред'явлення для впізнання за динамічними (функціональними) ознаками (особливостями голосу, мови (у тому числі і за фонограмою), ходи) проводиться за правилами пред'явлення для впізнання особи. Особливістю впізнання за голосом є відсутність візуального контакту між особою, що впізнає, та особами, які пред'явлені для впізнання, збільшення кількості понятих з двох до чотирьох.

Пред'явлення трупа для впізнання. Особливість проведення цього виду огляду є те, що впізнання трупа проводиться у тому одязі, який є на ньому, при необхідності цьому повинен передувати «туалет трупа», що полягає у видаленні бруду і крові з його обличчя, приведенні у звичайний вигляд зачіски. Тільки в особливих випадках, до яких слід віднести наявність значних ушкоджень на обличчі чи його зміну внаслідок довгого перебування у воді тощо, можна визнати доцільною реставрацію обличчя трупа. Для ідентифікації особи необхідно широко використовувати прикмети, що є на трупі, а для цього необхідно надати особі, яка здійснює впізнання, можливість оглянути обличчя трупа, а в разі необхідності — все тіло.

Пред'явлення речей для впізнання. Особливістю проведення цього виду впізнання є те, що підібрані для впізнання речі розкладаються на рівній поверхні в добре освітленому місці, а порядок їх розміщення узгоджуються з понятими. До кожної речі, що пред'являється, прикріплюється бирка з порядковим номером, або номер кладеться біля кожної речі, що фіксується у протоколі. У протоколі обов'язково фіксується, під яким номером пред'являється річ для впізнання. Суб'єкт впізнання повинен не тільки вказати на річ, яку впізнав, а й вголос назвати її номер.

Питання 80. Фіксація ходу та результатів пред'явлення для впізнання

Процедура і результати пред'явлення для впізнання фіксуються в протоколі, який складається з вступної, описової та заключної частин.

У вступній частині протоколу повинні міститися відомості про місце, час проведення (час початку і закінчення) та назву слідчої (розшукової) дії; особу, яка проводить пред'явлення для впізнання (посада, звання, прізвище, ім'я, по батькові.); прізвища, імена, по батькові, дати народження, місця проживання всіх осіб, які були присутні під час проведення дії (захисник, перекладач, спеціаліст, поняті).

Якщо під час пред'явлення для впізнання застосовувалися технічні засоби фіксації, до протоколу заноситься інформація про те, що особи, які беруть участь у слідчій (розшуковій) дії, заздалегідь повідомлені про їх застосування, зазначаються характеристики технічних засобів фіксації та носіїв інформації, які застосовуються, умови та порядок їх використання.

В описовій частині протоколу пред'явлення для впізнання мають бути вказані анкетні дані особи, яка упізнається, її зріст, риси обличчя, колір волосся, одяг, процесуальне становище, а також прізвища, імена, по батькові, основні ознаки, вік, зріст, колір волосся, одяг і адреси тих осіб, серед яких вона пред'являється для пізнання. Якщо для впізнання пред'являлася річ, у протоколі описується як вона, так й інші речі, які пред'являються разом з нею. Обов'язково має бути зазначено те, що речі однорідні, не мають різних відмінностей у зовнішньому вигляді, як вони розміщені за порядковими номерами. Якщо впізнання проводилося за фотознімками або матеріалами відеозапису, про це обов'язково зазначається у протоколі. Фотографії кількістю не менше чотирьох (фотознімок з особою, яка підлягає впізнанню та інші фотознімки, яких має бути не менше трьох) однакових за форматом та якістю наклеюються на бланк протоколу пред'явлення для впізнання або на чистий аркуш паперу, нумеруються, скріплюються печаткою. У протоколі вказуються прізвища, імена, по батькові осіб, чії фотографії представлені для впізнання.

Процес пред'явлення для впізнання відображається у протоколі у тій послідовності, в якій проводилася ця слідча (розшукова) дія. У протоколі фіксується пропозиція слідчого (прокурора) суб'єкту впізнання уважно подивитися на осіб, які пред'являються, оглянути речі чи труп й відповісти на запитання, чи бачив він цю особу або річ раніше, за якими ознаками він упізнав особу, річ чи труп. При цьому особливо точно мають бути вказані ті ознаки і прикмети, за якими суб'єкт впізнання встановив тотожність або відмінність в об'єктах впізнання.

У заключній частині протоколу зазначаються відомості про спосіб ознайомлення учасників слідчої (розшукової) дії з протоколом, зауваження і доповнення до протоколу з боку учасників процесуальної дії.

Додатки до протоколу впізнання долучаються у тому випадку, якщо під час слідчої (розшукової) дії проводилася фіксація її ходу і результатів технічними засобами (фотографування, відеозапис).

Питання 81. Поняття, зміст та мета слідчого експерименту

Під слідчим експериментом потрібно розуміти слідчу (розшукову) дію, яка полягає у відтворенні дій, обстановки, обставин певної події, проведенні необхідних дослідів чи випробувань з метою перевірки і уточнення зібраних доказів в кримінальному провадженні, отримання нових доказів, перевірки версій щодо обставин кримінального правопорушення, які підлягають доказуванню.

Проведення слідчого експерименту допускається за умови, що при цьому не створюється небезпека для життя і здоров'я осіб, які беруть у ньому участь чи оточуючих, не принижується їх честь і гідність, не завдається шкода. Під час проведення слідчого експерименту можуть проводитися вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складатися плани і схеми, виготовлятися графічні зображення, відбитки та зліпки, які додаються до протоколу. Про проведення слідчого експерименту складається протокол, в якому докладно викладаються умови і результати слідчої (розшукової) дії.

Обов'язковим учасником експерименту є посадова особа, яка його проводить і поняті. До участі в слідчому експерименті можуть бути залучені підозрюваний, потерпілий, свідок, захисник, спеціаліст. Необхідно зазначити, що, з огляду на доказове значення результатів слідчої (розшукової) дії, участь особи, дії або показання якої перевіряються, повинна бути добровільною.

Метою слідчого експерименту є перевірка та уточнення зібраних в кримінальному провадженні доказів, одержання нових доказів, перевірка слідчих версій, встановлення обставин, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення.

Слідчий експеримент традиційно відноситься до наступних слідчих (розшукових) дій. Його специфічність полягає в тому, що вона має комплексний характер. Криміналістично значуща інформація отримується як від особи, показання якої перевіряються (пояснення особи, демонстрація її дій, навичок, можливостей бачити, чути тощо), так і від матеріальної обстановки на місці події (сама обстановка місця події, сліди і матеріальні об'єкти, що залишилися під час підготовки, вчинення і приховування кримінального правопорушення).

Шляхом проведення слідчого експерименту не може бути перевірена вся подія в цілому, що розслідується. Слідчий експеримент повинен розглядатися як дослідження окремих важливих джерел криміналістичної інформації кримінального правопорушення.

Слідчий експеримент може бути первинним, повторним і додатковим. Повторний експеримент проводиться у випадках, коли особа під час допиту заявляє, що вона завідомо давала неправдиві показання, намагаючись ввести в оману слідство, і бажає проведення повторного експерименту. Додатковий експеримент стосується окремих дій особи, показання якої перевіряються, ділянок місцевості, об'єктів, які з тих чи інших причин не піддавалися перевірці.

Питання 82. Підготовка до слідчого експерименту

Слідчий експеримент має починатися з ретельної підготовки, яка включає в себе наступні стадії.

1. Визначення мети, виду і конкретних завдань слідчого експерименту. Ця стадія включає ретельний аналіз усього комплексу інформації, що була отримана під час допиту підозрюваних, потерпілих, свідків, огляду місця події, проведених експертиз, аналізу оперативних матеріалів тощо. При цьому проводиться оцінка їх достовірності і достатності.

2. Повторний допит особи, показання якої будуть перевірятися. У випадках, коли під час первинного допиту не отримана згода особи на проведення даної слідчої (розшукової) дії, або інформація, що підлягає перевірці, недостатньо повно і деталізовано зафіксована, необхідно провести повторний допит. Якщо експеримент повинен відбутися через значний час після допиту або особа має намір змінити свої показання, слідчий повинен провести додатковий допит.

3. Визначення змісту та умов проведення експерименту. Зокрема, місця проведення експерименту. Для цього доречно провести попереднє ознайомлення слідчого з місцем і обстановкою проведення перевірки показань.

4. Забезпечення кримінальної процесуальної можливості проведення слідчого експерименту. У відповідності до п. 5 ст. 240 КПК України слідчий експеримент, що проводиться у житлі чи іншому володінні особи, здійснюється лише за добровільною згодою особи, яка ними володіє, або на підставі ухвали слідчого судді.

5. Визначення кола осіб учасників експерименту. Обов'язковим учасником слідчого експерименту є особа, показання якої будуть перевірятися, а також, відповідно до п. 5 ст. 223 КПК України — поняті. Залежно від характеру завдань експерименту слідчий визначає склад додаткових учасників слідчої (розшукової) дії. Як правило, ними є оперативні працівники та спеціалісти (інспектор-криміналіст, судовий медик), кінолог з службово-розшуковою собакою, водолаз, охорона (для забезпечення безпеки учасників слідчої (розшукової) дії), технічні працівники тощо.

6. Визначення та підготовка необхідних техніко-криміналістичних та спеціальних засобів, транспорту для проведення слідчого експерименту. Під час проведення слідчого експерименту можуть бути застосовані: уніфікований чемодан слідчого, відеокамера, магнітофон (диктофон), засоби зв'язку, засоби додаткового освітлення, джерела ультрафіолетових променів, металошукач, прилад для виявлення схованих трупів (газовий аналізатор), магнітний шукач, трал для дослідження водосховищ, матеріал для пакування виявлених об'єктів тощо.

Зважаючи на те, що місце проведення експерименту може знаходитися на місці вчинення кримінального правопорушення, слідчий повинен вирішити питання щодо забезпечення групи транспортними засобами.

Питання 83. Види слідчого експерименту та загальні тактичні положення його проведення

Залежно від мети дослідів слідчий експеримент може мати різні види:

1. Для перевірки можливості бачити в певних умовах якусь подію, предмет, людину а також розрізняти деталі, що характеризують даний об'єкт.

2. Для перевірки можливості чути людську мову, голос, зміст розмови.

3. Для перевірки можливості сприймати певні факти (чути, бачити) за допомогою певних технічних засобів.

4. Для встановлення можливості вчинення якихось дій.

5. Для перевірки можливості вчинення якоїсь дії за певний проміжок часу. Як правило, під час такого експерименту перевіряється можливість подолати відстань, виконати певну роботу за конкретний час.

6. Для перевірки спеціальних та професійних навичок особи. Така перевірка проводиться у випадках, коли підозрюваний з тих чи інших причин стверджує, що саме він один, володіючи необхідними професійними навиками, виконав ту чи іншу роботу.

7. Для встановлення механізму утворення слідів. Як правило, такий експеримент передує призначенню відповідної експертизи.

8. Для встановлення механізму події в цілому або окремих його деталей. Частіше за все проводиться під час розслідування дорожньо-транспортних подій.

9. Для встановлення існування будь-якого явища або факту.

Враховуючи значну кількість видів слідчого експерименту, криміналістична теорія і практика розробила певні загальні тактичні положення його проведення.

1. Слідчий експеримент необхідно проводити в умовах і обстановці, максимально наближених до тих, у яких відбувалася подія.

2. У випадку, коли обставини події кримінального правопорушення тісно пов'язані або мають важливе значення для встановлення об'єктивної істини, слідчий експеримент бажано проводити на тому самому місці, де відбулася подія, яку перевіряють.

3. Слідчий експеримент повинен проводитися в той же період року, час, коли відбулася подія, яку перевіряють.

4. Для проведення слідчого експерименту бажано використовувати ті знаряддя, прилади, засоби, що застосовувалися під час події.

5. Експериментальні досліді під час деяких видів досліджень повинні проводитися в такому ж темпі, в якому відбувалася подія.

6. Дослідницькі дії необхідно повторювати неодноразово. Під час повторення дослідів важливо змінювати умови експерименту, що надає змогу виключити випадкові результати. Досліді не доцільно повторювати у випадках, коли результати першого експерименту не викликають жодних сумнівів.

Питання 84. Фіксація ходу і результатів слідчого експерименту

Основним способом фіксації ходу і результатів слідчого експерименту є протокол, який складається з трьох частин — вступної, описової і заключної. Щодо вступної і заключної частини протоколу, то їх заповнення повинно відповідати зразкам оформлення кримінальних процесуальних документів. Описова частина протоколу повинна відображати хід і зміст слідчої (розшукової) дії. Після прибуття на «опорний» пункт, під час проведення відтворення дій, або на місце, де будуть проводитися дослідження чи випробування, слідчий повинен зафіксувати його місце розташування, обстановку на місці події на час експерименту, факт і результати проведення реконструкції місця події, метеорологічні, звукові та інші умови, розподіл обов'язків між учасниками експерименту, кількість і місце їх розташування, способи і засоби зв'язку між ними, розподіл обов'язків між учасниками експерименту, зміст і послідовність проведених дослідів чи випробувань, їх кількість та варіанти виконання, час, який при цьому було затрачено, отримані результати

Після закінчення слідчої (розшукової) дії слідчий зачитує протокол учасникам слідчої (розшукової) дії або надає його їм для ознайомлення. Якщо учасники слідчої (розшукової) дії мають зауваження або доповнення, слідчий вносить їх до протоколу.

Крім протоколу, хід і результати слідчого експерименту можуть фіксуватися за допомогою фотозйомки, відеозйомки, звукозапису. Фотозйомку може здійснювати слідчий або спеціаліст. На фотознімках повинно бути відображене навколишнє середовище з об'єктами, які дозволяють визначити місце події, а також розташування учасників. Демонстрація особою, показання якої перевіряються, своїх дій, а також дій інших осіб на місці події, об'єкти, сліди і предмети, що мають відношення до події кримінального правопорушення фотографують за правилами вузлової і детальної фотозйомки. Отримані фотокартки оформлюються у вигляді фототаблиці — додатку до протоколу слідчої (розшукової) дії.

Відеозапис повинен починатися на місці, що визначене слідчим, як місце збору учасників слідчої (розшукової) дії. Під час роз'яснення їм прав і обов'язків доцільно фіксувати зміст роз'яснень і особу кожного учасника слідчого експерименту великим планом. Всі подальші дії особи, її пояснення, відповіді на питання слідчого, виявлені речові докази фіксуються за допомогою середнього, а при необхідності — великого плану.

Особливість застосування звукозапису під час проведення слідчого експерименту полягає в тому, що слідчий на місці його проведення повинен максимально повно отримати і зафіксувати вербальну інформацію щодо майбутніх дій особи на місці перевірки, місця знаходження та особливостей залишених об'єктів. Для отримання деталізованих показань необхідно використовувати доповнюючі, уточнюючі, нагадуючі та контрольні запитання. Після закінчення слідчого експерименту всі учасники повинні прослухати звукозапис, який додається до протоколу слідчого експерименту.

Питання 85. Призначення і проведення судових експертиз

Судова експертиза — це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів досудового розслідування чи суду (ст. 1 Закону України «Про судову експертизу»).

В діяльності з розслідування кримінальних правопорушень призначення та проведення судової експертизи (ст.ст. 242–245 КПК України) визнається основною процесуальною формою використання спеціальних знань, оскільки надає можливість застосування науково-технічних досягнень для вирішення завдань кримінального судочинства. Висновок експерта є процесуальним джерелом доказів (ч. 2 ст. КПК України) та має однакове процесуальне значення з іншими доказами у кримінальному провадженні.

У кримінальних провадженнях експертиза проводиться експертом за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду (ч. 1 ст. 242 КПК України). Слідчий або прокурор зобов'язаний звернутися до експерта для проведення експертизи щодо (ч. 2 ст. 242 КПК України): 1) встановлення причин смерті; 2) встановлення тяжкості та характеру тілесних ушкоджень; 3) визначення психічного стану підозрюваного за наявності відомостей, які викликають сумнів щодо його осудності, обмеженої осудності; 4) встановлення віку особи, якщо це необхідно для вирішення питання про можливість притягнення її до кримінальної відповідальності, а іншим способом неможливо отримати ці відомості; 5) встановлення статевої зрілості потерпілої особи в кримінальних провадженнях щодо злочинів, передбачених статтею 155 КК України; 6) визначення розміру матеріальних збитків, шкоди немайнового характеру, шкоди довірчлості, заподіяної кримінальним правопорушенням.

Судово-експертну діяльність здійснюють державні спеціалізовані установи, а також судові експерти, які не є працівниками зазначених установ. До державних спеціалізованих установ належать: науково-дослідні установи судових експертиз Мініюсту України; науково-дослідні установи судових експертиз, судово-медичні та судово-психіатричні установи МОЗ України; експертні служби МВС України, МО України, СБУ та Державної прикордонної служби України.

Виключно державними спеціалізованими установами здійснюється судово-експертна діяльність, пов'язана з проведенням криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних експертиз.

Процес підготовки судової експертизи містить такі основні елементи: а) збирання необхідних матеріалів; б) вибір моменту призначення судової експертизи; в) визначення предмету судової експертизи; г) формулювання запитань експерту; д) вибір експертної установи або експерта.

Судові експертизи можуть бути повторними (проводяться разі незгоди суб'єкта, який призначив первинну експертизу, з її висновками) і додатковими (призначаються у випадках неповноти дослідження або нечіткості, невизначеності і неконкретності висновків основної експертизи).

Розділ 4. КРИМІНАЛІСТИЧНА МЕТОДИКА

Питання 86. Поняття та сутність криміналістичної методики

Криміналістична методика — це завершальний розділ науки криміналістики, що представляє собою систему інтегрованих наукових положень і сформованих на їх основі комплексів методичних рекомендацій, що забезпечують оптимальну організацію розслідування та попередження окремих видів кримінальних правопорушень.

Назва розділу криміналістики «Криміналістична методика» лише умовно передає сутність змістовного навантаження, що несе в собі поняття «методика». В криміналістичній методиці розроблюються й рекомендуються до використання у розслідуванні не тільки певні методи, але й положення, які стосуються: криміналістичної характеристики відповідної категорії кримінальних правопорушень; типових слідчих ситуацій; типових обставин, що потребують встановленню; напрямів взаємодії слідчого з іншими учасниками розслідування тощо. Такі рекомендації являють собою програми розслідування за типовою слідчою ситуацією і завдань, що вирішуються за допомогою відповідних алгоритмів дій слідчого.

Криміналістична методика як розділ науки складається з двох частин: загальних положень та окремих (видових) методик розслідування кримінальних правопорушень. Перша частина включає загальні закономірності організації та проведення розслідування, понятійний апарат, завдання і принципи криміналістичної методики, характеристику структури окремих методик розслідування тощо. Другу частину розділу складають методики розслідування окремих видів (груп) злочинів, що розробляються на основі загальних положень криміналістичної методики відповідно до потреб слідчої практики.

Криміналістична методика будується відповідно до певних принципів:

- суворості відповідності нормам закону;
- наукової обґрунтованості;
- зумовленості її характеру і змісту обставинами, що необхідно встановити;
- поетапності розслідування, що відображає особливості виявлення і збирання доказової інформації;
- оптимальної організації і тактики проведення необхідних слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, що забезпечують вирішення завдань кримінального провадження;
- комплексного використання засобів та можливостей для швидкого і повного вирішення завдань кримінального провадження.

Джерелами формування й розвитку криміналістичної методики є право, судова, слідча, оперативно-розшукова та експертна практика і положення науки. При цьому визначальна роль належить кримінальному та кримінальному процесуальному праву.

Питання 87. Класифікація та структура окремих методик розслідування злочинів

Оскільки при вчиненні різних видів (груп) злочинів використовується специфічний набір засобів та способів досягнення злочинної мети, відповідно до кожного виду злочинів будуть характерні свої специфічні сліди і обумовлені цим засоби і методи їх виявлення, вилучення, дослідження та використання. Цим визначається необхідність розробки окремих методик розслідування певних видів (груп) злочинів.

Існує чотирирівнева класифікація криміналістичних методик, яка виділяє наступні їх рівні:

1. Видові криміналістичні методики (за видами злочинів, чітко визначеними у відповідних розділах особливої частини Кримінального кодексу України, наприклад, методика розслідування шахрайства).

2. Внутрішньовидові криміналістичні методики (підвиди чи різновиди, виділені з-поміж злочинів одного виду за криміналістично-значущими ознаками; наприклад, у такому виду злочинів, як умисне вбивство, виокремлюють наступні внутрішньовидові методики, як методика розслідування вбивств (а) пов'язаних з розчленуванням трупа, (б) вчинених на замовлення, (в) матір'ю своєї новонародженої дитини, (г) вчинених на релігійному ґрунті тощо).

3. Міжвидові (або групові, комплексні) криміналістичні методики розслідування злочинів, у яких відображені рекомендації з розслідування комплексів взаємопов'язаних злочинних дій, об'єднаних на підставі одночасного врахування кримінально-правових і криміналістичних критеріїв класифікації злочинів.

4. Позавидові криміналістичні методики. В основу цих методик покладено особливості суб'єкта злочину, вплив фактора часу тощо. Наприклад, методика розслідування злочинів, вчинених неповнолітніми; методика розслідування нерозкритих злочинів минулих років тощо.

Типова структура окремої криміналістичної методики, як правило, складається з наступних взаємопов'язаних частин:

- криміналістична характеристика даного виду злочинів;
- типовий перелік обставин, що підлягає встановленню;
- типовий алгоритм (план) слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших заходів на кожному етапі розслідування з урахуванням типових слідчих ситуацій;
- особливості тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій, тактичних операцій (комбінацій);
- особливості використання спеціальних знань;
- особливості взаємодії слідчого з оперативними підрозділами;
- особливості залучення допомоги населення та використання можливостей засобів масової інформації;
- особливості профілактичної діяльності слідчого.

Питання 88. Поняття та зміст криміналістичної характеристики злочинів

Криміналістична характеристика злочинів — це система узагальнених даних про найбільш типові ознаки певного виду (групи) злочинів, що проявляються в способі і механізмі діяння, обставинці його вчинення, особі суб'єкта злочину, інших обставинах, закономірний взаємозв'язок яких слугує основою наукового і практичного вирішення завдань розслідування.

Практична значущість цих даних полягає в тому, що під час розслідування конкретного злочину співставлення наявних даних (що, де, коли, яким чином, при яких обставинах тощо) з системою узагальнених відомостей (наукових даних) про злочини цього виду дозволяє висунути вірогідні версії, врахувати криміналістичні рекомендації щодо подальшого плану розслідування тощо.

До основних елементів криміналістичної характеристики певного виду (групи) злочинів належать:

- характеристика предмету злочинного посягання (речі матеріального світу, якими прагнуть заволодіти злочинці — гроші, цінності, майно тощо);

- типові способи вчинення злочину (складаються зі способів підготовки до вчинення злочинних дій, безпосереднього вчинення злочину та способів приховування (маскування) злочинних дій);

- типова «слідова картина» події (комплекс матеріальних та психофізіологічних слідів, що притаманні певному виду (групі) злочинів та певним способам та етапам його вчинення);

- характеристика особи злочинця (характеризується фізичними, соціально-демографічними даними; чинниками, що мали вплив на формування і здійснення злочинної мети, створення злочинної групи, розподілу ролей між співучасниками тощо);

- характеристика особи потерпілого (демографічні дані, відомості про спосіб життя, риси характеру, звички, зв'язки і стосунки, ознаки віктимної поведінки тощо);

- мотив та мета вчинення злочинів (мотив — це внутрішнє спонукання, рушійна сила вчинку людини, що визначає його зміст і допомагає більш глибоко розкрити психічне ставлення особи до вчиненого; мета — це уявлення про бажаний результат, якого прагне особа, що визначає спрямованість діяння).

Ці елементи не можуть розглядатися як єдина і незмінна система для всіх видів злочинів. Це найбільш типовий вибір криміналістично-значущих ознак, покликаних забезпечувати прикладну функцію криміналістичної характеристики. Щодо окремих видів злочинів цей набір може видозмінюватися — скорочуватися і розширюватися. Так, при вбивстві, зґвалтуванні не буде предмета посягання в «чистому вигляді», а те, що пов'язане з жертвою злочину знайде відображення у характеристиці способу вчинення злочину або в характеристиці особи потерпілого (потерпілої).

Питання 89. Криміналістична характеристика вбивств

Основними елементами криміналістичної характеристики вбивств є: спосіб учинення вбивств; спосіб приховування вбивств; час та місце вчинення злочину; типова «слідова картина»; характеристика особи злочинця та потерпілого.

Спосіб учинення вбивств включає етап приготування, який складається з декількох взаємозв'язаних елементів: а) вивчення даних про особу жертви (факультативний етап, присутній не у всіх злочинах); б) вибору способу позбавлення життя (знаряддя або іншого засобу); в) обрання власної тактики (способу) вчинення злочину. Вбивства вчиняються, насамперед, шляхом заподіяння тілесних ушкоджень механічного походження (гострими колючо-ріжучими предметами, твердими тупими предметами, вогнепальними й металевими знаряддями, транспортними засобами).

Спосіб приховування вбивств. Найбільш традиційними способами приховування вбивств є: знищення слідів злочину; приховування чи знищення знарядь і засобів; інсценування вбивства під нещасний випадок чи самогубство; знищення трупа (спалювання, утоплення, розчленування, закопування); спотворення трупа з метою приховання особи потерпілого.

Час та місце вчинення вбивств. Злочинці для вчинення вбивства обирають, як правило, момент, коли потерпілий один в будинку, офісі або в іншому місці, коли немає свідків, а це нерідко вечірній або нічний час. Найпоширенішим місцем вчинення вбивств є приміщення. Крім того це також може бути транспорт (автомобільний чи залізничний), зруйновані будинки або такі, що будуються, інші безлюдні місця.

Типова «слідова картина». До матеріальних слідів убивства відносяться: труп потерпілого, сліди, що залишилися на трупі, сліди застосування знаряддя вбивства, самі знаряддя злочину, сліди перебування злочинця на місці злочину й т.д.

Особа злочинця. Можна виділити дві категорії злочинців, які вчиняють вбивства: 1) особи, які вчинили так звані побутові вбивства, що відбулися в результаті сімейних, побутових та інших конфліктів; 2) особи, які посягають на життя людини із заздалегідь обміркованим наміром при ретельно розробленому плані. До таких можуть бути віднесені так названі «серійні» й «професійні» вбивці.

Особа потерпілого. Існує декілька категорій потерпілих від убивств: 1) особи з грубою, зухвалою поведінкою, що легко вступають у сварки, схильні до легковажних знайомств і гучних розваг, хуліганських витівок, вживають алкоголь й (або) наркотики; 2) особи, які конфліктують у подружніх, сімейних, любовних відносинах; 3) найменш захищені фізично й морально (підлітки, діти, у тому числі немовлята, а також особи похилого віку); 4) особи, до обов'язку яких входить охорона громадського порядку, матеріальних цінностей (працівники правоохоронних органів, інкасатори); 5) особи, які займаються нелегальною, іноді протизаконною діяльністю, а також великим бізнесом і політикою.

Питання 90. Початковий етап розслідування вбивств

Типовими слідчими ситуаціями, що найбільш часто зустрічаються на початковому етапі розслідуванні вбивств, є наступні:

Ситуація 1. Вбивство очевидне (відкрите), вбивця затриманий і особа його відома. Іноді на початковому етапі розслідування бувають неясними справжні мета й мотив, а іноді і форма вини. Можуть бути не встановленими і співучасники.

Ситуація 2. Вчинене вбивство, без приховання трупа, без інсценування, виявлене відразу або незабаром після вбивства, вбивця невідомий. Є можливості для організації пошукових дій для переслідування й затримання вбивці.

Ситуація 3. Вбивство таємне, труп виявлений, особа жертви встановлена, є дані, що вказують на самогубство (або нещасний випадок, або смерть від природних причин), але є підозри про можливе інсценування для приховання вбивства. Дана ситуація може мати місце і тоді, коли передбачене інсценування почате не для приховання вбивства, а для приховання його справжнього мотиву і, отже, справжнього вбивці.

Ситуація 4. Таємне вбивство, в результаті якого розслідування розпочате за фактом виявлення невідомого трупа. Ушкодження на трупі вказують на вбивство, але він спотворений настільки, що впізнати його за ознаками зовнішності досить складно.

Ситуація 5. Виявлені залишки — череп і кістки, причина смерті невідома, і можна припускати як убивство, так й інші причини смерті. Особа жертви також частіше всього не відома, і тому на початку розслідування будуються й перевіряються версії про особу потерпілого й про сутність події.

Ситуація 6. Таємне вбивство, що супроводжувалося розчленуванням трупа на частини й прихованням цих частин. Із усіх елементів механізму злочину відомий лише спосіб приховання вбивства й місце виявлення частин трупа.

Ситуація 7. Зникнення людини. Вбивство таємне, давнє, але лише передбачуване, оскільки труп не виявлений. Особа передбачуваної жертви відома, але все інше невідомо.

Ситуація 8. Виявлення трупа немовляти. Вбивство може бути вчинене як матір'ю дитини, так й іншими близькими їй особами. Перше завдання — визначити механізм настання смерті, тобто чи народилася дитина живою або яка причина смерті. Надалі необхідно організувати пошук матері дитини.

У вищевказаних слідчих ситуаціях на початковому етапі вирішується певне коло завдань, а саме: 1) визначення місця вчинення вбивства; 2) встановлення змін на місці події; 3) встановлення причини смерті; 4) встановлення часу настання смерті; 5) з'ясування механізму дій злочинця; 6) встановлення осіб, які перебували (здатних перебувати) на місці вбивства або поблизу; 7) з'ясування мотивів і мети вбивства; 8) встановлення вбивці або його ознак; 9) встановлення особистості загиблого.

Питання 91. Проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування вбивств

Огляд місця події і трупа здійснюється за участю судово-медичного експерта. Під час огляду трупа в протоколі зазначаються: а) загальні дані (зріст, вік, стать, поза, положення); б) будова тіла, колір шкіри, особливі прикмети; в) одяг (його стан, ознаки, наявність слідів впливу знаряддя вбивства); г) ушкодження, що є на тілі (розмір, форма, місце розташування). *Фіксація в протоколі виявлених слідчим слідів й обставин повинна здійснюватися таким чином, щоб було зрозуміло, що являє собою місце події, як на ньому розташований труп стосовно виявлених слідів.* Останні повинні бути описані з максимальним ступенем деталізації. Детально повинні описуватися ушкодження наявні на трупі: садна, синці, рани.

Допит свідків. Як свідки у кримінальних провадженнях про вбивства допитуються очевидці злочину, родичі, знайомі й колеги по службі потерпілого й підозрюваного, а також інші особи, які володіють інформацією, що цікавить слідство. У ході допиту з'ясовується, внаслідок яких причин очевидець виявився на місці події і що привернуло його увагу до того, що сталося; які були розвиток і послідовність подій на місці події, кількість і прикмети злочинців, їх імена або клички якими вони себе називали, наявність зброї або інших предметів, що використовувалися як зброя, дії кожного з них. З'ясовується, у зв'язку з чим виникла сварка між потерпілим і злочинцем, як і чим заподіювалися тілесні ушкодження; поведінка потерпілого, характер вчиненого ним опору, дії винних після вчинення злочину. Під час допиту осіб, які першими виявили труп, з'ясовується, при яких обставинах ними був виявлений труп, хто перебував у той момент біля трупа або поблизу місця події.

Допит підозрюваних. Під час допиту необхідно з'ясувати у підозрюваного як давно він знайомий з потерпілим, які між ними відносини, за яких обставин, в який час і де вони зустрілися в день вбивства, як проводили час, чи не виникло у них сварки, які її причини, які ушкодження і чим заподіювалися потерпілому, підозрюваному, в якій позі знаходився потерпілий у момент спричинення йому смертельного поранення, як відносно до нього розташовувався підозрюваний. Крім того, бажано отримати якомога докладніші показання про обстановку і обставини злочину, деталі, які можуть бути відомі тільки особі, яка вчинила вбивство.

Проведення судово-медичної експертизи. В кримінальних провадженнях про вбивства важливе значення має проведення судово-медичної експертизи трупа, призначення якої є обов'язковим відповідно до кримінально-процесуального законодавства. На вирішення судово-медичної експертизи залежно від висунутих у кримінальному провадженні слідчих версій можуть бути поставлені питання, спрямовані на з'ясування: а) обставин злочину; б) обставин, що передували вбивству; в) знарядь вчинення вбивства; г) особистості потерпілого; д) особистості підозрюваного; е) мотивів і мети злочину; ж) інсценування розслідуваної події.

Питання 92. Криміналістична характеристика зґвалтувань

Основними елементами криміналістичної характеристики зґвалтувань є: спосіб учинення зґвалтування; місце вчинення зґвалтування; типова «слідова картина» злочину; особа злочинця; особа потерпілого.

Способи вчинення зґвалтування класифікуються за різними підставами. Залежно від того, як гвалтівник використав існуючу ситуацію для досягання або ж створив для цього сприятливі умови, вони поділяються на вчинені: раптово (у малолюдних місцях); після попередньої спроби познайомитися, без успішних спроб статевої близькості за згодою; з використанням обману, коли потерпілу особу злочинець заманює до відлюдного місця або обманним шляхом проникає до приміщення, де вона перебуває.

Місцем учинення зґвалтувань найчастіше бувають лісопаркові зони, підсобні приміщення, дахи та підвали багатоповерхових будинків, подекуди автомобілі, квартири, куди потерпіла потрапила внаслідок обману з боку насильника, готелі, пастирі та інші місця, де немає сторонніх.

Типова «слідова картина» зґвалтування характеризується наявністю матеріально-фіксованих слідів події та слідами пам'яті учасників події. Типові матеріально-фіксовані сліди події лишаються на: 1) тілі та одязі потерпілої (сліди крові, сперми, епітелію тощо); 2) тілі та одязі гвалтівника (подряпини, укуси, нашарування волокон від одягу тощо); 3) місці вчинення злочину (біологічні сліди; сліди боротьби, опору, окремі елементи одягу).

Особа злочинця. Перша група — особи, які мають різноманітні аномалії психіки, патологічні прояви статевого потягу (фетишизм, садизм тощо), а також, які страждають психозом пізнього віку, розвинутим слабоумством (як правило ними здійснюються статеві посягання відносно малолітніх та неповнолітніх). **Друга** група — особи, які не мають патологічних змін у психічній та статевій сфері: 1) хронічні алкоголіки, наркомани, а також особи раніше засуджені за злочини проти статевої свободи і статевої недоторканості особи (відрізняються грубістю, жорстокістю, моральною розпушеністю); 2) особи, які не мають різко виражених ознак першої підгрупи (відрізняються примітивними інтересами, цинічним ставленням до жінок, зловживанням алкогольними напоями); 3) неповнолітні гвалтівники (частіше за все посягають на малолітніх та неповнолітніх), які зазвичай вчиняють групові зґвалтування, що супроводжуються жорстоким, цинічним ставленням до жертви.

Особа потерпілого. Переважна більшість потерпілих від зґвалтувань є особи жіночої статі. Значну частину потерпілих складають неповнолітні (в тому числі і чоловічої статі), серед яких досить багато виховувалися в несприятливих сімейних умовах (матеріальні труднощі, пияцтво батьків, їх аморальна поведінка тощо). Близько третини всіх потерпілих (дорослих й неповнолітніх) перебували в момент статевого посягання в тому чи іншому ступені алкогольного сп'яніння. Окрему групу потерпілих складають особи, які страждають тими чи іншими психічними захворюваннями, найчастіше олігофренією (слабоумством).

Питання 93. Початковий етап розслідування зґвалтувань

Після прийому заяви слідчому необхідно невідкладно розпочати кримінальне провадження, оскільки зволікання може спричинити зникнення ряду слідів злочину та втрати інших об'єктів, які в подальшому не зможуть використовуватись як докази, наприклад, сперма, тілесні ушкодження, що свідчать по статеві зносини та їх насильницький характер. На початковому етапі розслідування обов'язково приймаються заходи, що забезпечують збереження одягу і білизни потерпілої особи, вказаної нею підозрюваної особи з усіма наявними на них слідами, терміново проводиться судово-медична експертиза обох цих осіб з метою фіксації слідів статевого акту (насильницьких дій сексуального характеру) і тілесних ушкоджень, що свідчать про боротьбу і самооборону.

Початок розслідування ситуаційно залежить від факту попередніх стосунків між потерпілою особою та гвалтівником. Типовими слідчими ситуаціями є: а) потерпіла знайома з гвалтівником; б) потерпіла не знайома з гвалтівником, але запам'ятала його зовнішність і зможе його впізнати; в) потерпіла не знайома з гвалтівником і впізнати його не може внаслідок раптовості нападу або вжитих ним заходів маскування.

Інша група типових слідчих ситуацій відноситься до вчинення зґвалтування групою осіб: а) у разі зґвалтування групою осіб потерпіла особа знає одного з учасників злочину, а інших — ні; б) один з учасників зґвалтування, вчиненого групою осіб, залишившись віч-на-віч з потерпілою особою, відмовився від вчинення злочину, виявив почуття жалю, турботи, намагався надати допомогу; в) потерпіла особа добровільно погодилась на статеву близькість зі знайомим, але він, скориставшись цим, привів її туди, де чекала група осіб, які й вчинили групує зґвалтування.

У системі першочергових слідчих (розшукових) дій та інших заходів можливо виділити наступні: допит потерпілої особи; огляд місця події; тимчасове вилучення та огляд одягу потерпілої особи і підозрюваного; проведення судово-медичної експертизи потерпілої особи; проведення судово-медичної експертизи підозрюваної особи; проведення інших експертиз (дактилоскопічної, трасологічної, одорологічної тощо).

Якщо на початковому етапі розслідування у слідчого відсутня інформація про особу злочинця, можуть бути вивчені аналогічні нерозкриті злочини, що дозволяють доповнити перелік ознак, прикмет невідомого гвалтівника та висувати версії про вчинення цих злочинів однією особою.

Загальними типовими версіями під час розслідування кримінальних проваджень про зґвалтування є: 1) мало місце зґвалтування з використанням фізичного або психічного насильства або погрози його використання; 2) статевий акт відбувся при добровільній згоді заявниці; 3) заява про зґвалтування є неправдивим повідомленням про вчинення злочину; 4) мало місце задоволення статевої пристрасті неприродним способом; 5) злочин не був закінчений (потерпіла зуміла захиститися), була лише спроба зґвалтування.

Питання 94. Проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування зґвалтувань

Огляд місця події. До участі в його проведенні, якщо є така можливість, необхідно запросити потерпілу особу. Під час огляду слідчий встановлює факт перебування потерпілої особи і підозрюваного на місці події. Це можуть бути: сліди пальців рук; речі або їх частини, що належали потерпілій особі чи підозрюваному; сліди крові, сперми, слини, поту тощо. Особливу увагу необхідно зосередити на тих місцях, де безпосередньо мав місце насильницький статевий акт, при цьому, важливо оцінювати, чи збігається обстановка на місці події з отриманими раніше показаннями або поясненнями заявника.

Допит потерпілої особи. Показання потерпілих відрізняються, як правило, підвищеною емоційністю оскільки вони тривалий час зберігають в емоційній пам'яті те, що пережили: страх, біль, відчай, фізичне страждання. В окремих випадках можливе навіть виникнення душевного розладу.

Потерпілій особі потрібно пояснити, що показання про відомі їй обставини будуть зберігатися в таємниці. Оскільки найбільш важливу інформацію про вчинений злочин слідчий, як правило, отримує від потерпілої особи, її необхідно якомога детальніше допитати про всі обставини зґвалтування, про її поведінку і дії гвалтівника в момент посягання та після нього. Якщо потерпіла повідомляє, що вона перебувала у момент зґвалтування у безпорадному стані, необхідно з'ясувати у неї, в чому саме виявлявся її безпорадний стан, які його причини.

Допит підозрюваного. Допит підозрюваного необхідно проводити відразу після допиту потерпілої особи і огляду місця події. До допиту підозрюваного необхідно ретельно підготуватися, проаналізувати показання потерпілої особи, свідків, результати огляду місця події, одягу потерпілої особи та підозрюваного, освідчення потерпілої, ознайомитися з документами, що дозволяють скласти уявлення про особу підозрюваного, його спосіб життя та поведінку. Слідчий може у процесі допиту пред'явити зібрані під час розслідування докази. Такими доказами можуть бути, зокрема, показання свідків, потерпілої особи, речові докази тощо.

У тому разі, коли підозрюваний визнає свою вину, йому пропонують дати детальні показання про час, місце і обставини вчиненого зґвалтування, а також про характер застосованого насильства та опір потерпілої особи.

Судово-медична експертиза, проводиться з метою встановлення самого факту статевих зносин з потерпілою особою, дослідження слідів, що свідчать про їх насильницький характер.

Судово-біологічна експертиза може бути проведена у разі необхідності дослідити одяг потерпілої особи або підозрюваного для виявлення групової приналежності плям крові, слини та інших виділень людського організму.

Судово-психологічна експертиза проводиться для вирішення питань, які стосуються психологічної характеристики потерпілої особи та підозрюваного, особливо якщо вони є неповнолітніми.

Питання 95. Криміналістична характеристика крадіжок

Основними елементами криміналістичної характеристики **крадіжок** є: способи вчинення крадіжок; типова «слідова картина»; особа злочинця; особа потерпілого; відомості про типовий час вчинення крадіжок.

Спосіб учинення. Залежно від місця реалізації злочинного задуму виділяють: крадіжки з приміщень (квартир, будинків, дач тощо); крадіжки матеріальних цінностей з підприємств, організацій; крадіжки особистих речей громадян на вокзалах, чи інших громадських місцях; кишенькові крадіжки; крадіжки транспортних засобів.

Типова «слідова картина». Механізм утворення слідів під час учинення крадіжок обумовлюється характером взаємодії злочинця з оточуючою матеріальною обстановкою. На місці вчинення крадіжки, як правило, залишаються сліди: а) злочинця (сліди рук, ніг, зубів, губ, крові, слини, інших виділень, мікрочастинок одягу і взуття, запахові сліди тощо); б) знарядь злочину. Сліди свідчать про певні навички, та інші властивості особи злочинця. Крім того, на самому злочинцеві (на тілі, одязі, взутті) та на використуваних знаряддях також залишаються сліди з місця події і від злочинних дій (пошкодження, нашарування фарби, штукатурки тощо).

Особа злочинця. Злочинців, які вчиняють крадіжки, умовно поділяють на дві групи: а) професійні крадії, для яких крадіжки є основним джерелом існування (як правило, такі особи раніше були засуджені за аналогічні злочини, особи мають певну спеціалізацію); б) особи, які вчинили крадіжку вперше, або вчиняють їх нерегулярно внаслідок конкретних обставин: по-перше, сприятливих умов для вчинення крадіжки (залишені без догляду або без належної охорони матеріальні цінності, незамкнені двері квартири чи автомашини тощо); по-друге, дані особи допускають можливість вчинення подібних аморальних вчинків. Ці особи, як правило, діють спонтанно, непрофесійно, викрадають предмети, що перебувають без нагляду.

Особа потерпілого. Взаємозв'язок «злочинець — потерпілий» часто посідає ключове місце у виявленні різноманітних обставин. Важливого значення набувають відомості про потерпілого, якими міг скористатися злочинець під час підготовки і вчинення крадіжки (наприклад, тривала відсутність за місцем проживання тощо). При цьому особливо виділяють дані про віктимну поведінку потерпілого (безтурботне ставлення до охорони свого житла від злочинних посягань, демонстрування забезпеченого побуту, звичка носити при собі значні грошові суми тощо).

Типовий час вчинення крадіжок. Для розслідування крадіжок та їх попередження важливо володіти інформацією щодо найбільш типового часу скоєння крадіжок. Наприклад, більшість квартирних крадіжок вчиняються з 9-ї до 17-ї години у робочі дні тижня, більше половини — влітку; крадіжки з крамниць, комор — у вечірні та нічні часи, в святкові або вихідні дні; значна кількість кишенькових крадіжок вчиняються вранці та у вечірні години, години «пік», коли виникає сприятлива для цього ситуація у міському транспорті.

Питання 96. Початковий етап розслідування крадіжок

Під час розслідування крадіжок необхідно встановити такі основні обставини: факт таємного викрадення майна; місце, час та умови вчинення крадіжки; предмет крадіжки, його вартість, особливі ознаки; спосіб учинення крадіжки, технічні засоби, які були застосовані цього; суб'єкт крадіжки (ким її вчинено), мотиви його поведінки; спосіб, час і місце збуту вкраденого; обставини, що сприяли вчиненню крадіжки.

Для початкового етапу розслідування крадіжок найбільш типовими є наступні слідчі ситуації:

- 1) факт крадіжки виявлено і підозрюваного затримано з речовими доказами або за «гарячими слідами»;
- 2) факт крадіжки встановлено, є відомості про злочинця (або групу злочинців), проте ніхто не затриманий;
- 3) факт крадіжки встановлено, але дані про злочинця відсутні.

На початковому етапі розслідування крадіжок перевіряються типові слідчі версії про особу злочинця: крадіжку вчинив працівник даного об'єкта, який не є матеріально відповідальною особою; крадіжку вчинила стороння особа; крадіжку вчинила стороння особа за участю або при сприянні працівника об'єкта; крадіжку вчинила стороння особа, але факт крадіжки використано матеріально відповідальною особою для приховання недостачі або присвоєння інших цінностей; крадіжку вчинила стороння особа при сприянні матеріально відповідальної особи; крадіжку зі зломом інсценувала матеріально відповідальна особа.

Під час розслідування крадіжок особистого майна громадян, які вчинено з квартир, будинків, дач, перевіряються такі типові версії:

а) щодо події злочину: крадіжка дійсно мала місце; крадіжки фактично не було, а заявник помиляється стосовно події злочину; крадіжка інсценована заявником з метою приховання факту втрати довірених на зберігання документів, цінностей, зброї тощо;

б) щодо осіб, причетних до вчинення крадіжки. Крадіжка вчинена: однією особою чи злочинною групою; особою з числа родичів потерпілого; особою, обізнаною про місця знаходження вкраденого; особою, яка володіє певними злочинними навичками; особою, яка раніше проводила певні роботи у потерпілого або побувала в його квартирі з іншого приводу.

Висунення робочих версій у конкретному випадку розслідування залежить від обсягу зібраної первинної інформації та слідчої ситуації, що склалася. Так, при висуненні версій про осіб, причетних до вчинення крадіжки, беруться до уваги спосіб учинення злочину, вид і кількість викрадених цінностей.

Ефективність розслідування крадіжок багато в чому обумовлена наявністю погоджених планів слідчих (розшукових) дій. Планами розслідування передбачаються заходи по встановленню і затриманню злочинця, виявленню співучасників, виявленню і вилученню вкраденого, відшкодуванню шкоди, розпізнанню інсценування тощо.

Питання 97. Проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування крадіжок

Огляд місця події під час розслідування крадіжок є однією з найбільш інформативних слідчих (розшукових) дій. Під час огляду обстежують місце проникнення злочинця до майна: двері, вікна, балкони, дахи, стелі, підлоги, засувні пристрої, їх розміщення і стан. Також під час огляду місця події в даній категорії кримінальних проваджень виявляються і фіксуються негативні обставини, що вказують на можливе інсценування крадіжки.

Під час допиту потерпілих встановлюється: що саме викрадено, ознаки викраденого (паспорти, товарні чеки, фотографії цих речей), чи залишились у потерпілої речі, аналогічні викраденим; де знаходилися викрадені речі, хто знав про їх існування місцезнаходження; час виявлення і вчинення крадіжки, за яких обставин вона вчинена; які умови полегшили вчинення крадіжки і хто міг знати про ці сприятливі умови; кого потерпілий підозрює у вчиненні крадіжки; хто із сторонніх осіб був перед крадіжкою у нього в квартирі (будинку) і виявив інтерес до його майна.

Допитом свідків встановлюються дані про прикмети підозрюваного, час і спосіб учинення крадіжки, про сліди або предмети, які залишили злочинці на місці злочину, викрадені предмети та їх індивідуальні особливості, про напрямок, в якому зникли злочинці, транспортні засоби тощо. Сусіди можуть дати показання про час вчинення крадіжки, підозрюваних та їх прикмети, про обставини, за яких була виявлена крадіжка, про осіб які заходили в квартиру або з'являлися біля будинку напередодні крадіжки.

Допит підозрюваного проводиться після затримання, особистого обшуку і освідчення, обшуку за місцем проживання. Необхідно запропонувати допитуваному розповісти про факт крадіжки, пояснити, коли, в зв'язку з чим виник намір учинити крадіжку, чи була підготовка до неї, хто сприяв крадіжці або знав про неї, як вчинена крадіжка, чи використовувалися технічні засоби і які саме, що викрадено, де сховано крадене, а якщо продано, то через кого, де, на яку суму, чи витрачені ці гроші, чи були співники, хто саме, їх місцезнаходження.

Об'єктивність показань підозрюваного підтверджується результатами пред'явлення для впізнання (осіб, речей, знарядь злочину), слідчого експерименту.

Призначення експертиз. Під час розслідування крадіжок експертизи, що призначаються, можуть бути поділені на дві групи: а) ті, що призначаються для ідентифікації злочинця, знарядь злочину, взуття, транспортних засобів (або їх частин), дослідження способу подолання перешкод, укриття сховищ; б) ті, що призначаються для дослідження викраденого майна. До першої групи належать, наприклад, дактилоскопічна експертиза, судово-медична, трасологічна (в тому числі встановлення цілого за частинами), експертиза слідів нашарування тощо. До другої групи належать товарознавча, хімічна і біологічна експертизи.

Питання 98. Криміналістична характеристика грабежів та розбоїв

Основними елементами криміналістичної характеристики грабежів та розбоїв є:

- предмет злочинного посягання;
- спосіб учинення злочину;
- типова «слідова картина»;
- характеристика особи потерпілого та злочинця.

Предметом злочинного посягання виступають гроші та цінні папери, мобільні телефони, годинники, коштовності, прикраси, транспортні засоби (автомобілі, мопеди, велосипеди), теле-, фото-, відеоапаратура, музичні інструменти, одяг, взуття, вино-горілчані напої або продукти харчування та інші предмети.

Способи вчинення грабежів та розбоїв обумовлюються низкою об'єктивних та суб'єктивних факторів. Об'єктивні фактори: особливості місця і часу вчинення цих злочинів; знаряддя злочину (холодна та вогнепальна зброя); спрямованість діяльності злочинного угруповання тощо. Суб'єктивні фактори: наявність у членів злочинного угруповання професійних знань та злочинного «досвіду», соціальні, психологічні та фізичні особливості злочинців тощо.

Типова «слідова картина». Сліди утворюються від: принесених на місце злочину речей, залишених або викинутих знарядь; вчиненого пострілу; в результаті боротьби злочинця і потерпілого та заподіяння останньому тілесних ушкоджень; у зв'язку з використанням транспортних засобів. На місці злочину залишаються: сліди рук, взуття, транспортних засобів, сліди знарядь злочину, сліди паління, волокна одягу, сліди біологічного походження, сліди пострілу (кулі, гільзи, дріб, картеч), деталі одягу, знаряддя, головні убори, гудзики, волонна, недопалки.

Особа потерпілого. Враховуючи предмет злочинного посягання грабежів та розбоїв, умовно виділяють три віктимогенні групи потерпілих від цих злочинів. Перша група — громадяни, спосіб життя, вчинки або риси особистості яких містять в собі привід для нападу на них. Друга — громадяни, віктимна поведінка яких проявляється у формі неприйняття потрібних засобів безпеки до охорони свого помешкання та особистого майна. Третя — громадяни, які в силу свого соціального статусу, професії, матеріального становища схильні стати потерпілими від злочинного посягання.

Потерпілі від грабежу та розбою частіше за все раніше не знайомі зі злочинцем, або познайомились з ним незадовго до вчинення злочину.

Особа злочинця. Переважно грабежі та розбої вчиняють чоловіки і лише в деяких випадках жінки виступають співучасницями. Серед злочинців переважають, як правило, фізично розвинені особи. Кожний третій — рецидивіст, раніше засуджений за грабіж, крадіжку, розбій, вбивство або інші насильницькі злочини. У злочинних групах, що спеціалізуються на грабежах та розбоях, переважають особи віком від 20 до 35 років, непрацюючі, з різним ступенем освіти.

Питання 99. Початковий етап розслідування грабежів та розбоїв

Для початкового етапу розслідування грабежів та розбоїв найбільш типовим є наступні слідчі ситуації:

1. Інформація про вчинений грабіж або розбій до правоохоронних органів надійшла в момент вчинення злочину.

2. Повідомлення, які надійшли, свідчать про вчинення грабежу або розбою конкретними особами, але останні з місця вчинення злочину зникли.

3. Існує інформація про факт вчинення грабежу або розбою невідомими особами.

В кожній з наведених слідчій ситуації необхідно забезпечити пошук та збереження доказової інформації, яка стане підґрунтям розслідування злочину та доведення вини осіб, які вчинили грабіж або розбій.

Основними завданнями першочергових заходів є:

– швидке виявлення та якісне процесуальне закріплення матеріальних слідів, які несуть інформацію про подію злочину, особу злочинця та інші обставини, що мають значення для кримінального провадження;

– встановлення потерпілих, свідків-очевидців і термінове одержання від них відомостей, які можуть сприяти розслідуванню злочину, затриманню підозрюваних;

– активне використання отриманої інформації для планування заходів щодо розслідування злочину, розробки версій, одержання нових доказів, встановлення і затримання причетних до злочину осіб;

– одержання відомостей про злочини, що готуються, попередження можливого настання шкідливих наслідків.

Типові загальні версії під час розслідування грабежів та розбоїв:

1. Мав місце грабіж або розбій.

2. Злочину не було, мало місце інсценування.

Конкретизація версій про осіб, причетних до грабежу або розбою, визначається обсягом відомостей, що є у розпорядженні слідчого.

Першочергові слідчі (розшукові) дії та інші заходи під час розслідування грабежів та розбоїв: огляд місця події, затримання злочинця «по гарячих слідах», допит потерпілого, особистий обшук підозрюваного, допит свідків, допит підозрюваного, проведення експертиз, огляд і вилучення предметів злочинного посягання, складання орієнтувань, перевірка за криміналістичними обліками.

Ефективність початкового етапу розслідування залежить від організації взаємодії між слідчим та оперативними підрозділами. Для встановлення особи, яка вчинила грабіж або розбій, застосовуються оперативно-розшукові заходи, серед яких — перевірка відповідних категорій осіб за оперативними обліками.

В цілому ефективність розслідування грабежів та розбоїв залежить від: а) правильного визначення слідчої ситуації; б) висунення та відпрацювання усіх можливих версій; в) організації взаємодії слідчого з оперативними підрозділами.

Питання 100. Проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування грабежів та розбоїв

Огляд місця події є однією з найбільш інформативних слідчих (розшукових) дій. Результати огляду дозволяють побудувати версії та скласти план їх перевірки. Під час огляду, оцінивши наявну інформацію з показань потерпілих і свідків, слідчий може змоделювати подію, що відбулася, і тим самим визначити завдання оперативним працівникам на розшук і затримання підозрюваних за «гарячими слідами».

Під час огляду місця події не можна обмежуватись тільки дослідженням місця вчинення нападу та підходів до нього. Речові докази, які мають важливе значення для розслідування, нерідко знаходяться на значній відстані від місця нападу. Це обумовлює необхідність старанного огляду ділянок місцевості, які не є місцем злочину.

Допит потерпілих. Насильницький характер вказаних злочинів, короткий проміжок часу їх тривалості відбиваються на психічному стані потерпілого, тому слідчий, оцінюючи і деталізуючи інформацію, мусить проявити особливу делікатність у стосунках з допитуваним. Предметом допиту потерпілого є: обставини вчинення грабежу або розбою; інформація про осіб, які вчинили грабж або розбій; характер і розмір викраденого майна.

Допит підозрюваного проводиться після його затримання і особистого обшуку. Підготовка і тактика проведення даної слідчої (розшукової) дії в кримінальних провадженнях про грабежі та розбої у значному ступені обумовлюються слідчою ситуацією, яка склалася на момент допиту — затримано одного чи декількох членів злочинної групи, підозрюваних у вчиненні нападу, підозрюваний був затриманий на місці нападу або в іншому місці, безпосередньо після вчинення злочину або через деякий час. Крім того, зміст допиту підозрюваних визначається їх роллю та ступенем участі в груповому нападі, а також результатами передуючих допиту інших слідчих (розшукових) дій, в ході яких були отримані докази їх вини.

Проведення експертиз. Для розслідування грабежів та розбоїв виникає необхідність у проведенні різноманітних експертиз, найбільш поширеними з яких є судово-медичні, криміналістичні, судово-психіатричні.

Судово-медична експертиза проводиться у тих випадках, коли у потерпілого або кого-небудь з підозрюваних виявлені тілесні ушкодження з метою встановлення характеру, ступеню тяжкості та наслідків тілесних ушкоджень, знаряддя, механізму та давності заподіяння.

Також під час розслідування грабежів та розбоїв виникає необхідність у проведенні різного роду криміналістичних експертиз, зокрема, балістичної, дактилоскопічної, трасологічної, почеркознавчої тощо.

Залежно від обставин розслідуваного грабежу або розбою, можуть використовуватися можливості інших експертиз, пов'язаних, зокрема, з дослідженням мікрооб'єктів. Так, для дослідження виділень людського організму може бути призначена судово-медична експертиза речових доказів біологічного походження.

ЛІТЕРАТУРА ДЛЯ ПОГЛИБЛЕНОГО ВИВЧЕННЯ КРИМІНАЛІСТИКИ

Нормативно-правові акти:

1. Конституція України : Закон України від 28 червн. 1996 р. № 254к/96-ВР (станом на 15 берез. 2016 р.) : [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III (ред. від 1 травн. 2016 р.) : [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
3. Митний кодекс України : Закон України від 13 берез. 2012 р. № 4495-VI (ред. 1 квіт. 2016 р.) : [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>.
4. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : Затверджено наказом Міністерства юстиції України від 8 жовт. 1998 р. № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26 груд. 2012 р. № 1950/5) : [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.
5. Повітряний кодекс України : Закон України від 19 трав. 2011 р. № 3393-VI (ред. від 28 груд. 2015 р.) : [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3393-17>.
6. Податковий кодекс України : Закон України від 2 груд. 2010 р. № 2755-VI (ред. 1 лип. 2016 р.) : [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
7. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 5 лип. 2012 р. № 5076-VI (ред. від 6 лют. 2016 р.) : [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>.
8. Про Державне бюро розслідувань : Закон України від 12 листоп. 2015 р. № 794-VIII : [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/794-19>.
9. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23 груд. 1993 р. № 3781-XII (ред. від 1 берез. 2016 р.) : [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3781-12>.
10. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві : Закон України від 23 груд. 1993 № 3782-XII (ред. 1 берез. 2016 р.) : [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3782-12>.
11. Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції : Закон України від 12 серп. 2014 р. № 1632-VII : [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1632-18>.

12. Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів : Закон України від 10 листоп. 2015 р. № 772-VIII : [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/772-19>.

13. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1698-VII (ред. від 1 трав. 2016 р.) : [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1698-18>.

14. Про Національну поліцію : Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII : [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

15. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-XII (ред. від 1 берез. 2016 р.) : [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>.

16. Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють : Закон України від 1 груд. 1994 р. № 266/94-ВР (ред. від 1 берез. 2016 р.) : [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/266/94-вр>.

17. Про прокуратуру : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1697-VII (ред. 12 трав. 2016 р.) : [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>.

18. Про протидію торгівлі людьми : Закон України від 20 вер. 2011 р. № 3739-VI (ред. від 9 груд. 2015 р.) : [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3739-17>.

19. Про судову експертизу : Закон України від 25 лют. 1994 р. № 4038-XII (ред. від 1 січ. 2016 р.) : [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>.

20. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 7 лип. 2010 р. № 2453-VI (ред. 8 черв. 2016 р.) : [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2453-17>.

21. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : Затверджено спільним наказом Генеральної прокуратури України, МВС України, Служби безпеки України, Адміністрації Держжордонслужби, Мінфіну України, Мін'юсту України від 16 листоп. 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5 : [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12>.

22. Інструкція про організацію реагування на повідомлення про кримінальні правопорушення, інші правопорушення, надзвичайні ситуації та інші події та забезпечення оперативного інформування в органах і підрозділах внутрішніх справ України : Затверджено наказом МВС України від 22 жовт. 10.2012 № 940 : [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0054-13>.

23. Інструкція про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалі-

зованих експертних установах : Затверджено наказом Міністерства юстиції України від 12 груд. 2011 р. № 3505/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 7 верес. 2015 р. № 1659/5) : [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1431-11>

24. Інструкція про поведження з вибуховими матеріалами в органах і підрозділах внутрішніх справ України : Затверджено наказом МВС України від 9 липн. 2014 р. № 653 : [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0870-14>.

25. Інструкція про порядок ведення єдиного обліку в органах поліції заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події : наказ МВС України від 6 листоп. 2015 р. № 1377 : [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/main/1378204>.

26. Інструкція про порядок взаємодії між органами внутрішніх справ, залізницями України і підприємствами залізничного транспорту під час виявлення крадіжок вантажу та реагування на заяви і повідомлення про такі правопорушення : Затверджено спільним наказом МВС України, Міністерства транспорту та зв'язку України від 30 серпн. 2010 р. № 404/624 (в ред. від 23.08.2013) : [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1074-10>.

27. Інструкція про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події : Затверджено наказом МВС України від 3 листоп. 2015 р. № 1339 : [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/main/1378204>.

28. Інструкція про порядок проведення криміналістичних досліджень транспортних засобів і реєстраційних документів, що їх супроводжують, працівниками Експертної служби МВС України : [Електронний ресурс]. — Режим доступу : Затверджено наказом МВС України від 31 трав. 2013 р. № 537 : [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1309-13>.

29. Інструкція про порядок проведення судових експертиз та експертних досліджень паспортних документів Головним експертно-криміналістичним центром Державної прикордонної служби України : Затверджено наказом МВС України від 18 листоп. 2013 р. № 1109 : [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z2086-13>.

30. Інструкція про порядок проведення судових експертиз та експертних досліджень паспортних документів Головним експертно-криміналістичним центром Державної прикордонної служби України : Затверджено наказом МВС України від 18 листоп. 2013 р. № 1109 : [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z2086-13>.

31. Інструкція про порядок створення та організації діяльності слідчих груп та слідчо-оперативних груп : Затверджено наказом МВС України від 20 жовт. 2014 р. № 1107 : [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1618-14>.

32. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень в системі Служби безпеки України : Затверджено наказом Центрального управління Служби безпеки України 29 трав. 2015 р. № 371: [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0870-14>.

33. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень : Затверджено наказом Міністерства юстиції України від 8 жовт. 1998 р. № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26 груд. 2012 р. № 1950/5) : [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.

34. Інструкція про проведення судово-медичної експертизи : Затверджено наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17 січ. 1995 р. № 6 : [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0254-95>.

35. Інструкція про участь співробітників та працівників Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України як спеціалістів в кримінальному провадженні : Затверджено наказом Центрального управління Служби безпеки України 19 берез. 2016 р. № 138 : [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0564-16>.

36. Положення про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів : Затверджено наказом МВС України від 3 бер. 2015 р. № 301/5 (ред. 5 квіт. 2016 р.) : [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15/para14#n14>.

37. Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України : Затверджено наказом МВС України від 3 листоп. 2015 р. № 1343 : [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1390-15>.

38. Про взаємодію Служби безпеки України та Міністерства внутрішніх справ України в питанні розшуку осіб : Спільний наказ Служби безпеки України та МВС України від 3 трав. 2012 р. № 169/391 (ред. від 20 трав. 2014 р.) : [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0804-12>.

39. Про організацію діяльності органів досудового розслідування Міністерства внутрішніх справ України : Наказ МВС України від 9 серпн. 2012 р. № 686 : [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1769-12>.

40. Стратегія розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення на період до 2020 року : Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 груд. 2015 р. № 1407-р: [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1407-2015-p>.

Навчально-наукова та методична література:

1. *Алексєєв О. О.* Розслідування окремих видів злочинів : навч. посіб. для студ. ВНЗ / О. О. Алексєєв, В. К. Весельський, В. В. Пяковський. — К. : ЦУЛ, 2014. — 319 с.
2. *Аркуша Л. І.* Легалізація (відмивання) доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності: характеристика, виявлення, розслідування : монографія / Л. І. Аркуша. — О. : Юрид. літ., 2010. — 375 с.
3. *Бондар В. С.* Проблеми теорії та практики застосування спеціальних криміналістичних знань у розслідуванні квартирних крадіжок : монографія / В. С. Бондар, М. Я. Сегай. — Луганськ, 2011. — 311 с.
4. *Бурбело О. А.* Розслідування страхових випадків в Україні : монографія / О. А. Бурбело, О. М. Засць. — Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2012. — 262 с.
5. Взаємодія слідчих та оперативних підрозділів під час досудового розслідування : навч. посіб. / Р. І. Благута, М. П. Климчук, В. М. Сакал та ін. — К. : ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2014. — 215 с.
6. *Галаган В. І.* Особливості методики розслідування нерозкритих грабєжів та розбоїв минулих років : монографія / В. І. Галаган, М. О. Яковенко. — Луганськ : РВВ ЛДУВС, 2013. — 255 с.
7. *Галаган В. І.* Процесуальний порядок і тактика отримання зразків для експертизи у кримінальному провадженні України : монографія / В. І. Галаган, О. В. Козак. — Краматорськ : ТОВ «Каштан», 2015. — 223 с.
8. *Давиденко В. С.* Розслідування насильницьких злочинів, вчинених військовослужбовцями: проблеми тактики та методики : монографія / В. С. Давиденко. — К. : Атіка, 2010. — 271 с.
9. *Єфімов М. М.* Організація і тактика розслідування хуліганства : навчально-практичний посібник / М. М. Єфімов. — Дніпропетровськ, 2013. — 148 с.
10. *Ищенко А. В.* Поняття й система методів техніко-криміналістичного дослідження документів : навч. посіб. / А. В. Ищенко, М. Ю. Будзієвський, І. П. Красюк ; за ред. С. М. Алфьорова. — К., 2011. — 97 с.
11. *Карпенко М. І.* Військові злочини: характеристика, методика розслідування та запобігання : посібник / М. І. Карпенко ; за заг. ред. В. К. Матвійчука. — К. : ВД «Дакор», 2013. — 470 с.
12. Кваліфікація та розслідування кримінальних правопорушень проти порядку обігу грошей, цінних паперів, інших документів : посіб. / авт. кол. О. В. Процюк, Е. М. Кісілюк, М. П. Климчук, О. Є. Омельченко та ін. ; за ред. С. С. Чернявського. — К. : Вид-во Європейського ун-ту, 2014. — 111 с.
13. *Козутич І. І.* Використання криміналістичних знань у судовому розгляді кримінальних справ : наук.-практ посіб. / І. І. Козутич, В. Т. Нор. — Львів, Київ : Тріада плюс, Алерта, 2011. — 426 с.
14. *Комаринська Ю. Б.* Розслідування навмисних вбивств, замаскованих під нещасний випадок або самогубство на залізничному транспорті : навч. посіб. для студ. ВНЗ / Ю. Б. Комаринська, О. І. Галаган. — К. : ЦУЛ, 2013. — 123 с.

15. Кофанов А. В. Криміналістика : навч. вид. посіб. для підгот. до іспитів / А. В. Кофанов, О. С. Кофанова. — К. : О.С.Ліпкан, 2011. — 245 с.
16. Криміналістика : навч. посіб. / Р. І. Благута, Р. І. Сибірня, В. М. Бараняк та ін. // за ред. Є. В. Пряхіна. — К. : Атіка, 2012. — 495 с.
17. Криміналістика : навч. посіб. для підготовки до іспитів / упор. І. В. Тетарчук, Т. Є. Дяків. — К. : ЦУЛ, 2013. — 199 с.
18. Криміналістика : підручник / В. В. Пясковський, Ю. М. Черноус, А. В. Іщенко, О. О. Алексєєв та ін. — К. : ЦУЛ, 2015. — 544 с.
19. Криміналістика : підручник для студ. ВНЗ / К. О. Чаплинський, О. В. Лускатов, І. В. Пиріг, В. М. Плетенець, Ю. А. Чаплинська. — Дніпропетровськ : Ліра ЛТД, 2014. — 379 с.
20. Криміналістика : підручник для студ. юрид. ВНЗ / В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. ; В. Ю. Шепітько, ред. — Х. : Право, 2010. — 462 с.
21. Криміналістика. Академічний курс : підручник / Т. В. Варфоломєєв, В. Г. Гончаренко, В. І. Бояров, С. В. Гончаренко, В. О. Попелюшко. — К. : ЮрІнком Інтер, 2011. — 495 с.
22. Криміналістика: методичне забезпечення : навч. посіб. / А. В. Кофанов, О. Л. Кобилянський, С. В. Хільченко ; за ред. П. Д. Біленчука. — К. : «АТО-ПОЛ», 2010. — 319 с.
23. Криміналістика: питання і відповіді : навч. посіб. для студ. ВНЗ / А. В. Кофанов, О. Л. Кобилянський, Я. В. Кузьмічов, Ж. В. Удовенко, С. В. Хільченко. — К. : ЦУЛ, 2011. — 276 с.
24. Криміналістична техніка : навч. посібник / за ред. А. В. Кофанова. — К., 2011. — 352 с.
25. Криміналістичне забезпечення розкриття і розслідування злочинів : курс лекцій // В. К. Весельський, А. В. Іщенко, В. С. Кузьмічов, Д. Б. Сергєєва, Ю. М. Черноус. — К., 2011. — 177 с.
26. Криміналістичні засоби та методи розкриття та розслідування кримінальних правопорушень : підручник / О. М. Цільмак, О. Є. Користін, О. С. Шаптала, Д. В. Талалай. — О., 2016. — 301 с.
27. Кримінальна реєстрація та криміналістичні обліки : курс лекцій / А. В. Кофанов, С. І. Мендус, Є. Ю. Свобода, В. В. Індюкова. — К., 2011. — 146 с.
28. Кримінальний процес: альбом схем (загальна та особлива частини) [текст] навч. посіб. 2-ге видання, виправлене та доповнене. / [Л. Д. Удалова, В. В. Рожнова, Д. П. Письменний та ін.]. — К. : «Центр учбової літератури», 2016. — 406 с.
29. Кузнєцова О. В. Особливості розслідування незаконних діянь з отруйними та сильнодіючими речовинами : монографія / О. В. Кузнєцова. — Луганськ, 2010. — 271 с.
30. Мендус С. І. Криміналістичні обліки в ОВС : курс лекцій / С. І. Мендус, Є. Ю. Свобода. — К., 2010. — 179 с.

31. Методика розслідування квартирних крадіжок : навч.-метод. посіб. / В. С. Бондар, С. В. Головкін, О. А. Єршов, О. В. Кузнецова, Р. І. Мельник. — Луганськ : РВВ ЛДУВС, 2011. — 399 с.
32. Методика розслідування окремих видів злочинів, підслідних органам внутрішніх справ : навч. посіб. / О. В. Батюк, Р. І. Благута, О. М. Гумін та ін. ; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. — Львів, 2011. — 323 с.
33. Наркотичні засоби, психотропні речовини та прекурсори: словник-довідник для працівників правоохоронних органів / укладачі: Ю. В. Шепітько, А. М. Полях, Н. М. Макаренко, Г. П. Петюнін. — Х. : Вид. агенція «Апостіль», 2016. — 402 с.
34. *Одерій О. В.* Тактика слідчого огляду комп'ютерних систем та їх елементів : навч.-практ. посіб. / В. О. Одерій, С. О. Корона, С. В. Самойлов. — Донецьк, 2010. — 87 с.
35. *Олішевський О. В.* Організація розслідування злочинів в органах внутрішніх справ (криміналістичний аспект) : монографія / О. В. *Олішевський*. — Х. : ФОП Ніконова, 2011. — 199 с.
36. Організація і тактика одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб : навч. посібник / С. С. Чернявський, О. О. Алексєєв, А. А. Вознюк. — К., 2016. — 66 с.
37. Основи судової експертиза: навчальний посібник для фахівців, які мають намір отримати або підтвердити кваліфікацію судового експерта / авт.-уклад.: Л.М. Головченко, А.І. Лозовий, Е.Б. Сімакова-Сфремян та ін. — Х.: Право, 2016. — 928 с.
38. *Останчук М. С.* Методика розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми : монографія / М. С. *Останчук*. — Львів, 2015. — 250 с.
39. *Патик Л. Л.* Техніко-криміналістичне дослідження підробного паспорта громадянина України : навч. посіб. для студ. ВНЗ / Л. Л. *Патик*. — К. : ЦУЛ, 2013. — 140 с.
40. *Пиріг І. В.* Теоретико-прикладні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування : монографія / І. В. *Пиріг*. — Дніпропетровськ : «Ліра ЛТД», 2015. — 430 с.
41. *Полянська Г. С.* Криміналістична діагностика у розкритті та розслідуванні злочинів : монографія / Г. С. *Полянська*. — Кривий Ріг, 2015. — 197 с.
42. Початковий етап розслідування злочинів проти безпеки виробництва : практ. посібн. / уклад. : І. В. Кубарев, О. В. Одерій, О. Ю. Татаров та ін. — Донецьк : «ПРОМІНЬ», 2014. — 63 с.
43. Практикум з криміналістики : навч. посіб. для студ. ВНЗ / авт. колект. : В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. ; за ред. В. Ю. Шепітька. — К. : Ін Юре, 2013. — 126 с.
44. Протидія відмиванню коштів: міжнародні стандарти, зарубіжний досвід, адміністративно-правові, кримінологічні, кримінально-правові, криміналістичні засади та системи фінансового моніторингу в Україні : підручник / за ред. О. Є. Користіна. — О. : ФЕНІКС, 2015. — 982 с.

45. *Пряхін Є. В.* Слідча тактика : навч. посіб. / *Є. В. Пряхін.* — Львів, 2011. — 115 с.
46. Розслідування шахрайств, учинених способом фінансової піраміди : навч. посібник / *С. С. Чернявський, О. Ю. Татаров, В. В. Черней, Р. Р. Кузьмін, С. М. Князев, В. В. Юсупов, А. А. Вознюк* ; за ред. *В. В. Коваленка.* — К., 2013. — 179 с.
47. *Сабадаш В. П.* Криміналістика : навч. посіб. (плани семінар, практ. занять, ділових ігор) / *В. П. Сабадаш, М. О. Ларкін.* — К. : ЦУЛ, 2013. — 227 с.
48. *Скотар Н. М.* Криміналістичні та процесуальні питання ідентифікації людини за слідами-відображеннями / *Н. М. Скотар.* — К., 2011. — 100 с.
49. Слідчі (розшукові) дії у кримінальному провадженні [навч. наоч. посіб. у схемах і таблицях] / *О. А. Осауленко, А. В. Самодін, Г. М. Степанова та ін.* — К. : «Центр учбової літератури», 2015. — 140 с.
50. *Чаплинський К. О.* Тактичне забезпечення розслідування діяльності злочинних угруповань : монографія / *К. О. Чаплинський.* — Дніпропетровськ : Ліра ЛТД, 2010. — 304 с.
51. *Чернявський С. С.* Фінансове шахрайство: методологічні засади розслідування : монографія / *С. С. Чернявський.* — К. : «Хай-Тек-Прес», 2010. — 623 с.
52. *Чорноус Ю. М.* Початковий етап розслідування злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, вчинених транснаціональними злочинними угрупованнями : навч. посіб. / *Ю. М. Чорноус, А. П. Сакаль.* — К. : Видавничий будинок «Аванпост-прим», 2015. — 194 с.
53. *Чорноус Ю. М.* Теорія і практика криміналістичного забезпечення досудового слідства у справах про злочини міжнародного характеру : монографія / *Ю. М. Чорноус.* — К. : Скіф, 2012. — 447 с.

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Антонюк П.Є., Антощук А.О., Атаманчук В.М., Арешонков В.В.,
Вакулик О.О., Весельський В.К., Іщенко А.В., Комаринська Ю.Б.,
Курилін І.Р., Мирівська А.В., Патик Л.Л., Пясковський В.В.,
Радецька В.Я., Самодін А.В., Черноус Ю.М.

КРИМІНАЛІСТИКА

у питаннях і відповідях

Навчальний посібник

Підписано до друку 2.08.2016 р. Формат 60x84 1/32.
Друк лазерний. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 19,25. Тираж – 300 прим.

ТОВ "Видавництво "Центр учбової літератури"
м. Київ 04176, вул. Електриків, 23
Свідоцтво ДК № 4162 від 21.09.2011 р.